

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

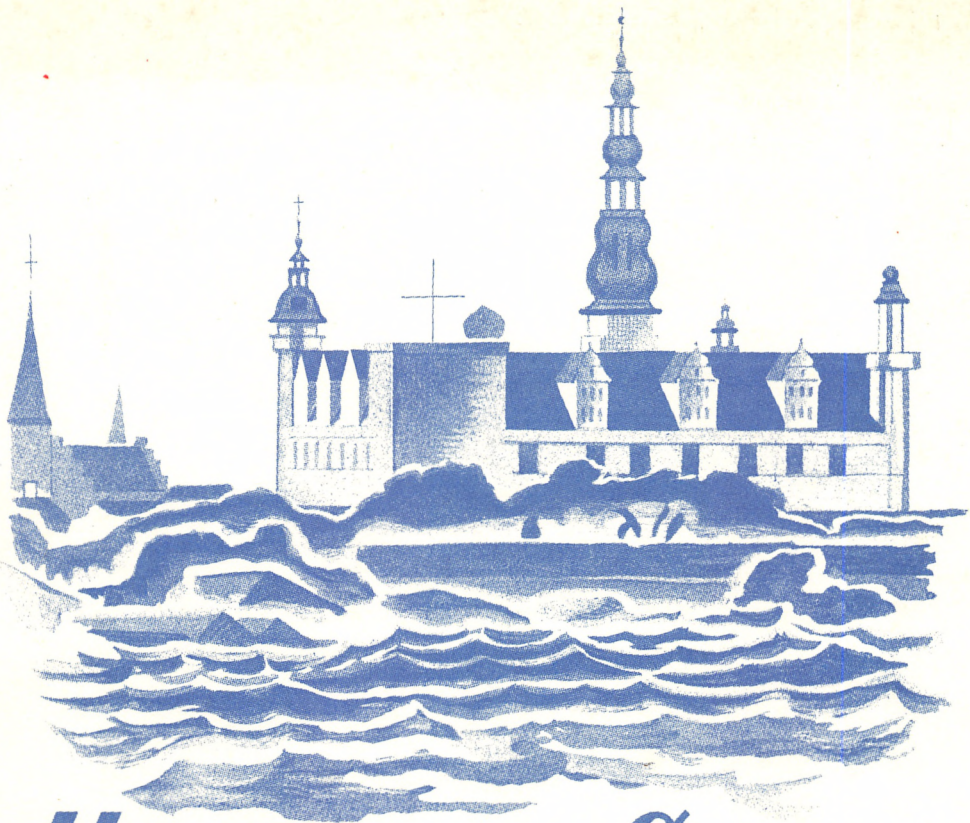
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR VED ØRESUND (*ELSINORE OP DE SUNDT*)

TEKST: TOM KRISTENSEN

MUSIK: FRANZ JAKIELSKI

SYNGES AF KGL.

KAMMERSANGER

PETER CORNELIUS

EJENDOM FOR ALLE LANDE

VIGGO DALLS MUSIKFORLAG, KØBENHAVN

NORSK ROESTIK & TRYKKERI ÅBENHÅVN

MAGASIN fra Det kongelige Bibliotek

10. årgang nr. 2 september 1995

INDHOLD

DAN FOG: Dansk musikhistorie og musikformidling ca. 1800-1950	3
BJØRN WESTERBEEK DAHL: Omkring et par tidlige kort over Tranquebar	23
NIELS OLE PORS: Det kongelige Bibliotek og de humaniorastuderende	34
SØREN SØRENSEN: Danske litteraturhistorikere om Bellman	46
JAKOB H. GRØNBÆK: Om Viborg Stiftsbibliotek. Jyllands ældste offentlige bibliotek	56
URSULA FUGMANN: Var Brandes prædadaist?	66
KRONIK. Januar - marts 1995	78
PUBLIKATIONER	89

Udgiver: Det kongelige Bibliotek

Redaktion: Afdelingsbibliotekar Lotte Philipson

I redaktionen: Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen

Ekspedition: Det kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K.

Tlf.: 33 93 01 11

Oplag: 3.800 • Gratis i abonnement • Tryk: Det kongelige Bibliotek

Hvor intet andet angives, er eftertryk tilladt med angivelse af kilde og evt. forfatter.

ISSN 0905-5533

Omslag: *De store og tynde nodehefter har ofte interessante og relevante titelsider udformet af danske billedkunstnere. Her er et eksempel fra Dan Fogs samling til dansk musikhistorie og -formidling. Samlingen er beskrevet i artiklen s. 3.*

MAGASIN

fra Det kongelige Bibliotek

10. årgang nr. 2 september 1995

Dansk musikhistorie og musikformidling ca. 1800-1950

af dr.phil. h.c., musikantikvar Dan Fog

I 1993 erhvervede Det kongelige Bibliotek "Dr. phil. h.c. Dan Fogs Samlinger og Arkiv til Dansk Musikhistorie og Musikformidling ca. 1785-1930". Erhvervelsen, der er en af de største samlede erhvervelser til Musikafdelingen siden anden verdenskrig, muliggjordes gennem en meget betydelig økonomisk støtte fra følgende 10 fonde: Augustinus Fonden, Beckett-Fonden, Carlsbergfondet, Johannes Fogs Fond, L.F. Foght Fond, Gangstedfinden, E. K. Jørgensens Fond til fordel for Det kgl. Bibliotek og Lasson Andersens Fond. Ved køb fra private og overtagelse af samlinger og andre antikvarier havde Dan Fog gennem 40 års musikantikvarisk virksomhed opbygget en enestående national samling, om hvilken det må siges, at det ville være sidste gang i dansk musikhistorie, noget sådant kunne lade sig gøre i privat regi.

Arkivet omfatter 88 samlinger med henvend 660 arkivkasser i 2 formater med nodetryk, manuskripter og arkivalier, optegnelser, blade, speciallitteratur, specielle eksemplarer af særlig proveniens eller betydning m.v. Det har betydning ikke bare ved - sammen med bl.a. Det kongelige Biblioteks samlinger - at have været grundlaget for Dan Fogs egen forskning og publikationer, men supplerer og udbygger bibliotekets eksisterende samlinger ikke mindst ud fra synsvinkler, den "traditionelle" accession ikke altid giver mulighed for at udforske. Arkivet stilles nu efter tilendebragt registrering og ejermærkning til rådighed for forskningen fra d. 1. september 1995 på Slotsholmens læsesal. Dan Fog har selv udarbejdet omfattende samlings- og arkivregistraturer (i alt ca. 5.500 sider), der i indbundne, fotokopierede eksemplarer vil være til rådighed på Læsesalen og på biblioteket ved Københavns Universitets Musikvidenskabelige Institut. Arkivet benyttes ved at bestille hele pakker med angivelse af samlings- og pakkenumre.

Dan Fog giver her en personlig introduktion til arkivet og dets muligheder. [ekn]

Samlingerne er anlagt som *dokumentarsamlinger til dansk musikhistorie og musikformidling*, fra ca 1800 til ca. 1950. De er blevet til over en periode på 40 år, og de byder på et meget varieret og uensartet materiale. Tilsammen giver de muligheder for studier af vidt forskellig natur ud fra primærkilder. Oversigten over samlingerne kan give en fornemmelse af de muligheder, der her er bevaret. Meget materiale er i tidens løb gået tabt, og meget væsentligt stof er ikke mere tilgængeligt. Forlagsarkiver eksisterer praktisk talt ikke, og de store offentlige bibliotekers bestand er

præget dels af, at pligtaflevering ikke altid har fungeret lige effektivt, og dels af at skiftende tiders opfattelser har haft en effekt på det, man har valgt at bevare.

I det følgende refereres til enkelte samlinger således: #17 henviser til samling 17.

Et grundlæggende princip i anlægget er kronologien. Da nodetryk i modsætning til bøger ikke er udstyret med udgivelsesår, er praktisk talt alt dateret i et omfang, der åbner muligheder for en historisk orientering. Endnu mangler en retrospektiv dansk musikfortegnelse, der dækker perioden 1854-1971, men forarbejderne dertil foreligger her i en realisabel form (#69-71).

De enkelte samlinger er gennemgående udførligt beskrevet og dateret, så at en løbende udvikling kommer til udtryk. Stoffet er behandlet ud fra en række specielle synsvinkler. Fællesnævneren er den omfattende og alsidige bevaring af danske nodetryk i en tidsmæssig udvikling, men uden skelen til mere eller mindre fiktive musikalske kvalitetskrav.

Samlingerne falder i grupperne:

A:	01-09a:	Komponistsamlinger I
B:	10-15 :	Komponistsamlinger II
C:	16-28:	Trykte noder, Temasamlinger
D:	29-32:	Manuskripter og dedikationer
E:	33-42:	Trykt litterært materiale
F:	43-51:	Musikforlag, -handel og -formidling
G:	52-63:	Nodetryk
H:	64-74:	Registranter. Musikbibliografi
J:	75-85:	Diverse samlinger

Oversigt over samlingerne

Omfanget angives ved antallet af kasser og registrantens sidetal.

A Komponistsamlinger I: primærsamlinger

1	Hartmann, J P E (1805-1900)	23 ks	201 s.
2	Hartmann, Emma = Fr. Palmer (1807-1851)	1 -	17 -
3	Rung, Henrik (1807-1871)	8 -	88 -
4	Lumbye, H C (1810-1874)	14 -	136 -
5	Heise, Peter (1830-1879)	14 -	106 -
6	Lange-Müller, P E (1850-1926)	13 -	96 -
7	Henriques, Fini (1867-1940)	7 -	70 -

8	Høffding, Finn (f. 1899)	5 -	45 -
9	Forgeron, Louis = Ludvig Smith (1850-1924)	1 -	6 -
9a	Gade, Jakob (1879-1963) Komponistens trykte produktion som præsenssamling med udførlig dateret og indekseret katalog.	2 -	35 -

B Komponistsamlinger II: sekundærsamlinger

Tillæg til tidligere bibliograferede samlinger; nr. 12: Gebauer med udførlig komponistkatalog.

10	Barnekow, Chr. (1837-1913)	2 -	4 -
11	Berggreen, A P (1801-1880)	5 -	5 -
12	Gebauer, Joh Chr (1808-1884)	1 -	70 -
13	Kuhlau, Fr (1786-1832)	2 -	3 -
14	Weyse, C E F (1774-1842)	4 -	4 -
15	Nielsen, Carl (1865-1931)	2 -	5 -

C Trykte noder. Tema-samlinger

16	Node-periodica. 46 publikationer 1795-1932	44 -	432 -
17	Den danske vaudeville 1825-1900	16 -	63 -
18	Den danske revy 1850-1945	23 -	44 -
18a	Operetter og sangspil 1852-1943 - summarisk registreret	11 -	14 -
19	Døgnfluer og andre viser 1860-1918	6 -	60 -
20	Sæsonens dansealbum for klaver 1914-1959	5 -	6 -
21	Koralbøger og åndelige sange efter 1800	21 -	12 -
22	Sang- og visebøger 1787-1965 - 548 titler delt i 25 kategorier	29 -	42 -
23	Danmarks Melodibog 1895-1942	2 -	4 -
24	Studenter-Sangforeningen 1833-1938 Detaljeret og indekseret registrant	4 -	58 -
25	Dansk korsang, bl. kor og lige stemmer Enkeltsange registreret i samling 74.	3 -	6 -
26	Samfundet til udgivelse af dansk Musik 1871-1971	20 -	24 -
27	Zithernoder - i optisk notation	1 -	2 -
27a	Trykte orkestermaterialer	2 -	3 -
28	30 særnumre 1749-1948 - Unica uden for systematikken	9 -	33 -

D Manuskripter og dedikationer

29	A: 44 væsentligere komponister Detaljeret og indekseret registrant	35 -	61 -
30	A: Ca. 650 komponister - Kortfattet alfabetisk registrant	49 -	19 -
31	Autografe breve og dokumenter 121 navne; registranten er indekseret	2 -	25 -
32	Håndskrevne noder Yderst forskelligartet materiale, opdelt i kategorier a - i.	37 -	22 -

E Trykt litterært materiale

33	Libretti 1774-1979	12 -	19 -
34	Programmer: koncerter 1841-1975 Summarisk registreret	11 -	3 -

35	Programmer: musikfester	1 -	1 -
36	Programmer: teater og ballet 1931-1976	24 -	5 -
37	Udsnit: personer, 1820-1985, alfabetisk	11 -	10 -
38	Udsnit: emner, grovsorteret	3 -	1 -
38a	Udsnit: teater- og kostumbilleder 1900-56	4 -	1 -
39	Musiktidsskrifter 1857-1983 Fuldstændige rækker af fagtidsskrifter	13 -	2 -
40	Musikbiblioteks litteratur og -kataloger	4 -	7 -
41	Musikforeninger og -institutioner Festskrifter m. v. med personhistorie	11 -	12 -
42	Scrapbøger	8 -	7 -
F Musikforlag, -handel og -formidling			
43	Musikforlag A: 23 større forlag - Historie og udgivelsespraksis, kataloger og pladenumre med datering	45 -	50 -
44	Musikforlag B: 287 mindre forlag Skematisk registrant med dateringer	18 -	28 -
45	Musikforlag i provinsen - Udgaver fra 249 forlag i 73 byer i tiden 1840-1976. Byalfabetisk registrant	6 -	29 -
46	Alternative musikforlag 1865-1929 - Et ret ukendt men betydningsfuldt fænomen registreret geografisk og kronologisk	32 -	56 -
47	Eget forlag. 143 komponister 1853-1963, med datering	2 -	8 -
48	Musikforlags-kataloger	3 -	18 -
49	Musikalske lejebiblioteker i København - Eksemplarer fra 18 lejebiblioteker, med firmahistorier; et lidet kendt fænomen	3 -	18 -
50	Musikalske lejebiblioteker i provinsen	1 -	4 -
51	Musikhandel i provinsen Noter om udviklingen i 76 provinsbyer	1 -	-
G Nodetryk			
52	Litteratur om nodetryk	3 -	4 -
53	Nodetryk; problemer og produktionsplan Kort fremstilling med illustrationer	1 -	8 -
54	Typetryk - 152 udgaver i typetryk, 1800-1949. Typemateriale og nodekorrektur i typetryk	5 -	18 -
55	Nodestik - Stukne noder fra Danmark og udlandet, korrektur i stik, samt tre stikplader	2 -	11 -
56	Litografisk nodetryk - Arbejder fra 11 litografiske etableringer med beskrivelse og litografisk sten	2 -	7 -
57	Overtryk - Den meget udbredte fremgangsmåde demonstreres og dokumenteres	1 -	6 -
58	Autografi - nodegrafik - Nodetryk med tekniske forklaringer og prøver, samt nodeskriver-værktøj	3 -	9 -
59	Forskellige reproduktionsmetoder - Hektografi, lystryk, stenciltryk etc. med forklaringer og en del udstyr	2 -	9 -
60	Danica trykt i udlandet 153 værker af 77 danske komponister udkommet 1805-1964	3 -	8 -
61	Nodetitler. Litteratur om emnet	1 -	3 -

62	Nodetitler tegnet af danske kunstnere
108 nodehefter med titeltegning af danske kunstnere	1 -	5 -
63	Fine eksemplarer
Præsentationseksemplarer, uden for handelen	1 -	3 -

H Egne registranter - Musikbibliografi

	- Gruppen omfatter kun registranter		
64	Excerpter fra Adresseavisen 1783-1854.
Udførlige excerpter, samlet i 12 ringbind, dækkende musiklivet i kronologisk forløb. Dokumentarisk hovedkilde	12 bd	c1400 -
65	Indeks til ovenstående excerpter
Selektivt alfabetisk indeks	1 -	43 -
66	Koncerter i København 1783-1854
To registranter - med personindeks	1 -	160 -
67	Adresser i København efter 1783 - Håndskrevne lister over gaderne og deres indvånere gennem perioden	1 -	135 -
68	Musikhandlerkataloger 1784-1803 - Analyse af syv sortimentskataloger, ialt c. 9100 titler af 934 komponister, annoteret og verificeret	3 -	400 -
69-71	Forarbejder til Dansk Musikfortegnelse omfattende A: 1750-1854, B: 1854-1897, C: 1898-1930, og D: 1931-1971. Udførlig anvisning til udarbejdelse af de savnede bind	18 -	100 -
72	Dansk Bogfortegnelse 1899-1930
Musikfortegnelse findes i disse år i disse ét-års-udgaver	4 -	1 -
73	Komponistindeks til musikfortegnelserne - Det foreløbige indeks omfatter c. 3000 komponister - med årstal	1 bd.	73 -
74	Serielle publikationer 1838-1945 - Fem udgivelsesrækker med skjulte komponistnavne, opført i personindeks	1 -	40 -

J Diverse samlinger

	Særsamlinger efter ikke-musikalske kriterier		
75	'Særforsorgen' - 2575 nodehefter efter emner, opdelt i 11 hovedgrupper og stærkt underdelt. Indeks omfatter stednavne, stikord og c 3000 personer	18 -	167 -
76	Topografi
679 nodetryk med tilknytning til stednavne, geografisk ordnet	6 -	56 -
77	Kvindelige komponister - Nodetryk af 158 komponistinder, summarisk registreret med datering	4 -	7 -
78	Besættelsestiden 1940-1945 - Fra alsang til DNSAP-udgaver	2-	7 -
79	Mirakelnoder - Forsøg på genveje til klaverspillet	1 -	8 -
80	Pseudonymer - En påbegyndt registrant	1 bd.	6 -
81	Nodebind - nodemapper
Et omfattende fænomen omkring 1900	4 -	6 -
82	Nodepapir - Talrige eksempler - før kopimaskinen	3 -	4 -
83	Sangkort - Talrige eksempler ca. 1910-1953	2 -	6 -
84	Musikere og restauranter - Fagmusikere og deres programmer	1 -	4 -
85	Portrætter og kostumbilleder
En ophobning af billedmateriale af højst forskellig natur	3 -	9 -

De enkelte samlinger refererer til et bestemt stofområde, men de griber i omfattende grad ind i hinanden; emnerne anskues fra forskellige synsvinkler, og denne interaktion giver mange muligheder.

Dansk musikhistorie gennemgår i perioden en overordentlig broget udvikling, der rækker fra Napoleonstiden til efter anden verdenskrig. Men som al anden åndsvirksomhed var musikken et integrerende led i samfunds- og kulturlivet. Den var et produkt af og en drivkraft for folkets udvikling i mange henseender, og gennem tiderne fik den stadig større udbredelse.

Den er ikke blot historien om komponisternes liv og virke. Den angår i lige så høj grad det musikliv, der trivedes, og som påvirkede og afspejlede samfundslivet. Den musikformidling vi kender idag, er afgørende forskellig fra datidens; vi har fået radio og tv, plader, bånd og video, et udviklet undervisningssystem og sociale vilkår, som dengang var aldeles ukendte.

Vort kendskab til musikken i tidligere tid er derfor i væsentlig grad baseret på de noder, der blev trykt og forhandlet. De var datidens musikformidling og de er nu det kildemateriale, vi kan benytte.

Nodeproduktionen, d.v.s. det overleverede materiale, kan opdeles i kunstmusik og brugsmusik.

Kunstmusikken i de store former for teater og koncertsal blev udgivet i klaverudtog, fordi musikken var opført og kendt. Teatrene fik stadig større publikum, og korttraditionen vandt frem gennem Musikforeningen og Studenter-Sangforeningen. De mindre former, klaverstykker og sange, blev trykt og dyrket, *fordi* de var trykt, og de blev i stigende grad led i den borgerlige kultur.

Brugsmusikken

Undervisningsmusik udviklede sig med tiden. Allerede 1843 stiftedes Musiklærerforeningen i København, og 1867 Musikkonservatoriet, som bl.a. fik søgning af unge piger fra bedre hjem. Antallet af undervisningshefter er meget stort.

Dansemusik blev fra omkring 1820 udgivet for klaver: fra 1840 kendes Lumbyes talrige hefter, og senere adskillige andres udgaver. Iøvrigt var Lumbye i stort omfang sin egen forlægger. Uden for den traditionelle musikhandel udkom serier af dansemusik - især den folkelige - hos en række musikdirektører, cf # 46. Danse-

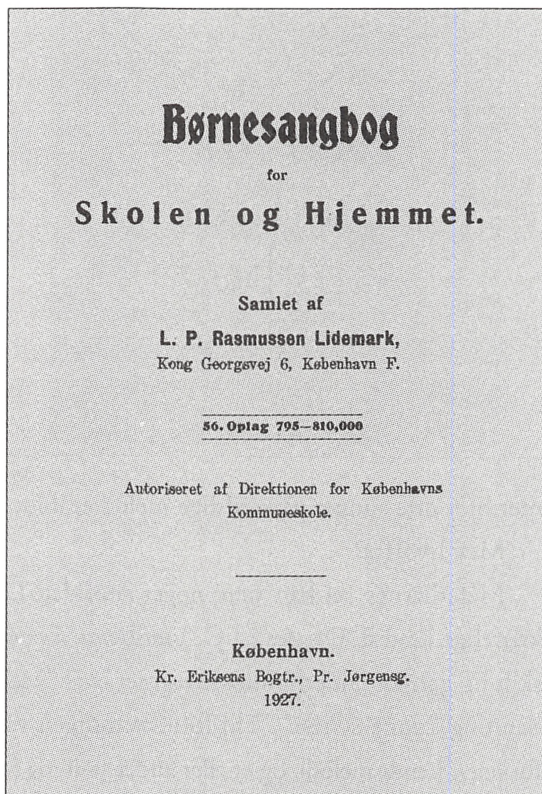
hefter blev en betydelig industri, fra dette århundredes første halvdel kendes bl.a. sæsonens balalbums for klaver, cf. # 20.

Kirkemusikken præges efter *Bergreens koralbog* 1853 af Grundtvigs omfattende produktion, som fremkaldte kompositioner og nodeudgivelser; dertil kom Indre Mission og andre retninger, der affødte melodiudgaver. Det nye århundrede indvarsledes 1901 med *Bielefeldts koralbog*, 1918 udgav Thomas Laub *Dansk Kirkesang*, og endelig fulgte 1954 *Den danske Koralbog*.

Skolesangen var indført ved skoleloven af 1814, og dermed var markedet åbnet for udgivelse af sangbøger. Berggreen gik i spidsen, hans skolesange begyndte i 1834. I 1859 blev han landets sanginspektør, og hans efterfølgere i embedet, Viggo Sanne o.a., udgav ligeledes egne skolesangbøger.

Militærmusikken spillede vel en betydelig rolle på flere måder, også som koncertgiver, men dette stof forblev utrykt.

Den folkelige sang udviklede sig i det historiske forløb til en betydende kulturfaktor i sine mange forgreninger. Før 1800 begyndte talrige vise- og sangbøger. Det ejendommelige, men ofte forekommende udtryk 'Sang og Musik' har spillet en væsentlig og aktiv rolle i den samfundsmæssige udvikling. Fællessang er traditionelt en af de mest magtfulde agitationsformer; den samlede og opildnede folk. Linien går fra *Marseillaisen* over *Dengang jeg drog afsted* og fra Genforeningen 1920 til Besættelsestidens alsang. Sangen toges i anvendelse i allehånde sammenhænge, enhver 'Bevægelse' fik egne sange og ofte egne sangbøger. Det gælder politiske strømninger og ikke mindre arbejderbevægelsen og utallige andre tendenser inden for det sociale, religiøse eller andre

Bemærk: 56. Oplag, 795-810,000

kulturelle gebeter. Der blev skrevet kampsange for alle slags mærkesager, men fælles var det, at de for at kunne slå igennem måtte have en egnet melodi. Mængder af vers er kun bevaret, fordi de blev sunget. Hvem ville vel idag kende Oehlenschlägers "Der er et yndigt Land", hvis ikke melodien havde båret teksten. Tendensen er usvækket. Nordahl Griegs digt "Kringsatt af fiender" har fået sin status gennem Otto Mortensens melodi.

Fænomenet er velkendt, og gennem tiden er talrige sange blevet sunget på de ejendommeligste melodier. Grundtvigs sal-

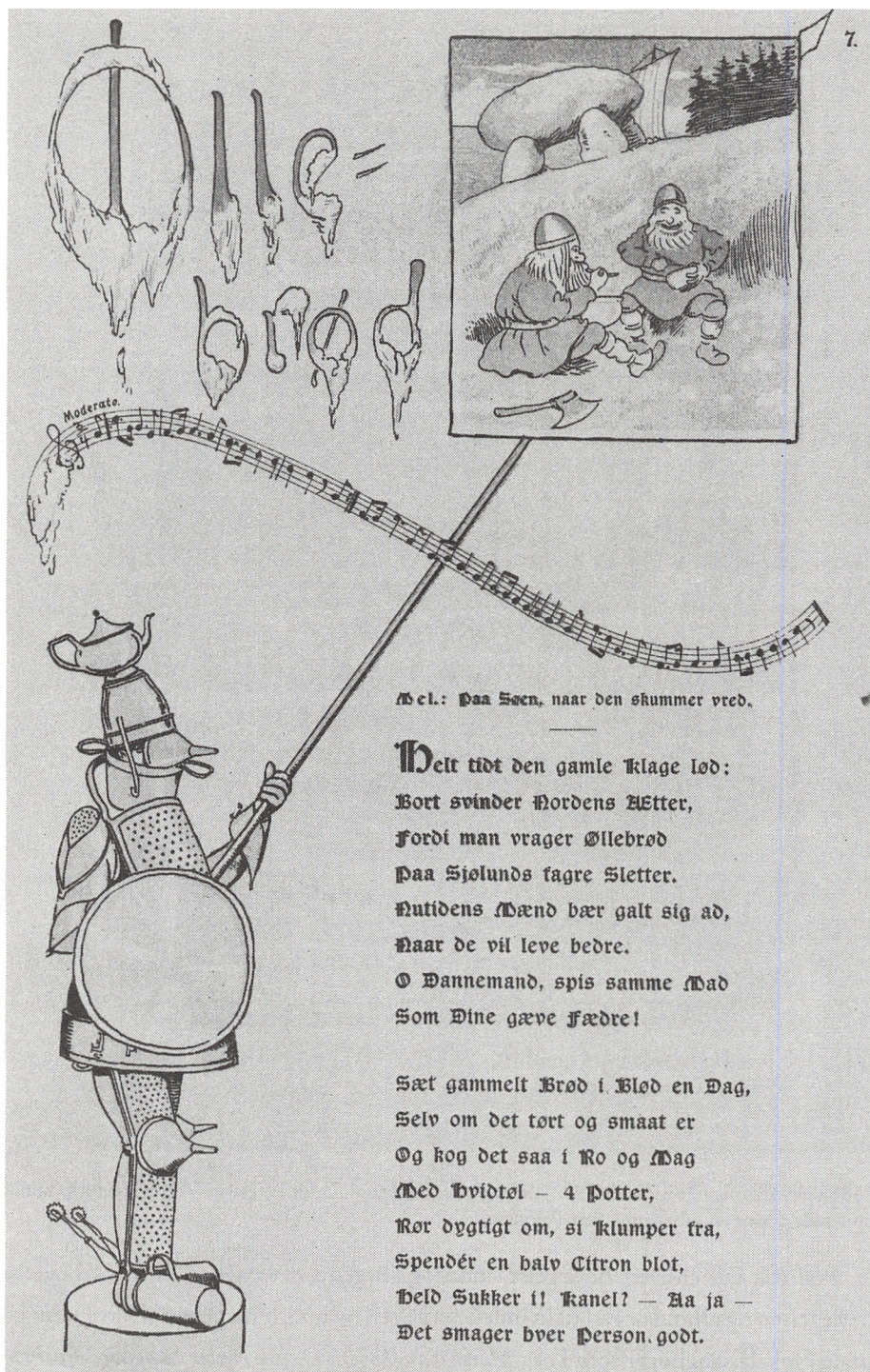
mer blev ofte sunget på verdslige melodier, blot de var forsamlingen bekendt.

Men hvorfra?

Melodiernes vej kan være noget snørklet. Det gælder langt ind i kirkelige og kristelige kredse. Det ses i J.C. Lindbergs *Rosen-Kjæden* fra 1843, som har et særskilt og ganske underholdende register over "Melodier, hvorefter Psalmerne i denne Samling kunne synges". Thi forudsætningen var jo, at den kunne synges på en i forvejen kendt melodi, og et eller andet sted må folk jo have melodien fra.

Knopskydningseffekten finder udtryk i vaudevillen, som fra 1825 fik en omfattende udbredelse landet over. Ganske tit blev sange skrevet til melodier fra teaterrepertoiret, med en tekstlig eller stemningspræget allusion. Mange af melodierne var trykt og dermed tilgængelige i de meget udbredte node-periodica (#16). Dette 'Schein des Bekannten' træffes ganske ofte og har nok været et led i teknikken.

Det religiøse liv var traditionelt forbundet med fællessang. Også skolen har til stadighed dyrket sangen i forskellige former, - i folkeskolen, i de højere skoler og ikke mindre i højskoler og friskoler, og endelig kan nævnes studentersangen, - som fik en egen udvikling.

Met.: Paa Søen, naar den skummer vred.

Helt tidt den gamle Klage lod:
 Bort svinder Nordens Aelter,
 Fordi man vrager Ællebrød
 Paa Sjolunds fagre Sletter.
 Nutidens Mænd bær galt sig ad,
 Naar de vil leve bedre.
 O Dannemand, spis samme Mad
 Som Dine gæve Fædre!

Sæt gammelt Brød i Blod en Dag,
 Selv om det tørt og smaat er
 Og kog det saa i Ro og Mag
 Med Hvidtøl — 4 Potter,
 Rør dygtigt om, si Klumper fra,
 Spender en halv Citron blot,
 Held Sukker i! Kanel? — Aa ja —
 Det smager hver Person godt.

Side fra *Kogebog for musikalske Husmødre*. Illustrationerne er af Alfred Schmidt.

I 1888 havde kong Christian den 9. 25 års regeringsjubilæum. Louis Forgeron (=Ludvig Smith) komponerede derfor en Jubilæums-Fest-Polonaise.

Praktisk talt enhver 'Bevægelse' inddrog sangen i det daglige liv, fra arbejderbevægelsen og afholdssagen til kvindebevægelsen og fredsbevægelsen. Dertil kom et utal af lokale sangbøger som f.eks. *Morsø-Sangbogen*, *Dansk Rytter Sangbog*, *Husmoder-Sangbogen* etc., ad infinitum.

Danmark har en tradition for at fester - også sørgefester - markeres med sang. Dette rækker fra en scribe af officielle kompositioner til kongelige og nationale anledninger til familiens konfirmationssange. Spektret er utroligt vidt. Fra Berggreen kendes formuleringen "Sange fra det danske Huus- og Selskabsliv i tidligere Tid", - der suppleres med drikkeviser, som trivedes ved siden af afholdsbevægelsens anstrengelser. I en lang årrække udgav Børnehjælpsdagen sanghefter til indsamlerne.

Endelig er sangen et væsentligt element i forlystelseslivet i alle dets afskygninger, - fra opera på Det kgl. Teater over vaudeviller og operetter, revyer og kabaret'er til artister og syngepiger. I alle disse gestalter blev melodier udbredt i befolkningens forskellige lag, og meget melodistof blev tilgængeligt for almenheden.

Sangbøgernes rolle kan næppe overvurderes. Man har talt om den sorte, den blå og den røde, d.v.s. *Salmebogen*, *Højskolesangbogen* og *Arbejdersangbogen*. Alle tre bygger på det musikalske element - tilpasset relevante tekster. I en del tilfælde er der nogen stilforvirring; i 1800tallet blev salmer sunget på visemelodier, og tilsvarende er melodier ofte anvendt i strid med deres oprindelige karakter. Det tog man ikke så tungt på, blot folk kendte melodien, så at man kunne synge sammen.

Den danske sangtradition fik sit monument i *Danmarks Melodibog*, hvis første tre bind udkom fra 1895 til 1902, bind 4 kom 1922 (samme år som *melodibogen* til *Højskolesangbogen*), - og bind 5 så sent som 1931. - Cf. #23.

Musikformidlingen

Hvordan blev melodierne udbredt i befolkningen? To væsentlige faktorer må ind i billedet.

De musikalske lejebiblioteker, cf. #49, er idag lidet kendt. De fungerede - på forretningsmæssig basis - som vor tids musikbiblioteker. Utroligt store stofmængder stod til folks rådighed. I 1850 havde København 130.000 indvånere. Her havde Loses og Plenges lejebiblioteker hver ca. 30.000 værker, i 1889 nåede Plenges op på 100.000. - Fra 1806 til 1875 kendes 38 hovedkataloger med 47 tillæg. De har årstal og kan vise, hvad der på den tid var til rådighed for publikum. Betydelige dele af de gamle lejebiblioteker findes bevaret i Statsbiblioteket. Cf. #49.

De meget udbredte nodeperiodica - se #16 - har uden tvivl haft stor betydning. Horneman & Erslev udgav *Musikalsk Museum* fra 1846 til 1877, og det vides, at det en tid havde et oplag på 3.500 ekpl. En nyskabelse begyndte 1861 med *Musikalske Nyheder*, som var redigeret af H.C. Lumbye og Emil Horneman; heri udkom

Lumbyes kompositioner. - *Album for Sang* blev 1867-1877 et fornemt forum for den nordiske romance. Og endelig kan nævnes *Hver 8. Dags Musik og Sang*, som Olfert Jepsen udgav 1899-1908. I alle tilfælde var udbredelsen og betydningen stor.

Musikformidlingen lå i 1800tallet i musikhandlernes hænder, de levede af at sælge noder. Det er derfor nyttigt at se på udviklingen i branchen. Den er gennemgået i #43-51. Her er redegjort for den specielle udvikling i Danmark, som fra 1879 er kendetegnet ved Wilhelm Hansens monopolstilling. Nodetryk er en forudsætning for musikhandelen og en væsentlig faktor ved datering. Da noder - som nævnt - ikke har udgivelsesår som bøgerne, må man via forlagsnavne og pladenumre kombinere sig frem til det aktuelle år - og til udviklingen. Nodetryk er samlet i #52-63.

Nodernes internationale sprog gør, at talrige danske kompositioner er udkommet i udlandet, det gælder f.eks. Kuhlau, Gade og Carl Nielsen. Dette forhold er belyst i #60.

Et andet karakteristisk træk for noder er, at de store og tynde hefter ofte har interessante og relevante titelsider udformet af danske billedkunstnere. Dette findes beskrevet i #62, der rummer en række illustrationer af Valdemar Andersen, Hans Bendix, Harald Giersing, Louis Moe, Storm P. og mange andre. Nodetitler er blevet et begreb, der dyrkes af kunsthistorikere og samlere.

Utrykt kildemateriale til et meget omfattende og uensartet stof er samlet i #64-74. Grundstammen udgøres af detaljerede excerpter fra *Adresseavisen* 1783-1854. De har dannet grundlag for *Dansk Musikfortegnelse I*, 1750-1854, som udkom 1979, og de giver et udførligt og broget billede af musiklivets udvikling. Heri er optaget dels udgivelser, dels koncerter og andre musikalske elementer, der har præget tiden.

Det samme gælder de uhyre oplysende kataloger over sortiment (d.v.s. noder fra fremmede forlag) fra 1784 til 1803, som afdækker det righoldige og varierede nodemateriale, der stod til publikums disposition. Det kontinentale musikliv blev tidligt repræsenteret i musikhandlernes avertissementer. Beethovens kurfyrstesoner blev forhandlet i København allerede 1787. Også Mozart er ganske fyldigt repræsenteret, måske i sammenhæng med Constanze Mozarts ophold i København 1810-1820. Interessante aspekter i tidens musikliv er belyst i denne sammenhæng.

Afsnittet rummer i #69-71 et af mine hovedmål, et praktisk realisabelt forslag til en retrospektiv dansk musikfortegnelse 1854-1971, som kan udarbejdes på grundlag af det foreliggende materiale.

"Diverse samlinger"

Gruppe J: #75-85. De trykte noder af anno dazumal angår ikke blot det rent musikalske. Ikke mindst sangene er i udstrakt grad relevante for andre forskningsdiscipliner. Det gælder litteraturhistorie, samfundshistorie i alle dens afskygninger, teo-

logi, skolehistorie, lokalhistorie, personalhistorie, kunsthistorie, erhvervshistorie, trykhistorie, kvindehistorie og fædrelandets historie. Musikken er bestandig et integrerende led i udviklingen, og ikke sjældent giver detailstudier spændende resultater og/eller forklaringer af sammenhænge, der belyser en udvikling på en ny måde. - Dette kommer ikke mindst til udtryk i #75:

Særforsorgen. Denne registrerer 2.575 nodetryk efter emne - uden nogen som helst musikalske hensyn. Her er noder på utraditionel vis delt op efter det, som de handler om. Opdelingen er i hovedtræk:

A: Navne	G: Fritid og selskabsliv
B: Samfundet	H: Nydelsesmidler
C: Erhverv	I: Digtere, deres værker sat i musik
D: Militaria	K: Naturen
E: Kommunikation	L: Musik og curiosa
F: Menneskelivet	

Samlingen er udførligt registreret. Det er således muligt at slå op under emner som f.eks. pigenavne, spejdere, film, kortspil, øl, tobak, dyr og planter, - samt danske digtere. Særligt repræsenterede navne: Aakjær, H.C. Andersen, Blicher, Drachmann, J.P. Jacobsen, Thøger Larsen, Kaj Munk og Seedorf.

Særforsorgen er en uhyre broget samling. Separat er opstillet: #76: Topografi og #77: Kvindelige komponister; begge er ordnet alfabetisk.

De følges af nogle særsamlinger fra det musikalske overdrev. #78 afspejler Betsættelsestiden 1940-1945 - herunder danske nazistiske nodeudgivelser, - #80 er en påbegyndt registrant over pseudonymer, #84 belyser musikere og restauranter, især i mellemkrigsårene, da der endnu var tradition for levende musik, - og endelig #85 der rummer en omfattende samling af musikalsk billedmateriale, deriblandt en del udsnit, som ellers er vanskeligt tilgængelige.

Samlingerne er blevet til og ordnet på utraditionel maner. Der er lagt vægt på præsenssamlinger, - ofte må ellers en komponists værker hentes frem fra koralbøger, periodica eller andre samlinger; her er de søgt anbragt i en helhed. Hefterne er uindbundne, - dette befordrer arbejdet med dem, når man f.eks. ønsker at sammenligne titelsider, som tit kan vise en udvikling, der kan være informativ, f.eks. ved serietitler.

Eksempelsamling

Det aktualitetsbetonede, ofte anekdotiske præg, der tit kan iagttages i udformningen af trykkene, kan kræve at man sætter sig lidt ind i datiden, - forhold som den-

Pariser-dansen Polka introduceredes i Danmark midt i 1840'erne. Trinene kunne bl.a. læres ved hjælp af denne instruktionsstavle.

gang var almindeligt kendt, må idag afdækkes og forklares. Gennem avisen kan vi følge virtuosernes optræden i den danske hovedstad. I april 1842 gav Clara Schumann tre koncerter i København. Ved den lejlighed medbragte hun Robert Schumann's nye opus 40: *Lieder für eine Singstimme*, til tekster af H.C. Andersen, hvem heftet er tilegnet. De udkom i september 1842 hos Lose & Olsen i København og Fr. Kistner i Leipzig.

I 1844 averteres undervisning i den nye Pariser-dans Polka. Det fremgår heraf, at polka først bliver dyrket her til lands på den tid.

Børnesange er et ganske spændende kapitel. En perle i genren er Ingemanns og Weyses *Morgensange for Børn*, der udkom 1837 hos Reitzel. Heri findes den meget kendte og yndede "Gud ske Tak og Lov!" - men i de tidligste udgaver har den to vers, der er udeladt i de fleste senere, - og de giver egentlig et socialhistorisk indtryk af vægt. Vers 3-4 lyder:

Fattig Mand fuldstærk
gaar nu til sit Værk;
rask hver Haand sig rører nu med Glæde.
Fattig Kone maa
til sin Dont udgaa,
at de Smaa skal ei for Brødet græde.

Fader gik sin Vej,
Moder see vi ej;
dog i Nød vi sidde ej tilbage.
Arnens Ild er slukt,
Hjemmets Dør er lukket;
Gud dog sørger for os alle Dage.

Også en anden af vore klassiske børnesange kan belyses, den har en historisk baggrund. Joh. Chr. Gebauers "En lille Nisse rejste" - med tekst af Jul. Chr. Gerson - udkom 1845. I vers 2 hedder det som bekendt:

Han kom til Stormogulen,
og der hvor Kæmpekålen gror ...

Stormogulen kan ses i relation til dansk kolonihistorie. I 1839 blev den asiatiske handel frigivet, i 1843 opløstes Asiatisk Compagnie, og i 1845 overdrog Danmark sine besiddelser i Indien til det engelske asiatiske kompagni. Det var avisstof.

Kæmpekålen var også et levende emne. I 1847 var der en formelig annoncekrig

mellem gartner Jensen i Korsør og hans kollega Feilberg på Blegdammen i København. Deres inserater er ganske fyldige - og det har altså været avisstof.

Til julen 1870 udkom *Børnenes Musik*, - der senere blev kendt som Storkebogen. Den var udgivet af "En Moder", d.v.s. Serine Hagen, som var gift med den udmærkede musikforlægger og forsker S.A.E. Hagen. Hun havde samlet overlevede børnesange og -sanglege, og H.C. Andersen skrev det indledende vers dertil. Med den bog er meget traditionelt materiale blevet bevaret for eftertiden, - endnu i 1970'erne blev den genoptrykt.

Til julens klassikere hører "På loftet sidder nissen med sin julegrød". Melodien stammer fra Otto Teich's salonstykke *Die Holzauktion*, som Wilhelm Hansen i 1892 erhvervede for Skandinavien. Den er kommet i talrige oplag.

Fra 1902 stammer Axel Breidahls "Proletarbarnet", "Sørens far har penge". Den vandt udbredelse som børnesang, men den kan ses som et seriøst indlæg i vurderingen af børnenes vilkår på den tid. Det samme gælder Chr. Ludwigs "Mælkedrengen", "Se, min bestilling det er den at være mælkedreng", som udkom 1914. Også den er egentlig et indlæg i børnesagen, og komponisten og forfatteren Chr. Ludwigs er formentlig identisk med den senere biskop i Aalborg.

Vaudevillen

Genren begyndte, da J.L. Heiberg i maj 1825 oplevede den tyske sangerinde Emilie Pohlmann, som på Det kgl. Teater under stort bifald optrådte i Carl von Holteys Liederposse *Die Wiener in Berlin*. - Klaverudtoget findes i #17 som nr. 0. - Dette gav ham inspirationen til en række vaudeviller, som han indledte i november samme år med *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*, og modtagelsen var så varm, at han og andre fortsatte i samme spor.

I *Nej* (1836) lader han klokker Link synge "Taarnet skulle styrte sammen"; melodien er fra Kuhlaus opera *Lulu*, hvor den hedder "Kloden maatte styrte sammen". I *Emilies Hjertebanken* (1840) indfører Heiberg "Højt paa en Gren en Krage sad" (i 5/4-takt). Den tyske original har såmænd teksten "Auf einem Baum ein Kuckuck sass". Dermed blev den indlemmet i det danske sangrepertoire.

Melodien til "Glade Jul" har også sin egen historie. Franz Grubers berømte melodi blev først trykt i Dresden 1840. I Danmark forekommer den i Berggreens *Folkesange* 1843, - som ikke fik nogen nævneværdig udbredelse. Men så kom Henriette Nielsens vaudeville *Slægtningene* op på Det kgl. Teater 1. sept. 1849, og

Chor af Qvinder.

N° 8.

V. 1. Go - de Ba - ron! Go - de Ba - ron! Høi - e Ba - ron!

Høi - e Ba - ron! Hør vor Bøn og vor kla - gen - de Ton! Lad dem be - væ - ges, o

høi - e Ba - ron! El - len lad hos os bli - ve! El - len lad bli - ve hør os!

V. 2.

HOWARD. ¶: Underlig Børn :|
 ¶: Singular Smuae :|
 Tro I Miss Helen her længter skal gaae
 Al passe Haans og med Træskoene paa,
 ¶: Og spise stegte Kartofler
 Stegte i Aske besides :|

V. 3.

PIGERNE. ¶: Høie Baron! :|
 ¶: Herre saa god :|
 Hør dog vor Klage, o vær dog saa god

HOWARD. Nei lille Piger! —
 PIGERNE. O staae ei Imod
 Ellen lad hos os blive!
 Ellen lad blive her!

DICK. No, no lille Piger
 Miss can stiet ei blive her!
 Of Of! smukke Piger
 Dick vill him self blive her!

Vaudeviller opførte paa Kjøbenhavns Theatre arrangerede for Pianoforte med Text. Heri Chor af Qvinder, der synger på den melodi, som B.S. Ingemann senere skrev "Glade Jul" til.

allerede 10. okt. udkom klaverudtoget dertil. Heri findes et Chor af Qvinder "Gode Baron, høje Baron", og melodiangivelsen lyder "Stille Nacht". Allerede den første sæson gik vaudevillen tolv gange, og det er ganske tænkeligt, at Ingemann derved er blevet opmærksom på melodien. I dec. 1850 kunne han lade sin "Glade Jul" trykke i *Dansk Kirketidende* - med Grubers melodi.

Endelig kan her nævnes "Sikken voldsom Trængsel og Allarm". Emil Horne-man og Peter Faber havde vind i sejlene i året 1848. Fra det år stammer "Dengang jeg drog afsted" og "Højt fra Træets grønne Top", begge blev straks udgivet og kendt.

I decemberheftet af *Musikalsk Museum* (årg. 3, hf. 6) finder vi da "Jule-stemning". Melodien er hentet fra Nestroys tryllefarce *Lumpacivagabundus*, den er slutnings sangen deri. Faber må altså have kendt melodien, selvom farcen først i september 1850 kom op på Casino. Vaudevillen behandlede ofte aktuelle emner. I

januar 1846 opførte Det kgl. Teater H.P. Holst's *William og Emma*, - og man kunne fristes til at tro, at den handler om to unge personer, som får hinanden i sidste akt. William og Emma var imidlertid to dampbåde, som sejlede passagerer fra København til Klampenborg, hvor vandkur- og brøndanstalten var blevet åbnet i 1844.

Vaudevillens udbredelse gælder ikke blot de københavnske scener. Tidligt blev det skik landet over, at man i lokalsamfundene spillede dilettant i forsamlingshuse. Dertil brugte man ikke blot de trykte klaverudtog, - man kunne leje opførelsesmateriale fra teaterforlag.

Så sent som i 1950 udgav J.L. Wulffs Teaterforlag på Købmagergade en trykt katalog over komedier, man kunne leje til lokale forestillinger, - deriblandt nogle af de tidligste vaudeviller. Traditionen har været temmelig sejlivet. Cf. #17, tillæg.

Revyerne (#18) har tidligere som genre været betragtet som noget mindre fint. Først i de senere år har man fået blik for deres værdi som tidsdokumentation. De afspejler ofte umiddelbart, hvad der rørte sig i samfundet, og de udgør en glimrende socialhistorisk kilde. Revyen fik sin faste form med Sommerrevyen, der fra 1876 frem til 1922 blev en fast årlig begivenhed. - Sommerrevyen var blevet et begreb, og det generede justitsminister P.A. Alberti i den grad, at han forbød betegnelsen. Derfor finder vi, at man i 1908 kalder den for Sommer-Menuen, - det var ikke forbudt. Og i september 1908 meldte Alberti sig som bekendt som bedrager; fra 1909 hed det atter Sommerrevyen.

En særlig betydning fik revyen i besættelsestiden. Den tyske censur søgte efter evne at forhindre farligt stof, men udfordringen blev taget op, og den underfundige revy blev et nationalt anliggende.

Sangkorene

Som tidligere nævnt spillede korsangen en betydelig rolle i samfundsmønstret. Det begyndte tidligt. Allerede i 1845 stiftede typograferne som nogle af de første en sangforening. Endnu levede man jo under enevælden, og sociale rørelser havde trange kår. Fagforeninger var ikke opfundet, men man kunne dog mødes under kollegiale former i et sangkor - og måske kunne man også på prøveaftnerne tale om faglige problemer. Sangkorene var legalt virke.

Senere blev arbejdersangkorene under den frie forfatning en slagkraftig organisationsform, ikke mindst ved de store stævner. Og historien har det stundom med at gentage sig. I 1982 var der havnearbejderstrejke i Esbjerg, men strejken var ulov-

lig og kunne derfor ikke støttes økonomisk. Men da dukkede en mand op med en papkasse med et betydeligt beløb i kontanter. Han hed Preben Møller Hansen, og han ønskede at yde et bidrag. Men naturligvis kunne han ikke krænke den overenskomstmæssige situation ved at give pengene til fagforeningen. Derimod fandt han det rimeligt at støtte de musiske udfoldelser, så han gav beløbet til havnearbejdernes sangkor.

Studentersangen (#24) På en række punkter fik studentersangen betydning og indflydelse. Studenterforeningen var blevet stiftet 1820, og i 1839 kom så Studenter-Sangforeningen til. I dens rammer fandt en række kunstnere deres centrale virkefelt. Hartmann var gennem mange år førerskikkelsen. Fra 1854 til 1858 var Heise foreningens dirigent; da han rejste til Sorø, blev han på dirigentposten afløst af den fortræffelige verskunstner Chr. Richardt. De store nordiske studentermøder blev højdepunkter for den skandinaviske ide. En anden side af foreningslivet var koncerterne og de mange tourneur i provinsen, hvor forhenværende medlemmer blev inddraget. Den akademiske form, de som studenter havde tilegnet sig, blev ofte grundlaget for deres virke i kulturlivet i de samfund, hvor de som embedsmænd kom til at virke, og derigennem påvirkede de i betydelig grad provinsens musikliv.

En anden side af livet i Foreningen var salskomedierne, som nu og da blev overført til de københavnske scener. Ikke få vaudeviller - især af Hostrup - er oprindelig skrevet til Foreningen, for derefter at blive optaget i teatrenes repertoire, - det gælder således *Genboerne*.

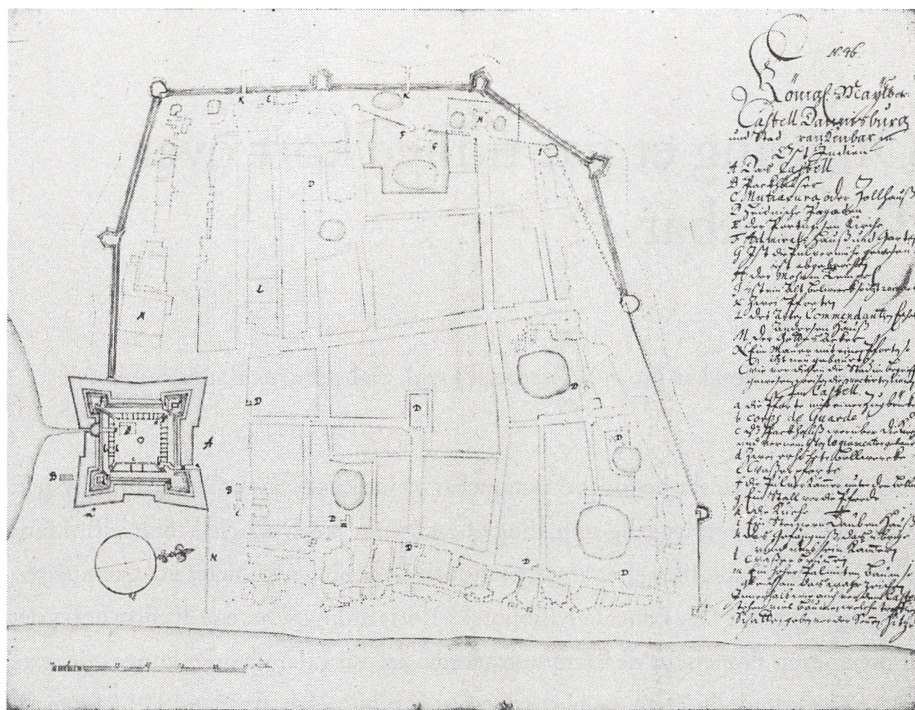
Endelig får man nævne nodehefternes udstyr. Fra gammel tid var der tradition for, at titelsiderne ofte blev kunstnerisk udformet, og fra guldalderperioden ca. 1846-1879 kendes talrige eksempler på smagfulde og iøjnefaldende titelsider. Det gælder således talrige udgaver fra Lose & Delbanco; de to herrer drev ikke blot musikforlag, de startede også i 1859 *Illustreret Tidende*. Lose var billedredaktør og teksten besørgede Delbanco. Fra den tid kendes ypperlige eksempler på titelsider i træsnit. Senere har en række kunstnere ydet deres bidrag, - en del er samlet i #62, som giver stof til studier af et ikke ringe omfang.

Omkring et par tidlige kort over Tranquebar

af afdelingsbibliotekar Bjørn Westerbeek Dahl, Københavns Rådhusbibliotek

I 1671 blev den danske besiddelse Tranquebar på Indiens østkyst, Coromandelkysten, genstand for en omhyggelig opmåling af sachseren Jacob Storzell (Stärzell). Hans kort, der nu er tabt, blev efter at være sendt til København kopieret i to eksemplarer, der begge findes i Det kongelige Biblioteks Kortsamling. Det ene af disse er tegnet af ingeniøren Franciscus de Hammersheimb, der var i den danske konges tjeneste fra 1674 til sin død i 1692, og blev erhvervet af biblioteket, da man i 1911 fik overladt det daværende Ingeniørkorps' store bestand af kort over fremmede lokaliteter¹. Det andet kort (ill. 1) hører til den del af de gamle kongelige kort- og billedsamlinger, der i midten af 1700-tallet blev samlet i det store protokolværk, der nu går under navnet *Frederik den 5's Atlas*. Dette kort er usigneret, men den karakteristiske håndskrift, der ses i den lange tekst på indexet, stemmer nøje med militæringenjøren Gottfried Hoffmanns skrift, at det må betragtes som højst sandsynligt, at kortet er et af hans mange kortarbejder². I 1671 blev han udnævnt til militærkartograf og begyndte en omfattende indsamling og rentegning af ældre kortarbejder. Storzells kort, eller en kopi af det, har været et af dem.

De to kort er velbevarede, og deres let aflæselige indhold giver eftertiden et glimrende indtryk af den danske fæstning som den var i 1671. Tidspunktet er bemærkelsesværdigt: To år tidligere var „Færø“ ankreret op som det første danske skib på Tranquebars red siden 1639, og samtidigt etableredes i København et nyt Ostindisk Kompagni, der i de følgende år jævnlige udsendte skibe til kolonien. Jacob Storzell, der ikke er kendt fra andre kilder, må have været med på en af dem, og hans opmåling har velsagtens været udført på opdrag af det ny kompagni. Hans kort - eller rettere de to kopier af det, der er bevaret til vore dage - er bemærkelses-

Ill. 1. Gottfried Hoffmanns kopi af Jacob Storzells kort over Tranquebar fra 1671. Frederik den 5.s Atlas, bd. 48, nr. 46.

værdigt ved for første gang at præsentere en befæstning omkring hele Tranquebar by. Tilmed afdækker det en overset fase i byens ældre historie, der synes at antyde, at Tranquebar også havde været befæstet, før danskernes ankomst til stedet i 1620.

Da Giedde i oktober 1620 var ankommet til Tranquebar, påbegyndte han opførelsen af kastellet Dansborg, hvad han fortæller om i de upublicerede dele af sin journal: Den 7. december 1620 forlod han sit skib for at „lade fæstningen forfærdige“ og knap to uger senere akkorderede han med sin sergent og sin fændrik om at bruge dem som konduktører ved byggeriet. Hensigten var at få „voldene ret lagt og tørvene stukket på korrekt vis.“ Herefter er de to konduktører vel gået igang med at lægge jordvoldene og finde egnede græstørv. Imens indgik Giedde en kontrakt med nogle murermestre, der skulle bygge en hvælvet port og en vagtbygning. De skulle begge stå færdige på 40 dage at regne fra den 24. december 1620.

Da Giedde den 13. februar 1621 forlod Tranquebar, var arbejdet med Dansborg så fremskredet, at der var lagt kanoner på voldene, men hvorledes fæstningen så ud i detaljer, ved vi ikke³.

Ganske vist besøgte islændingen Jon Olofsson Tranquebar i 1623 og beskrev fæstningen som „muret og herligt udrustet med ronddele på hvert hjørne“, hvad der gemmer sig bag denne overfladiske beskrivelse er tvivlsomt, men selvom ordet rondel på dette tidspunkt bruges i flæng med betegnelsen for bastion, synes grundkonceptet af Dansborg fra 1620-21 at være identisk med, hvad vi genkender fra 1671-planerne⁴.

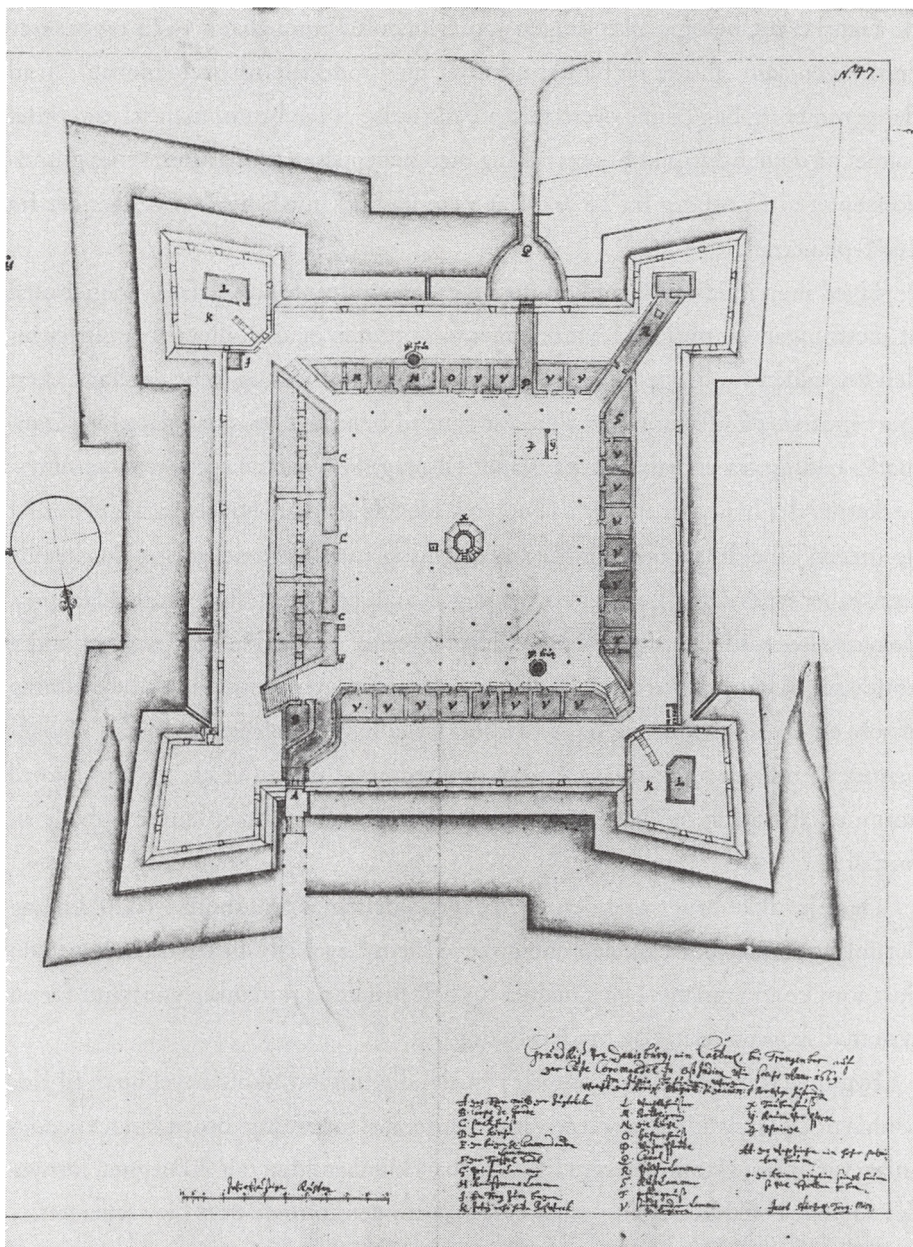
Hvad man imidlertid kan komme i tvivl om, er hvad Jon Olafsson mener med at „fæstningen var muret“: Hvis han mente, at porten og de militære bygninger inden for volden var bygget af tegl, er det utvivlsomt korrekt, og alene det har sikkert gjort indtryk på Olafsson, der ikke var vant til den slags fra sit soldaterliv i Danmark - endsige fra sin barndom på Island. Til gengæld kan det næppe være fæstningsværkerne, der hentydes til, for i 1640'erne blev de med anvendelse af store midler og megen arbejdskraft beklædt med mursten og i de bevarede, meget detaljerede regnskaber synes der ikke at være antydning af, at de afløser en ældre murbeklædning. Bemærkelsesværdigt er det i denne sammenhæng, at Giedde ikke nævner andre kontakter til håndværkere end de allerede omtalte murermestre, og en beklædning af selv en lav mur omkring hans Dansborg må have involveret mængder af teglbrændere, murere og kalkslagere. Blot omkredsen af muren er ca. 550 m, hvortil kommer, at højden må have været mindst 2 1/2 til 3 m for at kunne opfylde sit formål.

Der blev ikke brugt alverden på vedligeholdelsen af Dansborg i 1620'erne og det følgende tiår. Først da den energiske Willem Leyel i 1644 havde indtaget sin post som kommandant, blev Gieddes nu helt forfaldne jordanlæg genstand for en systematisk restaurering og modernisering⁵.

Bygningerne inde i Dansborg var i en elendig tilstand, skrev Leyel hjem til København. Også fæstningsværkerne var i en miserabel forfatning: Broen foran Gieddes anlæg var opført af tømmer, som i Tranquebars klima mildest talt var uegnet, fornyedes allerede i efteråret 1644 i murværk, ligesom den murede port blev repareret.

Til brug for de følgende års arbejder havde han bestilt sten, kalk og andre materialer, og han planlagde at udstyre bastionerne med en „foed af Steen Runden af Festningen Under Woldene udi Graffuerne“, hvad de tilsyneladende ikke havde haft tidligere. Hermed synes formodningen om, at Gieddes anlæg var opført som et jordværk, at være bekræftet.

I slutningen af 1645 skriver Leyel, at han havde revet to af bastionerne ned og

III. 2. Jacob Storzells kort over Dansborg 1669. Frederik 5.s Atlas, bd. 48, nr. 47.

muret dem højere end tidligere. Samtidigt ønskede han at bygge en tilsvarende forstærkning af gravens yderside, kontrescarpen.

Fra 1. oktober 1645 til 31. august det følgende år findes et driftsregnskab, der viser, at der blev bygget mure og indkøbt endog meget store mængder af mursten

og kalk, men som ikke fortæller noget om, hvor der blev arbejdet. Dansborg har højst sandsynligt fået sine murstenbeklædte bastioner i denne intense renoveringsperiode.

Dansborgs tilstand efter reparationen ses af en fin lille tegning fra 1669, der også findes i Ingeniørkorpsets gamle kortsamling (ill.2)⁶.

1671-kortenes måske mest interessante oplysninger berører befæstningen af selve Tranquebar by: Fra Dansborg udgår en fæstningslinie mod vest. Den buer mod nord og igen mod øst tilbage mod det Indiske Ocean, så byen helt lukkes inde. Fæstningsringen er fuldt optrukket på godt 2/3-del af sit forløb, hvor den også er forsynet med små bastioner i den ældre nederlandske maner med flanker, der står med 90 grader på hovedvolden.

Midt på den nordlige del af fæstningen ændrer muren karakter og står ud mod oceanet i en ganske enkel streg. På dette forløb ligger der to rondeller, mens muren afsluttes mod vandet af et lidt uregelmæssigt, kantet hjørneværk. Rondellerne her er typiske eksempler på et flankeforsvar fra 1500-tallets fæstningsbyggeri, hvor man som en overgangsfase til den bastionære form forsøgte at tilpasse den ældre befæstningsteknik til det moderne artilleris udfordringer.

Formodningen om at dette forløb hører til en ældre fase af fæstningsbyggeriet bekræftes også af andre oplysninger på de to kort: Både Hammersheimb og Hoffmann har med en stiplet linie angivet den oprindelige placering af en mur med rondeller af denne ældre type, dér hvor kortene har den nye bastionære front. Denne mur udgår fra Nørregade og følger en retning mod vest og ender i en ældre rondel, der oprindeligt har været befæstningens nordvesthjørne. På kortene omtales denne som „ein alt(es) Bolwerck so itzt ruiniret“, altså et gammelt bolværk, der nu ligger i ruiner. Muren drejer herfra skarpt mod syd, og kan følges forbi den gamle admiralhave med admiralhuset mod vest, som ligger som en stor rektangulær bygning flankeret af to tårne.

Lige før muren løber sammen med den nye bastionære vold ses i punkteret streg endnu en rondel, dog af yderst beskedne dimensioner.

Den nye fæstningslinie blev lagt udenfor det gamle forløb. Derved blev den islamiske moske (På kortene betegnet „H“) inddraget i byen, hvad den tidligere ikke havde været. På Hoffmanns kort, men ikke på Hammersheimbs gengivelse, ses moskeens område som et regelmæssigt rektangel i punkteret streg, hvis ene hjørne rager ud over den ny befæstningslinie. Det kan betyde, at fæstningslinien først meget

sent i forhold til 1671 er blevet lagt henover arealet, eller at fæstningslinien endnu blot har været på planlægningsstadiet på dette tidspunkt. Den første forklaring synes at være den korrekte. På begge kort er voldlinien fuldt optegnet i den traditionelle grønne farve, der markerer eksisterende anlæg, mens man normalt anvendte gult til projekterede værker. Desuden er den bastionære front ikke lagt om de nordlige dele af fæstningen, hvor de gamle anlæg jo endnu ses som en del af linien. Havde tegningen vist et projekt, havde det naturligtvis omfattet hele byen. 1671-kortene må altså vise tilstanden som fæstningen så ud dette år.

På Hammersheimbs kort ses endvidere, at den moderne stumpvinklede sydfront, der forbandt byens befæstning med Dansborgs bastioner, har afløst et ældre anlæg med mindst to rondeller. Muren har rimeligvis været ført helt ud til oceanet, men resterne af den er blevet brudt ned, da Dansborg blev bygget.

Rundt om befæstningen er der aftegnet en voldgrav, der er bred ud for de 2/3-dele af fæstningen, der udgøres af den nye bastionære front. Ud for de ældre anlæg mod nord er den derimod ganske smal.

De samtidige kilder er yderst få, og megen omtale af forholdene ses ikke af det bevarede kildemateriale.

Byens befæstning omtales dog i et missive til kommandant Eskild Andersen Kongsbakke fra 22. oktober 1669. Man har fra den hollandske residensby på Java hørt, at nayaken af Tanjore i juli 1668 havde besat Tranquebar by og krævet 8.000 gylden af indbyggerne. For at hindre gentagelser heraf skal indbyggerne sørge for at bringe „den begyndte fortifikation“ til fuldkommenhed, så lignende overfald undgås i fremtiden. Eskild Andersen Kongsbakke skulle endvidere sørge for, at byen forblev ubefæstet mod Dansborg.⁷

Nu var det meget spredt, hvad man i København vidste om Tranquebars forhold: Korrespondancen var ikke hyppig, men det står fast, at man i 1668 i hvert fald vidste, at byen var ved at blive befæstet, og at forsvarsværkerne endnu ikke var blevet færdige.

At denne befæstning må være identisk med den nyere bastionære front, man ser på 1671-kortene, må være indlysende. Den havde tilsyneladende været undervejs i nogle år, men var - som kortene viser - endnu i 1671 uafsluttet og de gamle værker lå stadigvæk i nord.

Befæstningen rummede på dette tidspunkt altså et nyere element, den bastionære front, og et ældre, den enkle mur med rondeller, som kan spores om hele anlægget.

Det passer fint med udviklingen af periodens fæstningsteknik, hvor rondeller efterhånden afløstes af bastioner. En oplysning i indexet bekræfter da også, at den stibledede linie, der angiver murens forløb, viser hvorledes fæstningen tidligere („wie vor“) var placeret.

En mur med en port mellem Dansborg og Oceanet forklares som nyopført og den er da rimeligvis yngre end den bastionære linie - eller måske netop fra 1671. Denne mur hører kun delvis med til byens befæstning, og virker da også nærmest som en sikring af Dansborgs tidligere helt ubeskyttede forterræn mod stranden.

Også bastionnavnene tyder på, at anlægget er fra 1660'erne: Navnene kendes bedst fra Matthias Seutters kort fra 1720'erne, og de falder i to grupper: Den første gruppe, der er opkaldt efter kongen og hans hus, omfatter også Dansborgs fire bastioner, der blev kaldt Kongen, Dronningen, Prins Christian og Prins Frederik. Bybefæstningens sydlige voldstrækning havde to bastioner, opkaldt efter Prins Georg og Gyldenløve.

De følgende bastioner (fra Gyldenløves og nord/nordøst på) er opkaldt efter Danmark, Norge og Holsten, og de to rondeller mod nord kaldtes Delmenhorst og Oldenburg. Det afsluttende væk mod oceanet hedder Sjællands Bastion.

Det er navngivning, der kan føres tilbage til de tilsvarende bastionnavne fra 1660'ernes Fredericia og Nyborg, og som ikke optræder i dansk navngivningsskik fra dette årti⁸. Navngivningen kan naturligvis ikke direkte datere de enkelte dele af fæstningen, hvad navnene på de gamle rondeller jo klart viser. Navnet Prins Georgs Bastion tyder på, at navngivningen blev foretaget før tronskiftet i 1670, da der ikke er eksempler på, at han optræder i de bastionnavne, Christian den 5. navngav i sin regeringstid. - Hvis denne formodning holder, rejser det til gengæld et nyt problem. For hvor gammel er så det anlæg, som det erstatter?

Her skal endnu et kortarbejde drages ind i overvejelserne: Gregers Daa Trellunds kort over Tranquebar fra 1730'erne, der findes i to varianter⁹. Det bygger på et ældre arbejde fra 1690'erne af ubekendt herkomst. Kortet er udformet som en eleveret plan med bygninger set skråt oppefra uden perspektivforkortning - ganske som det kendes fra Peder Hansen Resens grundplaner af de danske byer til *Atlas Danicus* fra 1677. På mange måder er kortets gengivelser af Tranquebars bygninger og gårde overfladisk og tvivlsom i detaljer, men fæstningsringen synes at være gengivet pålideligt, og bekræfter - nu i billedform - den markante forskel på den gamle og den nye fæstningsline, der var så tydelig på kortene.

Ill. 3. Prospekt af Galle på Sri Lanka (Ceylon). Tegningen viser det portugisiske forsvarsanlæg, som senere hollænderne genopbyggede efter samme mønster, men større. Fra W.A. Nelson: *The Dutch Forts of Sri Lanka*. 1984.

Særligt interessant er Trellund-kortets afbildning af de bevarede dele af den gamle mur. De to gamle rondeller er fremstillet som murede sekskantede tårne i to stokværk placeret midt i bymuren med tre sider mod graven og tre mod byen. Den ene rondel har en lidt mere enkel udformning af sine skydehuller end den anden, der skulle flankere et stumpvinklet knæk på bymuren. Den har i begge stokværk - og på alle de tre sider, der kan ses på prospektet - parvise glugger. På rondellernes krenelerede top ses på begge bastioner to opmurede skilderhuse. Et ind mod byen og ét ud mod omegnen. Den uregelmæssige bastion ved stranden er her fremstillet som et meget stort syvkantet værk, der er forbundet med yngre værker langs stranden. Den synes ikke at have skydehuller eller lignende, til gengæld er dens top meget kraftigt bestykket med 22 kanoner og 1 morter, hvis man skal tro textoplysningerne på Trellunds kort.

Trellunds gengivelse bekræfter, at den ældre nordfront er bygget efter principperne for 1500-tallets ronddele og kanontårne.

Den del af byens ældre befæstning, der allerede efter 1671-kortet var opgivet, ses ikke på Trellunds kort, bortset fra det særprægede rektangulære admiralhus med sine to sidetårne, der på dette tidspunkt havde en rent civil funktion.

Oplysningerne om admiralshuset bekræftes af de bygningsrids, som ses på Hammersheimbs og Hoffmanns kort. Både i rids og tegning minder bygningen temmelig meget om senmiddelalderens byporte, og det er sandsynligt, at der her faktisk er tale om en forlængst opgivet port, der senere, men i hvert fald før 1630'erne, da huset omtales første gang, er blevet ombygget til beboelse. En bygning med flankerende tårne placeret på en fæstningsmur kan næppe heller være andet end en port!

Der var åbenbart tradition for en port på dette sted, og da man anlagde den bastionære front, placerede man også en port dér. Selvom den ikke havde direkte forbindelse med byens gadenet, åbnede den dog adgang til den store plads, der var opstået ved afsnøringen af den gamle befæstning.

Det har været foreslået, at den ældre befæstning stammer fra en ni måneder lang belejring af byen i midten af 1660'erne „hvorunder Eskild Andersen Kongsbakke skal have opført mur, kanontårne og rondeller ¹⁰. Denne påstand er imidlertid næppe holdbar, da denne befæstning i så fald skulle være opført i en for samtiden fuldstændig forældet befæstningsmaner, som man ikke engang benyttede sig af i 1620'erne, da man opførte Dansborg.

Med den moderne befæstning dateret til sidste halvdel af 1660'erne, synes det også at være urimeligt, om man ganske få år forinden skulle have anlagt et så vidløftigt anlæg i en forældet udformning.

Det er dog på ingen måde let at komme en datering af de ældre værker nærmere, for vi ved forbløffende lidt om byggeaktiviteterne i og omkring Tranquebar fra Giedde forlod byen i 1621 til 1669, da man genoptog den direkte kontakt med kolonien efter tre årtiers afbrydelse.

Der var imidlertid en vis byggeaktivitet i 1640'ernes Tranquebar, da den handlekraftige Willem Level var kommandant. Han var dog travlt optaget af forbedringerne på Dansborg, og det må være yderst tvivlsomt, om han også nåede at anlægge en befæstning omkring byen i den korte tid han fungerede.

Hvis vi går længere tilbage i tid kommer vi til grundlæggelsesårene i 1620'erne, da Ove Giedde anlagde Dansborg. Der er heller ikke noget i hans optegnelser, der blot antyder, at han skulle have påbegyndt et anlæg omkring byen¹¹.

Hertil kommer, at muren med rondeller så udpræget viser tilbage til 1500-tallets fæstningsteorier, så de kan næppe være meget yngre. Tranquebar bys ældre befæstning må følgelig være anlagt tidligere end danskernes ankomst.

Befæstningen, der ikke er indisk, må være opført af en europæisk magt, rimeligvis

portugiserne, der allerede i 1506 havde interesser i „Trangambar“, som allerede før europæernes ankomst til Indien omkring 1500 havde været et vigtigt udskibningssted for handel med Malacca¹². Sandsynligvis har portugiserne på et tidspunkt i løbet af 1500-tallet opført en befæstning som de så senere - uvist af hvilken grund - har forladt.

At byen har haft en portugisisk fortid, ses også af beliggenheden af den ældre portugisiske kirke: Den kommer efter opførelse af Dansborg til at ligge præcis midt i det nye fæstningsanlæg, omgivet af Dansborgs volde og bygninger på alle sider. Kirken er omtalt af Jon Olafsson, der besøgte byen i 1623 og i sine erindringer nævner, at bygningen havde tilhørt en portugisisk papist. Den blev på dette tidspunkt brugt af garnisonen¹³. Denne kirke må ikke forveksles med den kirke, der blev indrettet for den danske menighed på selve Dansborg i 1620'erne.

Placeringen af Dansborg tog altså ikke hensyn til den eksisterende bebyggelse, og byggeriet har vel ødelagt den sidste rest af byens ældre befæstningsanlæg på dette sted.

Uheldigvis er de tilgængelige kilder til portugisernes aktiviteter i Tranquebar begrænset, men vi ved, at de i Asien - i modsætning til andre europæiske magter - har efterladt sig talrige 1500-tals befæstninger med muranlæg med rondeller af den type, vi genfinder i Delmenhorst og Oldenburg Bastioner i Tranquebar (ill. 3).

Men også portugiserne fulgte med i udviklingen af fæstningsteknikken, og allerede i slutningen af 1500-årene begyndte de en modernisering af deres ældre anlæg ved opførelsen af bastioner. Det ses f. ex. på en afbildning af Malacca, som de i 1651 overgav til hollænderne, hvor man ser en moderne bastionær fæstning lagt uden om den gamle bymur med sine rondeller.

Der er derfor grund til at formode, at Tranquebars ældre bybefæstning er bygget engang i 1500-tallet af portugiserne, der senere har opgivet støttepunktet; murene er faldet sammen og er vel blevet brugt som stenbrud af egnens befolkning.

Først med danskernes ankomst i 1620 blev stedet befæstet igen: Det skete i begyndelsen med fortet Dansborg, der beskyttede byens red. Senere udvidedes befæstningen med et moderne voldanlæg om selve byen, der kun i grove træk fulgte den gamle bymur fra portugisernes tid.

- 1 Det kongelige Bibliotek. Kortsamlingen. Ingeniørkorpsets Kortaflevering 1911, 18-3-3.
- 2 Det kongelige Bibliotek. Kortsamlingen. Frederik den 5.'s Atlas, bind 48, nr. 46.
- 3 Torben Hjelm: Dansborg, i: *Architectura* 9, 1987, s. 89-92.
- 4 Jon Olafsen: *Islænderen Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefærer under Christian IV nedskrevne af ham selv*. 1907. s. 70.
- 5 Som note 3, s. 98-101.
- 6 Som note 2, bind 48, nr. 47. - Dette kort er signeret af Jacob Storzell.
- 7 Rigsarkivet. Danske Kancelli. Ostindiske sager 1668-1699 fol. 69-70.
- 8 Bjørn Westerbeek Dahl: Prinser, feltherrer og vilde dyr. Lidt om bastionnavne i 1600- og 1700-tallet, i: *Krigshistorisk tidsskrift*. 1994 . Årg. 30, nr. 1, s. 21-27.
- 9 Handels- og Søfartsmuseets på Kronborg, og: Det kongelige Biblioteks Kortsamling Ingeniørkorpsets Kortaflevering 1911. 18-3-7. Kortene har tidligere været genstand for en undersøgelse, se: Birthe Faarborg: Trelunds Trankebarkort 1733, i: *Arkiv* 1971, 3. bind, nr. 3, s. 242-269.
- 10 Ole Feldbæk: Tranquebar 1620-1845, i: *Arkitekten* 1979, s. 548.
- 11 Som note 3 og 5.
- 12 Manuel de Faria e Sousa: *Asia portuguesa*. I. Nyudg. Lisbon 1945, s. 197.
- 13 H. H. Engqvist: Traquebars bygninger, i: *Arkitekten* 1979, s. 555. - Jon Olafsson: Anførte sted, s. 70.

Det kongelige Bibliotek og de humaniorastuderende

af undervisningsleder, cand.mag. Niels Ole Pors, Danmarks Biblioteksskole

Indledning

Den følgende artikel indeholder analyser af studenterbrugerne ved Det kongelige Biblioteks tre afdelinger. Artiklen baserer sig på den undersøgelse, der blev foretaget i efteråret 1994 og publiceret i 1995.⁰ Artiklen kan betragtes som et supplement til den publicerede undersøgelse, idet der foretages mere specificerede analyser. I artiklen behandles blot 6 grupper af humanistiske studerende. Analyserne i artiklen omhandler primært to forhold. Det drejer sig om brugernes anvendelse af edb-søgninger og succes med hensyn til at få den litteratur, de kommer efter. Begge disse emner ses også i forhold til de studerendes subjektive opfattelse af, hvorledes udbyttet af dagens biblioteksbesøg har været. Analyserne foretages også i forhold til de tre betjeningssteder.

Udbytte af dagens biblioteksbesøg

Af tabel 1 fremgår det, at der er høj grad af tilfredshed med udbyttet af dagens biblioteksbesøg. Der er ingen statistisk signifikant forskel på tilfredsheden med udbyttet ved de tre betjeningssteder, selvom der dog synes at være en svag tendens til, at Slotsholmen vurderes som en anelse bedre i så henseende. Tabel 1 indeholder oplysninger om alle personer i de 3 brugergrupper, og ikke kun studerende fra de 6 udvalgte fag.

Tabel 1: Sammenhæng mellem betjeningssted og tilfredshed med udbyttet af dagens biblioteksbesøg; i %.

	Amager	Slotsholmen	Fiolstræde	Total
Tilfreds	68	76	69	832
Nogenlunde	24	19	22	261
Utilfreds	8	5	9	89
Total	459	344	379	1189

Chi i anden= 7,6 p=0,107

Det kan tænkes, at der er en sammenhæng mellem tilfredshed med udbyttet og den hyppighed, man kommer på biblioteket med. Tabel 2 indeholder oplysninger om dette forhold, og der er tale om hele brugergruppen og ikke blot de 6 udvalgte fag.

Tabel 2: Sammenhæng mellem tilfredshed med udbytte og biblioteksbenyttelseshyppighed; i %

	Tilfreds	Nogenlunde	Utilfreds	Total
ugentligt	74	21	5	653
sjældnere	66	23	11	517
Total	823	260	87	1170

chi i anden=19,6 p=0,00005

Det er indlysende, at der synes at være en sammenhæng mellem benyttelseshyppighed og tilfredshed med udbyttet. Jo oftere man kommer på biblioteket, des mere tilfreds tenderer man til at være med udbyttet af besøget. Tabel 2 giver sammenhængen som helhed for de tre betjeningssteder. Vi vil herefter se på, om sammenhængen genfindes på hvert af de tre betjeningssteder. Vi kan konkludere, at sammenhængen genfindes i forhold til Slotsholmen, hvor den er stærk, og i forhold til Fiolstræde, hvor den er mindre stærk, mens der ikke synes at være en tilsvarende sammenhæng ved Amagerafdelingen. Dette skal ses i sammenhæng med, at de tre brugergrupper har et noget forskelligt benyttelsesmønster vedrørende benyttelseshyppighed. Amagerafdelingens brugere benytter for næsten 70 %'s vedkommende biblioteket en gang ugentligt eller ofte. De tilsvarende andele for Slotsholmen og Fiolstræde er henholdsvis 50 % og 45 %.

De humaniorastuderende

De 6 grupper af studerende fordeler sig således på betjeningsstederne:

Tabel 3: Fordeling af de 6 studentergrupper på betjeningssteder. I absolutte tal.

	Amager	Slotsholmen	Fiolstræde	Ialt
hum	36	22	16	74
medier, kunst	40	17	13	70
litteratur	104	17	17	138
sprog	91	20	13	124
kultur, filosofi	50	30	29	109
historie	55	46	19	120
Ialt	376	152	107	635

Det fremgår, at der i dette udvalg indgår 635 studerende. Det er godt halvdelen af brugergrupperne ved disse tre betjeningssteder. Det fremgår også, at Amager-

afdelingen qva sin tilknytning til den humanistiske del af Københavns Universitet er godt repræsenteret i forhold til de to øvrige betjeningssteder. De 6 grupper af humaniorastuderende anvender i stor udstrækning alle tre betjeningssteder, selvom der er en klar tendens til, at studerende, der læser sprog og litteratur, i langt større udstrækning end de øvrige grupper holder sig til biblioteksafdelingen på Amager.

Tabel 4: Studentergruppernes angivelse af tilfredshed med udbyttet af dagens biblioteksbesøg; i %.

	tilfreds	nogenlunde	utilfreds	ialt
hum	63	32	6	72
medier, kunst	71	25	4	68
litteratur	65	26	9	131
sprog	79	17	5	121
kultur, filosofi	76	17	7	104
historie	71	20	9	115
ialt	434	135	42	611

chi i anden=1,3 p=0,22

Det fremgår meget klart, at der ikke er forskel i opfattelsen af udbytte mellem de 6 brugergrupper. Der er forholdsvis få udsving i de andele, der angiver tilfredshed eller utilfredshed. Der er herefter undersøgt, hvorledes de 6 brugergrupper adskiller sig ved de 3 betjeningssteder, også i forhold til variabelen udbytte. Det viser sig, at der på det enkelte betjeningssted ikke er forskel på de forskellige grupper studerendes angivelse af deres tilfredshed med udbyttet af dagens biblioteksbesøg. Konklusionen er naturligvis ikke, at de tre betjeningssteder i lige stor udstrækning er indrettet ens til disse 6 grupper af humaniorastuderende, men snarere at de forskellige studerende i forhold til formål ikke oplever en forskelsbehandling.

Tabel 5: Køn og tilfredshed med udbytte; i %. Alle humaniorastuderende og litteraturstuderende

	tilfreds	nogenlunde	utilfreds	ialt
mænd ialt	68	22	9	233
kvinder ialt	73	22	5	378
mænd - litteratur	51	30	19	37
kvinder - litteratur	70	25	5	94

Tabel 5 viser sammenhængen mellem køn og tilfredshed med udbyttet af dagens biblioteksbesøg. På det overordnede niveau, hvor alle de humaniorastuderende undersøges under et, kan vi ikke konstatere nogen forskel i tilfredshed - eller i hvert fald ikke en statistisk signifikant forskel. Der synes dog at være en meget svag tendens til, at kvinder udtrykker en lidt større grad af tilfredshed med biblioteksbesøget

end mandlige studerende. Dette forhold er analyseret i forhold til hver af de 6 studiegrupper, og det er kun blandt de litteraturstuderende, at vi med sikkerhed kan udtale os om, at de kvindelige studerende er mere tilfredse end de mandlige studerende. Dette forhold fremgår også af tabel 5. I forhold til de øvrige 5 grupper er der ingen signifikant forskel.

Det samme forhold, nemlig sammenhængen mellem køn og udbytte, er ligeledes analyseret i forhold til de tre betjeningssteder. Det viser sig, at der ved Amagerinstitutionen og ved Slotsholmen ikke er nogen forskel i tilfredshed med udbyttet blandt mandlige og kvindelige studerende, hvorimod en sådan statistisk signifikant forskel findes ved biblioteket i Fiolstræde, hvor de kvindelige studerende er langt mere tilfredse med udbyttet end de mandlige studerende.

Litteraturefterspørgsel og succes

I forskningsrapporten blev der gjort forholdvis meget ud af at undersøge de studerendes efterspørgsel efter litteratur og deres succes med dette. Det blev undersøgt, hvor mange der kom med titelforespørgsler, og hvor mange der kom efter litteratur om emner.

Tabel 6: Tabel over udvalgte fags studerende og deres succes mht titel- og emneefterspørgsler; i %

	Hvor mange titler?				Litt om emne?		
	alle	nogle	ingen	total	Ja	Nej	total
hum	21	64	15	39	74	26	58
medier, kunst	28	53	20	40	74	26	50
litteratur	24	54	23	80	65	35	81
sprog	28	38	33	60	63	37	90
kultur, filosofi	25	55	20	65	71	29	78
historie	29	54	17	59	73	27	78
total	88	180	75	343	30	133	435
	chi i anden=9,6 p=0,47				chi i anden=3,8 p=0,57		

Det fremgår ganske tydeligt, at der ingen sammenhæng er mellem de emner og fag, der studeres og sandsynligheden for at få den litteratur, man kommer efter. Det er bemærkelsesværdigt, hvor ens forholdene er for de enkelte grupper af studerende. Tabel 6 viser de tre betjeningssteder under ét.

Overordnet kan det fremhæves, at der heller ikke på nogle af de tre betjeningssteder synes at være en sammenhæng mellem succes og studieretning, emne eller fag. Der kan dog peges på enkelte tendenser, der er interessante. Fortolkningen må

dog tage hensyn til, at brugergrupperne er begrænsede, idet konklusionerne blot drages på basis af de 6 emner og fag.

Ved Amagerafdelingen får 19 % af brugerne alle de titler, de kommer efter. 53 % får nogle og 28 % får ingen. Det er især de sprogstuderende, der adskiller sig, idet over 40 % af disse ikke får nogle af de ønskede titler. 64 % får litteratur om emner. Det er igen de sprogstuderende, der er de mest uheldige, idet kun 59 % får ønsket litteratur om emner.

Ved Slotsholmen er billedet sådan, at 36 % af brugerne får de titler de kommer efter. 51 % får nogle og kun 13 % får ingen. Her er det især de litteraturstuderende, der går forgæves, idet 31 % af disse ikke får nogle af de titler de kommer efter. Hele 81 % får anvendelig litteratur om emner. Der er ingen markante forskelle mellem de 6 grupper af studerende.

Forholdene vedrørende titler ser meget broget ud ved Fiolstræde. 30 % får alle titler. 44 % får nogle og 16 % får ingen. Der er store forskelle mellem de enkelte grupper, der dog ikke tilsammen tæller mere end 57 personer, hvorfor der er stor statistisk usikkerhed, hvilket gør det vanskeligt at udtale sig om, at der er forskelle mellem de enkelte grupper. 73 % får litteratur om emner. De litteraturstuderende synes kun at være heldige i 58 % af tilfældene. Ellers er der kun små udsving mellem grupperne af studerende.

Vurderinger af dokumentforsyning

De studerende er ligeledes blevet bedt om at vurdere betjeningsstedernes sammensætning af materialer i forhold til de studerendes behov for litteratur til studierne. 64 %, 27 % og 9 % vurderer samlingerne som helhed tilfredsstillende, nogenlunde eller utilfredsstillende. Der er ingen forskelle i vurderingen blandt de enkelte grupper af studerende, omend der synes at være en svag tendens til, at især historie-studerende er positive, idet hele 72 % af disse finder samlingerne tilfredsstillende. 14 % af de studerende, der læser Medier, kunst eller musik finder samlingerne utilfredsstillende. Det er brugergruppen ved Amagerafdelingen, der har den mindst positive vurdering af samlingen, men der er ikke tale om de store forskelle mellem de tre betjeningssteders brugergrupper. Der synes iøvrigt heller ikke at være forskel i vurderingen af kvaliteten af samlinger, der hænger sammen med de studerendes køn. Det er indlysende, at netop spørgsmålet om de studerendes vurdering af et biblioteks materialebestand er meget vanskeligt at fortolke. Det er uklart, i hvilken

udstrækning den enkelte studerende vurderer Det kongelige Bibliotek som en enhed med forskellige betjeningssteder, der så at sige trækker på samme lager eller i hvilken udstrækning svarene har udgangspunkt i, at det enkelte betjeningssted betragtes som en næsten selvstændig forsyningsenhed.

Det er derfor mere interessant at se nøjere på, i hvilken udstrækning de studerende oplever, at de har vanskeligheder ved at få den litteratur, de har behov for.

Tabel 7: Har du tit vanskeligt ved at få den relevante litteratur; i %

	ofte	af og til	sjældent	ialt
hum	18	53	30	74
medier, kunst	13	72	15	61
litteratur	31	48	21	131
sprog	13	59	28	118
kultur, filosofi	11	64	26	105
historie	14	57	30	118
lalt	104	350	153	607

chi i anden=31,9 p=0,0004

Hvis vi ser på materialet som helhed, er det tydeligt, at der er en stor forskel på de 6 grupper af studerende. Det er især gruppen af litteraturstuderende, der for næsten en tredjedels vedkommende angiver, at de ofte har besvær med at få fat i den nødvendige litteratur. Denne gruppe adskiller sig markant fra de øvrige 5 grupper, hvor forskellene synes at være forholdsvis små. Amagerbiblioteket har i denne delundersøgelse hovedparten af de studerende som brugere, hvorfor det kan være interessant at se på, hvorledes det samme spørgsmål er besvaret af brugergruppen der. Det fremgår af tabel 8.

Tabel 8: Har du tit vanskeligt ved at få den relevante litteratur. Amagerafdelingen; i %

	ofte	af og til	sjældent	ialt
hum	17	58	25	36
medier, kunst	15	74	12	34
litteratur	34	50	16	99
sprog	16	56	28	87
kultur, filosofi	15	68	17	47
historie	11	64	25	54
lalt	72	210	74	356

chi i anden=22,9 p=0,01

De tendenser vi så i materialet som helhed forstærkes, når vi blot ser på Amagerafdelingen. Hele 34 % af de litteraturstuderende angiver, at de ofte har vanskelig-

hed ved at få litteratur. Der er ingen tvivl om, at de forskellige grupper af studerende har meget divergerende oplevelser af, hvorledes deres forsyningssituation med hensyn til litteratur er. Det er iøvrigt ikke uinteressant at notere, at samme undersøgelse i forhold til Slotsholmen og Fiolstræde viser, at der blandt disse to brugergrupper ikke er nogen forskel i opfattelsen af det her behandlede spørgsmål.

En anden ikke uinteressant variant i forhold til materialet som helhed er, at der er en meget markant forskel i vurderingen af dette spørgsmål i forhold til de studerendes køn. Gruppen af mandlige studerende udviser nemlig ingen forskel i vurderingen, hvorimod der er meget store forskelle i de kvindelige studerendes vurdering.

Det er indlysende, at opfattelsen af vanskeligheden ved at få litteratur kan have indflydelse på, hvorledes man reagerer i forskellige situationer. En indikator på næsten samme forhold er, i hvilken udstrækning studerende undlader at foretage en reservation eller bestilling af et dokument, der ikke umiddelbart er til stede i samlingen. Spørgsmålet indeholder naturligvis mange aspekter. Der er først og fremmest tale om, at de studerende vurderer sandsynligheden for at få dokumentet til tiden. Vurderingen af denne sandsynlighed vil afhænge af kødannelsen - antal reservationer på dokumentet, tidligere erfaringer med reservationer, informationsbehovets tyngde o.lign. Der er dog stadigvæk tale om en indikator på et ikke-opfyldt informationsbehov.

Tabel 9: Undlader du ofte at reservere materialer, fordi de er udlånte? i %

	meget ofte	ofte	sjældent	ialt
hum	18	39	43	72
medier, kunst	9	43	48	58
litteratur	27	39	36	130
sprog	8	40	51	119
kultur, filosofi	13	37	50	106
historie	10	40	50	115
ialt	85	237	278	600

chi i anden=21,5 p=0,018

Det er over halvdelen af de humaniorastuderende, der angiver, at de ofte eller meget ofte undlader at reservere et dokument, fordi det er udlånt. Der er statistisk signifikant forskel på de forskellige grupper af studerende, idet de litteraturstuderende angiver for 64 %s vedkommende, at de hyppigt undlader reservation. Dette resultat er i overensstemmelse med det foregående resultat vedrørende vurderingen af van-

skeligheden ved at få den for studiet relevante litteratur. Der er kun ringe forskel blandt de øvrige 5 grupper af studerende.

Denne forskel skyldes igen forholdene ved Amager. Der er ingen forskel mellem de to øvrige betjeningssteders brugergrupper. Og der er i forhold til materialet som helhed heller ingen forskel blandt de mandlige studerende, hvorimod det er tilfældet blandt de kvindelige studerende.

Uden at der skal drages for drastiske konklusioner, synes der at tegne sig et billede af, at kvindelige litteraturstuderende på en række områder adskiller sig fra øvrige studerende, når bibliotekernes muligheder for at tilfredsstille informationsbehov vurderes.

Det sidste forhold, som vedrører de humaniorastuderendes opfattelse af Det kongelige Biblioteks service, drejer sig om, hvorledes de studerende generelt vurderer ventetiden på litteratur, de bestiller. Det er vigtigt at understrege, at der er tale om opfattelser. Spørgsmålet knytter sig ikke til en konkret lånetransaktion, men netop om opfattelser. Disse opfattelser kan have mange kilder.

Tabel 10: Hvordan synes du, at ventetiden generelt er på bestilt litteratur? i %

	lang	rimelig	kort	ialt
hum	17	58	25	71
medier, kunst	21	45	34	62
litteratur	9	55	36	131
sprog	21	63	16	117
kultur, filosofi	29	54	17	105
historie	28	54	18	115
ialt	123	334	144	601

chi i anden=34,5 p=0,00015

Der kan være tale om tidligere erfaringer. Der kan være tale om, at opfattelsen er influeret af studiemiljøets almindelige samtaler om biblioteker og biblioteksservice. Der eksisterer også andre muligheder. Det er naturligvis betryggende, at over halvdelen af de studerende finder ventetiden rimelig. Men over 20 % finder altså ventetiden værende lang. Vi registrerer igen, at der er en markant forskel mellem studiegrupperne, idet de litteraturstuderende er den gruppe, der har den mest positive holdning til ventetiden på bestilt litteratur. Dette resultat står faktisk i skærende modstrid til de resultater, der er præsenteret ovenfor. De her foretagne analyser kan ikke forklare dette forhold, men der er i materialet muligheder for at analysere dybere.

Det er iøvrigt igen blot ved Amagerafdelingen, at der tegner sig en forskel i de studerendes opfattelse.

I den bagvedliggende rapport¹ så vi, at de studerendes opfattelse af ventetiden på den litteratur, de kom for at hente efter at en bestilling var effektueret, var langt mere positiv end den generelle holdning til ventetid. Det vil derfor ikke være urimeligt at antage, at den generelle holdning til ventetid er afhængig af studietrin og biblioteksbenyttelseshyppighed. Det undersøges kort i det følgende.

Statistiske analyser af disse forhold viser, at der ingen sammenhæng er mellem opfattelsen af ventetid på litteratur og biblioteksbenyttelseshyppighed samt studietrin.

De humaniorastuderende og edb

Det sidste spørgsmål vi skal se på i denne artikel er de studerendes forhold til edb-katalogen.

Knap 57 % af de studerende fra de 6 studiegrupper har anvendt edb-katalogen under dagens biblioteksbesøg. Der er kun meget små udsving mellem de enkelte grupper, hvorfor der må konkluderes, at der ikke er forskel i benyttelsesintensitet af edb-katalogen afhængig af det fag eller emne, der læses.

Der er heller ingen forskel i benyttelse af edb blandt de studerende afhængigt af det betjeningssted, der anvendes i forbindelse med dagens besøg.

Der er heller ingen forskel i den måde, studerende fra forskellige fag søger på. Cirka halvdelen af de studerende angiver, at de både har foretaget en titelsøgning og en emnesøgning. Det synes især at være de historiestuderende, der søger på denne måde, idet 63 % af dem angiver, at de har foretaget begge søgninger. Men forskellen er altså ikke statistisk signifikant.

30 % af de studerende synes, at det er vanskeligt at foretage søgninger i edb-katalogen. Godt 35 % finder, at det går nogenlunde, og endelig er der knap 35 % der finder det let. Der er ingen forskel i opfattelsen af sværhedsgrad afhængig af det fag og emne, de studerende læser.

De studerende er også blevet bedt om at angive, hvorledes de vurderer udbyttet af deres edb-søgning. 70 % finder søgeudbyttet tilfredsstillende. 23 % finder det nogenlunde. 7 % finder det utilfredsstillende. Heller ikke her kan der overhovedet registreres nogle forskelle mellem studerende fra de 6 grupper af fag.

I forhold til anvendelsen af edb-katalogen som et redskab i litteratursøgning er

det interessant, at der ikke kan konstateres forskelle mellem de studerende fra forskellige grupper af fag. Fordelingsmønsteret på de enkelte variabler er meget ensartet, og det synes givet, at de humaniorastuderendes anvendelse af og vurdering af edb-katalogen ikke afhænger af fag.

Der er enkelte forhold, hvor der kan konstateres visse forskelle. I REX er det muligt at få en lang række informationer, der er af ikke-bibliografisk karakter. Kun godt 10 % af de studerende har søgt disse informationer. Med hensyn til denne variabel kan der dog konstateres forskelle blandt de studerende, idet grupperne af studerende der læser sprog, litteratur samt medier, kunst og musik er langt mindre tilbøjelige til at anvende denne del af informationssystemet, der anvendes noget mere intensivt af studerende, der læser historie, filosofi etc.

Tabel 11 viser, at de studerende har en klar fornemmelse af, at de i meget stor udstrækning, herunder også hyppigt, har behov for at kunne søge litteratur i edb-katalogen.

Tabel 11: Behov for at kunne foretage edb-søgninger; i %

	ofte	af og til	næsten aldrig	ialt
hum	69	27	4	73
medier, kunst	47	46	7	68
litteratur	62	31	8	134
sprog	56	33	12	120
kultur, filosofi	66	26	8	107
historie	72	22	6	118
ialt	388	185	47	620

chi i anden=19 p=0,04

Der er dog forskel på angivelsen af behovet blandt de forskellige grupper af studerende. Det er de studerende, der læser medier, kunst og musik der angiver et mindre behov for ofte at søge litteratur. Også de sprogstuderende angiver et mindre behov for at foretage søgninger i edb-katalogen. Historiestuderende synes at være en gruppe, hvor behovet føles størst. Forskellene er så store, at det kan konkluderes, at de forskellige grupper af studerende har forskellig opfattelse af behovet. Men under alle omstændigheder er behovet på et højt niveau. Forskellene kan skyldes forskelle i de måder studielitteraturen er skruet sammen på i de forskellige studier. Hermed er der ligeledes indirekte peget på studietrinet som en faktor, der kan have indflydelse. Hvis de studerende deles op i studerende på henholdsvis 1. til 3. studietrin i en gruppe og en anden i en gruppe bestående af 4. - 6. studietrin, kan vi

indenfor hver af disse grupper undersøge sammenhængen mellem behov og fag.

Her kommer der interessante resultater frem. Ældre studerende angiver for over 70 %s vedkommende, at de ofte har behov for at kunne foretage edb-søgninger mod de yngre studerendes 55%. Der er altså tale om en meget markant forskel, der tydeligt viser, at jo længere fremme man er i studiet, des større er behovet for at kunne foretage søgninger i edb-katalogen.

Det næste vi ser på, er gruppen af studerende på de tre første studietrin. Her må vi konstatere, at der er store forskelle i behovet for at kunne foretage edb-søgninger. Studerende indenfor gruppen medier, kunst og musik angiver kun for 31 %s vedkommende behov for ofte at kunne. 38 % af de sprogstuderende angiver behovet ofte og 17 % af disse angiver, at de næsten aldrig har behov for at kunne foretage søgninger i REX. Historiestuderende angiver behovet ofte i 67 % af tilfældene.

Helt anderledes ser billedet ud for de ældre studerende. 70 % af de ældre studerende angiver, at de ofte har behov for at kunne foretage en edb-søgning. Der er ingen statistisk signifikant forskel på studerende fra de forskellige fag. Eksempelvis angiver 65 % af de sprogstuderende at de ofte har behov.

Vi kan altså konstatere, at forskellen mellem de studerende mht angivelse af behov for at kunne foretage edb-søgning primært stammer fra de yngre studerende, hvor enkelte fag ikke synes at have samme behov som andre. Derimod er der ikke forskel på ældre studerende uanset det fag, de studerer.

Det sidste spørgsmål vi analyserer i denne sammenhæng er, i hvilken udstrækning de studerende angiver, at de oplever generende ventetid ved edb-terminalerne.

I tabel 12 vises svarerne fra de historiestuderende. Det fremgår, at problemerne opleves som størst ved Amagerafdelingen. Dette er et eksempel på det generelle mønster, nemlig at alle de humaniorastuderende oplever problemet størst her og mindst ved Fiolstræde.

Tabel 12: Hvor hyppigt opleves generende ventetider ved edb-terminalerne. Historiestuderende; i %

	meget ofte	ofte	af og til	næsten aldrig	ialt
Amager	16	27	33	25	49
Slotsholmen	9	26	35	30	43
Fiolstræde	13	20	27	40	15
Ialt	14	27	35	31	107

Der er forskel på de studerendes vurdering af ventetiden ved de tre betjeningssteder. Når man herefter analyserer det enkelte betjeningssted i forhold til de fag og

emner, de studerende læser, må der konkluderes, at ventetiden i forhold til det enkelte betjeningssted opleves meget ens af de studerende - uanset det fag de læser. Det samme er iøvrigt tilfældet med studietrin. Her vurderes betjeningsstederne på samme måde.

Konklusion

Der er grænser for, hvor epokegørende konklusioner der kan drages på basis af denne lille artikel. Artiklen var først og fremmest et forsøg på at analysere udvalgte studentegrupper mere dybtgående end det er sket i den omtalte forskningsrapport. Det viser sig også, at der i en række sammenhænge kommer mere differentierede resultater ud af analyserne. På trods af tilsyneladende ligheder er der forskelle i oplevelsen af litteraturforsyningen blandt de forskellige grupper af humaniorastuderende. Der synes ligeledes at være forskelle mellem nogle af de mandlige og nogle af de kvindelige studerende. Et andet interessant resultat af mere metodisk karakter er, at forskellen mellem yngre og ældre studerende mht deres behov for edb-søgninger er så stort. Der er ingen forskel i dette behov blandt de ældre studerende, hvorimod behovet varierer virkelig meget mellem de forskellige grupper af yngre studerende. Hvis der ikke foretages denne type mere differentierede analyser, er der oplagte muligheder for at drage både forkerte og forhastede beslutninger.

Denne lille artikel vil være den første af flere, der analyserer videre på det forholdsvise omfattende materiale.

⁰ Pors, Niels Ole: *Studerende og Biblioteker: En undersøgelse af studerendes biblioteksbenyttelse*. Kbh. Skrifter fra Statens Bibliotekstjeneste. 1995.

¹ Pors, Niels Ole: *Studerende og Biblioteker: En undersøgelse af studerendes benyttelse af Københavns Kommunes Biblioteker, Det Kongelige Bibliotek og Handelshøjskolens Bibliotek*. Rapport. Februar 1995. 204 s.

I anledning af 200-året for digteren Carl Michael Bellmans dødelige bortgang afholdt Selskabet Bellman i Danmark et seminar på Det kongelige Bibliotek. Samtidig vistes i Forhallen en lille særudstilling om Bellman

Danske litteraturhistorikere om Bellman

af forfatteren Søren Sørensen

I så godt som enhver oversigt over Bellmanforskningen nævnes ét bestemt dansk værk. Det drejer sig om Torben Kroghs afhandling fra 1945 *Bellman som musikalsk Digter*⁰. Nu er det ganske vist ikke i egentligste forstand en litteraturhistorisk traktat, selv om den i sin tid blev udgivet af Det filologisk-historiske Samfund i rækken af *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning*; den hører med større ret hjemme i musikhistorien. - Udgivelsesåret skal man derimod lægge mærke til; det er 150-året for digterens dødelige bortgang.

Runde år ser ud til at have virket inspirerende på danske forskere - som også på danske digtere; dette seminar markerer 200-året med kun én dags forskydning; for 50 år siden tilegnede Fr. Lauterbach Svenska Gillet i København en studie, ikke mere end 10 sider, men dog 10 sider under overskriften *Carl Michael Bellman og Danmark*, og Torben Kroghs banebrydende undersøgelse kom som nævnt ved samme lejlighed, i 150-året. I tiden omkring 1895 og især efter 100-året kom der en sand vårflod af danske litteraturhistoriske behandlinger og med de store navne i spidsen - så vel som nogle mindre profeter; dog ikke Georg Brandes, han omtaler kun Bellman en passant i sin afhandling om Tegnér¹.

I denne vårflod er det vigtigt at fremhæve tre behandlinger, nemlig 1) Valdemar Vedels analyse fra 1894 i værket *Svensk Romantik*, 2) Vilhelm Andersens ti år yngre i *Bacchustoget i Norden* og 3) O. Schonings *Bellmans Digtning og dens Indflydelse i Danmark* som ligeledes udkom i 1904, men som egentlig er manuskriptet til en magisterforelæsning i 1899.

I *Svensk romantik* skildrer Vedel - tidstypisk - Bellmans poetiske univers som et centralt udtryk for svensk væsen og lynne, på den tid turde man endnu tale om

"folkekarakterer"; i virkeligheden mente han bare de identitetsformende erfaringer, man havde gjort, og de påvirkninger, man i særlig grad havde tilegnet sig, således som i vore dage mentalitetshistorikere frit og frejdigt læser kilderne for at finde de fremherskende træk i en bestemt tidsalders tænkemåde.

For Valdemar Vedel var Bellman først og fremmest svensk. Han siger, at "Bellmansdigtningen har sine Rødder nede i de Lag af Svenskhed, hvortil Frihedstid og Franskhed ikke var nået ind"². Det er Karl den XII's fyrighed, der behersker den med hvad Vedel kalder "Nordens Natur og Racens Hjerterødder"³. Dertil kommer nederst - som "Tilbageslag efter Oprømthedens og Enthusiasmens Højtryk, som selve Bunden i Racegemyttet - ligger det sørgmodige Tungsind"⁴. Og for det fjerde når Vedel så til det, der efter min læsning er det centrale i hans Bellmanforståelse, det, der efter min opfattelse er det mest interessante: han har øje for de religiøse dybder i drikkeviserne: "Man behøver kun at skrabe lidt paa det stockholmske og franske Lag, før man naaer ind til Pietisten i Bellman"⁵. - Det er også derfor jeg betegner Vedels bidrag som "en analyse"; hans gennemgang af den bellmanske produktion karakteriserer den ved fire væsentlige elementer, dvs. de bestanddele, der udgør digtningens egentlige væsen i ordets bogstaveligste betydning: a) det fandenivoldske, som vi ser illustreret i den svenske historie, b) den nordiske naturformelse, som så iøjnefaldende gennemlyser vore nationale sangskatte, c) det nordiske tungsind, der jo allerede gennemlyser både *Edda* og *Kalevala*, d) den inderlige og individuelle ansvarsfølelse over for Gud og verden som vi historisk og i Bellmans tilfælde må kalde pietismen, men som vi også kunne sætte andre etiketter på.

Vilhelm Andersens essayistiske behandling tager udgangspunkt i oldgræsk ånd, og det er på sin måde lige så rigtigt. "Vi ligner den Aand, vi begriber", skriver Vilhelm Andersen i sit forord⁶. For mig at se forholder det sig omvendt, at vi begriber den ånd vi ligner, men det er muligvis også det, Andersen i virkeligheden mener. Også Vilhelm Andersen har fat i, at Bellmans udgangspunkt er den lutherske mystik, men gør i modsætning til Vedel en efterfølger af Holberg og Brorson ud af ham, Holbergs efterfølger når det gælder indholdet, Brorsons efter formen.

Der er - med nogen ret - gjort grin med Vilhelm Andersen og *Bacchustoget i Norden* i litteraturhistoriografien. Men der er også malm mellem mange slagger.

Harald Oscar Schoning - "der Dritte im Bunde" - har ikke på samme måde indskrevet sig i historien. Han endte som skolemand, og hans omdømme i den bran-

che ved jeg ikke noget om. I modsætning til sine professorale kolleger er han den nøgterne forsker, der registrerer. Han er i og for sig også ude i et andet ærinde: Bellmans indflydelse i Danmark. Men han kommer naturligvis ikke uden om at karakterisere i hvert fald nogle af de egenskaber, der har givet Bellmans digtning indpas i Danmark. Som Vedel mener han at kunne sige noget om nabolandet: det mystisk-religiøse og det vegetative i menneskenaturen og støber følgende dogmatik: "Den svænske kultur staaer i mange retninger oldkulturen nærmest og er dærfor lidt barbarisk endnu"⁷.

Størst betydning har Schonings afhandling, som jeg læser den, i dens systematiske analyse af de elementer i Bellmans digtning, som har øvet direkte indflydelse på dansk digtning - som sagt er det ikke så påfaldende, eftersom det har været det ærinde, han var ude i. Men i og med dette får han så også sagt noget væsentligt om Bellmans digtning. Han mener således, at den dramatiske livfuldhed i hele Henrik Hertz' digtning, både den del, der består af vers på bogsider og den, der udgøres af replikker på teaterscenen, står i dyb gæld til *Fredmans Epistlar*; den har, siger Schoning, "faaet ligefrem forbillidlig betydning for hans egen digteriske virksomhed"⁸. Desuden fremhæver han J.L. Heibergs egne udsagn om epistlernes grundlæggende indflydelse på udformningen af den heibergske vaudeville. Om Hostrup, der jo har gjort allerflittigst brug af de bellmanske melodier, siger han derimod, at den bellmanske digtning slet ikke har øvet nogen stilistisk indflydelse⁹, et udsagn, der måske nok kunne drøftes nærmere.

Tættest på det bellmanske forbillede kommer dog efter Schonings beskrivelse romantisten Carl Bagger i digtet "Promenaden om Natten" fra *Smaa digte* 1834 om to studenter, der skal lufte en regerlig brandert på Kongens Nytorv. - Man kunne også sige, at det er i det digt, forskellen mellem dansk viseepigoneri og svensk originalitet kommer tydeligst til udtryk¹⁰.

I kølvandet på 100-året så flere oversættelser dagens lys. Og Schoning nåede i 1904 at fremhæve hvorledes Edvard Søderberg i samlingen *Gadens digte* har den indtil da "sidste og sikkert mindst selvstændige efterligning af et bellmansk digt, fordi hele digtets tanke er lånt fra Bellmans beröimte Ep. 23"¹¹. "Ack, du min moder" altså ... " Efter sigende har Søderberg aldeles afvist at kende noget til Epistel 23!¹²

Om Schonings afhandling må man retfærdigvis sige, at den i sit indhold virker velkendt for den, der allerede måtte have læst den svenske litteraturforsker Karl

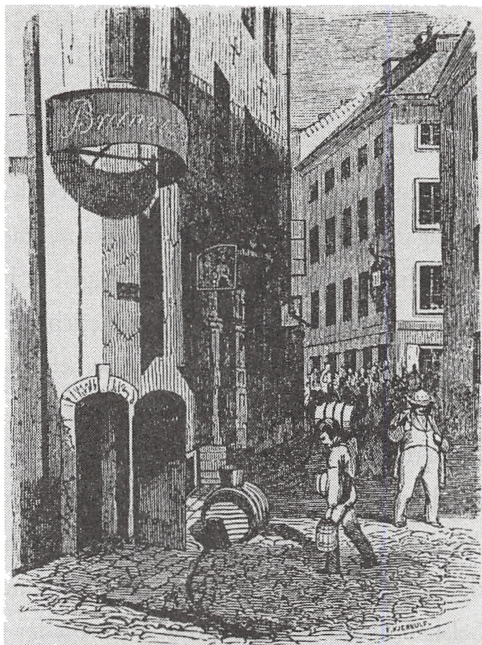
Warburgs gennemgang af "Bellmansdikten i Danmark", der var trykt i *Samlaren* 1895 efter et foredrag i Vitterhetssamhället i Göteborg i februar samme år (NB: i 100-året!). På mange måder virker bogen om *Bellmans Indflydelse i Danmark* som en lærebog; man mærker pædagogen i form og udførelse.

Bellman i læsebogen

Imidlertid skrev Schoning intet om den indflydelse, Bellmans digtning har fået her til lands gennem pædagogikken - og allerede havde fået i 1899; dette emne hører til dem, Selskabet i fremtiden må tage sig for at gennemgå. Sagen er i hvert fald, at Bell-

man var en kendt skikkelse i danskundervisningen gennem allerede et halvt århundrede, da Schoning udsendte sin afhandling. Den egentlige introduktion til skolestuen indtraf i 1856, da forstanderen for Borgerdydskolen på Christianshavn, professor Martin Hammerich, udgav et indbydelsesskrift til afgangsprøven i form af et bind svenske vers af Bellman, Tegnér og Runeberg. Martin Hammerich (1811-81) har - nævnt i forbiarten - indskrevet sig i dansk lærdomshistorie som den første, der affattede en disputats på dansk, det skete i 1836. Han var i øvrigt en virksom oversætter (fra sanskrit) og egentlig foregangsmand for undervisningen i svensk og norsk i danske skoler.

Hans læseboøger var mønstergyldige, ikke mindst for de litteraturhistoriske oplysninger, han ledsagede sine tekstudvalg med. Det samme er gældende for forløberen til dem, *Svenske Vers* fra 1856. Vi mærker ved læsningen nok, at pædagogen skal føre sine disciple blidt og diskret ind i en verden, de strengt taget ikke burde stifte bekendtskab med. Han gør således meget ud af forholdet mellem virkelighed og digtning; nok er Fredman, Ulla Wiinblad, fader Berg et al. virkeligt eksisterende personer, men som de optræder i epistler og sange, er de digtninge.

Österlånggatan med "Krypin" til venstre. Træsnitten stammer fra J.G. Carléns udgave af Bellmans *Samlade Skrifter* fra 1861.

Det lykkes alligevel Hammerich at give en bedømmelse af den bellmanske digtning med ordene: "Disse Billeder af Livet, rige paa slaende Træk og spillende i alle Stemningers Farver, fra de mørkeste til de lyseste, digtede i et Sprog af Ord og Rhythmer, som man ikke hos nogen Forfatter skal træffe paa eengang saa rigt og naturligt, gjorde dobbelt Virkning derved, at de ikke blot fremtraadte i Digt, men i Sang."¹³ Det er her det hele: troskaben mod virkeligheden, rigdommen i billeder, omskifteligheden, det uovertræffelige i ordvalg og versekunst.

Man noterer sig også, at Hammerich fremhæver J.L. Heiberg som den store danske formidler af Bellman, hans discipel i digtning, hans advokat i æstetisk kritik.

Skandinavismen og Bellman

Med rette udpeger Borgerdydskolens rektor Hammerich også Heibergs foredrag "Bellman som comisk Dithyrambiker" som det centrale stykke litteraturhistorie i dansk Bellmanreception. Dette foredrag holdt Heiberg ved en fest i Skandinavisk Selskab december 1843, dvs. 14 måneder før 50-året for digterens dødelige bortgang. Samme aften, umiddelbart før Heiberg gav sit foredrag, havde en anden fremtrædende Bellmanianer, digteren Carl Ploug, givet en biografisk skildring af Bellman.

Siden blev begge foredrag naturligvis trykt og slidt tynde af litteraturstuderende. Særligt Heibergs hævder sig, og det gør det ved to synsvinkler: 1) overvejelserne om det nære forhold mellem svensk og dansk i sproglig henseende, og 2) analysen af epistlerne.

Særligt vil jeg, hvad epistelanalysen angår, understrege det moment som Heiberg strejfer, men ikke begrundet nærmere, nemlig at *Fredmans Epistlar* er et epos, der må betragtes som "et sammenhængende Heelt, et Epos af den meest lyriske Character"¹⁴. I den moderne svenske forskning synes man at indse epistelsamlingens eposkarakter, således Hillbom i den videnskabelige udgave 1990. Selv lægger jeg megen vægt på det Heibergske helhedssyn, og finder det i øvrigt på det smukkeste bevist af den samlede indspilning, Bellmansällskapet har udsendt på 6 cd'er ved årsskiftet 1994-95.

Men åstedet for de to foredrag - og den efterfølgende Bellmankoncert er interessant i mentalhistorisk sammenhæng: Skandinavisk Selskab. Det var nystiftet, da man fejrede Bellman, og kredsen af stiftere repræsenterer et vægtigt kapitel i dansk politisk historie: D.G. Monrad, J.F. Schouw, J.N. Madvig, H.N. Clausen; også Martin Hammerich var for øvrigt med i indbyderkredsen, sammen med Heiberg.

Bellman læser ved lys.
Tegning af Johan Tobias Sergel.

Listen over foredragsholdere er heller ikke uden interesse: N.F.S. Grundtvig, arkæologen J.J.A. Worsaae og kunsthistorikeren N.L. Høyen.

Der er nemlig et forhold, der synes at have haft afgørende betydning for Bellmanforståelsen her til lands; det er sammenhængen mellem en almen skandinavisk-nordisk orientering, en bred og almen optagethed af det nordiske på den ene side og interessen for Bellmans værk på den anden. Sammen med hver af de skandinavistiske, eller som vi siger i dag: nordistiske bølgetoppe, oplever vi tillige et bellmanistisk skumsprøjt. Det følger heraf, at interessen for Bellman i Danmark netop ikke er konstant gennem de forløbne 200 år.

En sådan bølgetop slog mod himlen i år for 200 år siden, året 1795 var et højdepunkt i den videnskabelige skandinavismes storhedsperiode. En vigtig del af baggrunden var, at en af de værste fjender i hele Danmarkshistorien var blevet fjernet i 1792; Gustav III var en ægte gottorper, en af de holstenske hertuger, der uophørligt pønsede på Danmarks fordærv, og den farligste, efter at Katarina den Store i 1762 havde fjernet Karl Peter Ulrich fra tsartronen i Rusland. Nå, alt det kan De læse om i min bog *Dansk Alliancepolitik 1762-1972*, det skal jeg ikke trætte med her, men det skulle blot nævnes som en modgift mod en alt for ivrig gustaviansk

propaganda, der har så let spil i sammenhæng med Bellman ... Den vigtigste del af baggrunden var de fælles handels- og søfartsinteresser over for de krigsførende magter, revolutionskrigene var i fuld gang og Napoleonskrigene dæmrede ved himmelranden. Danmark-Norge og Sverige indgik i marts 1794 det første af en række væbnede neutralitetsforbund. Fra svensk side ivrede Bellmanudgiveren J.H. Kellgren for læsning af dansk litteratur, også F. M. Franzén levede ivrigt med i den skandinaviske bølge. Så sent som i 1779 havde Johannes Ewald skjaldet om Christian IV's værge, som "hamrede så fast, at gotens hjelm og hjerne brast". For at citere formanden for den svenske Foreningen Nordens historienævn, prof. Nils Andréén: Goten - det er vi det! Vore to lande havde da også været i krig i 1788. Men nu i 1795 skrev Jens Zetlitz (1761-1821) et svar:

"Se Cimbren favne Goten glad
som gammel Ven ..."

og den revolutionære Thisteddreng Malte Conrad Bruun, der snart skulle forvises, først til Sverige, siden til Frankrig, digtede en "Nordbosang":

"Et Folk, oh, kun eet, være Folket i Nord,
hvor er en Nation da på Jorden som vor?"

(Den, der heri hører et forvarsel om Wallins salme fra 1817 *Vår konung och vårt fosterland*, ser et bevis på, hvor almen tanken var på den tid).

Jens Kragh Høst og andre

I litteraturhistorien var det dog den unge jurist Jens Kragh Høst, der fik hentet Bellman ind i dansk dannelse. I 1794 udsendte han *Forsøg til en Udsigt over de skønne Videnskabers Skjæbne i Sverrig*. For så vidt angår Bellman indeholdt netop dette værk en del realfejl, som han imidlertid loyalt gjorde opmærksom på i et tidsskrift, som har en særlig betydning i dansk Bellmanforskning, nemlig det nordiske kulturblad *Nordia*, som netop udkom i disse år og med Jens Kragh Høst som redaktør.

Fredmans Epistlar var ilet i forvejen, hos Søren Gyldendal i Klareboderne var de at købe for fem rigsdaler. Høst nævner i tidsskriftet, at man allerede omkring 1780 kunne høre ... "ideligen", siger han, "Gubben Noach" og "Käraste bröder, systrar och vänner" og med en mentalhistorisk lækkerbidsken skriver han "selv i hæderlige og blandede Selskaber", dvs. selv blandt pæne mennesker og hvor der var damer til stede. Af oversættelser kendte han i 1795 kun lægen og visedigteren Rasmus Franke-
naus "Se god Dag, min Vän, min Frände", "derimod er Ideen til Hr. Heibergs: Har

jeg kun en lumpen Daler, laant af Bellmans När jag har en plåt at dricka"¹⁵. Vi er ikke meget klogere i dag, bortset fra, at Høst selv i samme nummer af tidsskriftet bringer oversættelsen af Ep. 35 "Kroen forfeile ei Brødrene kan/skønt sligt tør med Glassene hælde".

Om Bellmans poesi har redaktøren ganske vist ikke meget at sige på egne vegne; han kender naturligvis *Fredmans Epistlar* og *Sånger*, derimod har han aldrig set *Bacchi Tempel* 1783. Derfor citerer han - i en fortrinlig fordanskning - Kellgrens berømte forord til episteludgaven 1790. Dermed kan det naturligvis siges at være indlemmet i dansk litteraturhistorie, i og med at det skinner igennem, at Høst er enig med Kellgren. Efter god skik anfører han dog også et par tyske udsagn om Bellmans digtning, "men af et noget andet Indhold"¹⁶. Ifølge disse tyske kritikere synes Bellman "at holde selv smudsige og pöpelagtige Indfald for poetiske Licenzer"; en anden, som Høst antager for at være svensk, kritiserer Bellman for "alvorlige Tings Forvendelse til det Latterlige"¹⁷, hvilket naturligvis er aldeles korrekt. Alvorlige Tings Forvendelse til det Latterlige er en passende mærkat for Fredman-digtningen; man kunne sagtens opfatte det som en anbefaling.

Imidlertid vender Høst tilbage til Bellman-karakteristikken i værket *Udsigt over den svenske Digtekunstes Skiæbne* 1804. Det sker på et tidspunkt, hvor Høst i øvrigt er engageret i at skrive lærebøger i svensk til brug for danske studerende. I denne bog er Høst fremdeles afhængig af Kellgren og fremdeles i opposition til de moralske tyskere, men nu har han også fået udviklet egne synspunkter; for at klargøre, hvad det er epistlerne giver, jævnfører han med billedkunsten, den store barokke samtidskildring, hos malere som italieneren Caravaggio (1573-1610) og hollænderen Adriaen van Ostade (1610-84); det er selvsagt Ostades værtshusscener, der giver associationerne. Begge malede dramatisk og med stærke kontraster, hvilket berettiger til sammenligningen.

Høst fremhæver ligeledes med stor styrke Bellmans samtidige beherskelse af poesi og musik. Mere end én god side ofrer han ham alligevel ikke.

Trumfen i dansk litteraturhistorie, når det gælder Bellman, falder imidlertid uden for de runde års markeringer. Den stammer fra 1817, og dette årstal kan ikke komme på plads; skal man opføre sig som stedmoderen i Askepot, kunne man sige, at det dog nærmer sig 25-året. Hånden, der sidder inde med vor litteraturhistories bedste trumf, tilhører til gengæld en af dansk litteraturhistories største gnavpotter. Hans vrantne og irritable væsen var en fabel for samtiden, bl.a. når den gik ud over

Ingemanns og Hauchs romaner; hvis jeg husker ret, var han også ganske hård ved H.C. Andersen. Hans brevveksling med svenske venner er publiceret, og her giver han minsandten gerne råt for usødet. Til gengæld må han mindes i dette hus som en af the founding fathers, i dansk bibliotekshistorie står der i det hele taget glans om hans navn. Og hvad er så hans navn? Jo: Christian Molbech (1783-1857).

I trebindsværket *Breve fra Sverrig i Aaret 1812*, som udkom i København 1814-17, kombinerede han rejsebeskrivelse med historie, kulturoplysning, foregreb på sin måde både H.C.Andersens rejsebog og Selma Lagerlöfs læsebog for folkeskolen - muligvis bedre kendt som *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*.

Molbech har om nogen blik for Bellmans originalitet. Hans dom over Bellmans digtning, fremsat blot en snes år efter digterens dødelige bortgang, er den, der 200 år senere er den almene overalt i Europa, at der er tale om "de fortrinligste og mest originale bacchiske Dithyramber, som vel i noget nyere Sprog ere frembragte"¹⁸. "... ikke blot det første af alle svenske Digtere (...); men ogsaa den eneste fuldkomne originale og nationale; maaskee ogsaa den, som hidtil med den høieste Genialitet har brudt Poesien en egen Bane i det svenske Tunge-maal ..."

Molbech vil dog ikke inlade sig på en æstetisk kritik, for det har tyskeren E. M. Arndt allerede gjort træfsikkert. I stedet tegner Molbech så hans levned, siger han. Og giver en af de mest præcise gennemgange af Bellmans digtning, jeg har mødt. Molbechs overlegenhed som polemiker fornægter sig ikke i denne tekst. Dumme kritikere har forset sig på det umoralske og lave; godt, siger Molbech, men tag og læs, hvad det er Bellman faktisk har skrevet: "Uanstændig og usømmelig er han kun for dem, der af Mangel på komisk Sands eller af utidig Peened misforstaae ham."¹⁹ Det lave? Men det idealiseres jo ikke, det skildres jo, og så går han i Høsts fodspor og spørger, om Rembrandts og Ostades værker have noget Konstværd? Bellmans kunst er større, ifølge gnavnotten Molbech. "Lyset i de komisk-humoristiske Scener mangler ikke altid den tragiske Skygge", fremhæver han, de pragtfulde naturskildringer behandles for sig, sammenhængen med musikken betoner han, og i vor bedømmelse og berømmelse af Heibergs 1843-foredrag er det godt at huske, at det her afsløres, i hvilket omfang Heiberg har skrevet af efter Molbech.

Molbech er også den første, der fortæller, at han har hørt Bellmans sange sunget, "og jeg regner det til de fortrinligste og mest eiendommelige Nydelser, som min Reise i dette Land har skienket mig." Dette land er altså Sverige.

Det meste af det, eftertidens danske litterater har været optaget af og søgt at

udbygge, fandtes med andre ord så at sige fra begyndelsen af. Molbechs otte sider er grundteksten i dansk Bellmanforskning.

Litteraturliste

- Vilhelm Andersen: *Bacchustoget i Norden*. Kbh. 1904.
- Georg Brandes: *Samlede Skrifter* III. Kjbh. 1900.
- Julius Clausen: *Skandinavismen historisk fremstillet*. Kbh. 1900.
- Martin Hammerich: Svenske vers af Bellman, Tegnér og Runeberg. i: *Indbydelsesskrift til Afgangsprøven og Aarsprøven i Borgerdydskolen paa Christianshavn*. Kjbh. 1856.
- J.L. Heiberg: Bellman som comisk Dithyrambiker i: *Tvende Foredrag holdte den 20de December 1843 i det skandinaviske Selskab* Kjbh. 1844.
- Jens Kragh Høst: *Forsøg til en Udsigt over de skjønne Videnskabers Skjæbne i Sverrig*. Kjbh. 1794.
- Jens Kragh Høst: *Nekrologi i Nordia*. April 1795 Kbh. 1795.
- Jens Kragh Høst: *Udsigt over den svenske Digtekunstes Skjæbne i nyeste Tid*. Kjbh. 1804.
- F.J. Billeskov Jansen: *Den danske Lyrik 1800-1870*. Andet halvbind. Kbh. 1967.
- Torben Krogh: *Bellman som musikalsk Digter*. Kbh 1945. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne af Det filologisk-historiske Samfund nr. 196.
- Fr. Lauterbach: *Carl Michael Bellman og Danmark*. Tilegnet svenska gillet i København. Kbh. 1945.
- Chr. Molbech: *Breve fra Sverrige i Aaret 1812*. Kjbh 1817
- Chr. Molbech: *Christian Molbechs brevveksling med svenske forfattere og videnskabsmænd*. Ved Morten Borup. Gleerup. Kbh. 1956.
- Carl Ploug: Carl Michael Bellmans Liv i: *Tvende Foredrag holdte den 20de December 1843 i det skandinaviske Selskab*. Kjbh. 1844.
- O. Schoning: *Bellmans Digtning og dens Indflydelse i Danmark*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne af Det philologisk-historiske Samfund Nr. 63. Kbh. 1904.
- Edvard Søderberg: *Gadens Digte*. (Opr. udg. i Kbh. 1900.)
- Søren Sørensen: *Dansk Alliancepolitik 1762-1972*. Lyngby. 1989.
- Valdemar Vedel: *Svensk Romantik*. Kbh. 1894.
- Karl Warburg: *Bellmandikten i Danmark*. Föredrag i Göteborgs Kongl. Vet. o. Vitterhetssamhälle (vid Februarisammanträdet 1895). 1895.

Noter

- 0 Således af bl.a. Gunnar Hillbom i *Epistlarnas värld*. Sth. 1994 p. 59.
- 1 Fra 1878 (*Samlede Skrifter* 3. bd. Kbh. 1900 p. 480).
- 2 Op.cit. p. 25
- 3 Ibidem.
- 4 Ibidem.
- 5 Op.cit. p.28.
- 6 Op.cit. p.5.
- 7 Op.cit. p.4.
- 8 Op.cit. p.41.
- 9 Op.cit. p. 54.
- 10 Hvilket kunne kræve en nærmere udredning, der imidlertid må vente til anden lejlighed. Gunstige læser kan selv slå efter hos Bagger og gøre sig sine tanker.
- 11 Op.cit. p. 56f.
- 12 Jeg finder heller ikke Schonings argumentation ganske overbevisende i forhold til Søderbergs digt; dels er der en mulig fælles afhængighed af temaet i Jobs bog, dels er der lignende omstændigheder i den sociale baggrund for Fredmans epistel og Søderbergs københavnske slummiljø. En afgørende forskel er Søderbergs sociale karakteristik af de forbandede forældre, Fredmans ophav skildres som pæne mennesker der går til brudeskamel, indretter sig med møbler osv.
- 13 Op.cit. p.23f.
- 14 I *Prosaiske Skrifter* III p. 50.
- 15 Op.cit. p. 96.
- 16 Op.cit. p.95.
- 17 Op.cit. p.96.
- 18 Op.cit. p. 282.
- 19 Op.cit. p.284.

Om Viborg Stiftsbibliotek

- Jyllands ældste offentlige bibliotek

af dr.theol. Jakob H. Grønbæk

For godt 50 år siden - det var i 1942 - udsendte daværende landsarkivar i Viborg, historikeren Svend Aakjær, en indholdsrig lille bog med titlen *Jyllands ældste offentlige bibliotek. Viborg Stifts Bibliotek 1817-1942*. Anledningen var den, at Viborg Centralbibliotek fejrede 25 års jubillæum i 1942, og samme år havde Viborg Stiftsbibliotek netop bestået i 125 år. Forfatteren lykønsker hjerteligt det unge Centralbibliotek og det med fuld ret. Dets forgænger har han imidlertid meget lidt tilovers for. I anledning af 125 årsdagen for det gamle bibliotek finder han således "ikke meget at juble over, for som offentligt Bibliotek blev Viborg Stifts Bibliotek en dundrende fiasko" og dets historie kan ifølge Aakjær kun "tjene til Skræk og Advarsel".

Det er mit håb, at nærværende artikel i det mindste kan lægge en lille dæmper på Svend Aakjærs noget hårde dom. Han tegner i sin jubilæumsafhandling et endda meget dystert billede af det gamle bibliotek og hele dets historie. Vel nok lidt lovligt dystert! Og "en dundrende fiasko" kan man retfærdigvis ikke kalde stiftsbiblioteket, hverken før eller nu, selvom det skal medgives, at dets snørklede historie faktisk i flere henseender er en sørgelig historie.

I provinsens bispebyer var Stiftsbibliotekerne faktisk i et helt århundrede de eneste biblioteker, som ikke blot præster, men også andre i de akademiske samfundslag kunne ty til i deres higen efter boglig visdom. I så henseende gjorde også Viborg Stiftsbibliotek fyldest. Det blev det første offentlige forskningsbibliotek i Jylland og det var i sig selv en fortjeneste, at et sådant blev grundlagt. Det skete tilmed i en økonomisk overordentlig betrængt tid efter Napoleonskrigene.

Hvad vi i dag ved - eller mener at vide - om effektiv biblioteksadministration og om nødvendig bogpleje, det vidste man naturligvis ikke dengang. Opbe-

varingsforhold og bogpleje er således også langt fra til at stå mål med vor tids standard. Og det gjaldt så vist ikke mindst for Vilborg Stiftsbiblioteks vedkommende. Således er mange ofte kostelige bøger, der kom i Stiftsbibliotekets varetægt, blevet ædt op af svamp og fugt, og andre er gået tabt på grund af manglende tilsyn. Hvor mange bøger det har drejet sig om, vides egentlig ikke, al den stund man først i 1800-tallets sidste årti fik udarbejdet en katalog over bogbestanden.

Til trods for, at Vilborg Stiftsbiblioteks bøger således i lange perioder fik en endda meget hårdhændet og destruktiv behandling, så eksisterer biblioteket den dag i dag - i en ganske vist meget amputeret skikkelse. En trøst er det, at der faktisk - uanset de store tab i den oprindelige bogbestand - takket være Stiftsbibliotekets eksistens er bevaret ikke så få bøger for eftertiden, som engang har været Stiftsbibliotekets. De har nemlig ad snørklede veje fundet deres plads i andre offentlige bibliotekers reoler som i Viborg Centralbiblioteks, i Vestre Landsrets biblioteks og i Statsbibliotekets i Aarhus. Endelig må også adskillige være at finde i privateje.

Vore stiftsbiblioteker har ofte været prægelknabe for velmenende og i bakspejlet ihærdigt skuende, professionelle biblioteksfolk. Men ingen kan komme udenom, at de har spillet en afgørende rolle i dansk biblioteks- og lærdomshistorie. Disse gejstlige biblioteker var blandt de første, der var offentligt tilgængelige. Og dets stiftere hører derfor til blandt bibliotekssagens pionerer. Med lo-ven om oprettelse af Statsbiblioteket i Aarhus i 1897 og med folkebibliotekernes sejrsgang i 1920'erne, ebbede stiftsbibliotekernes nedarvede betydning imidlertid ud.

Men de nåede altså at gøre deres nytte op igennem hele 1800-tallet - så længe der var brug for dem.

Meget snært på hinanden i 1800-tallets start så stiftsbibliotekerne dagens lys i vore domkirkebyer landet over. De blev oprettet på "privat"initiativ og det af gejstlige (biskopper eller stiftsprovster), fordi der var behov for dem. Da især stiftets præster var deres målgruppe, blev der ved boganskaffelser (køb og gaver) først og fremmest taget hensyn til teologien, men i stor udstrækning tillige til discipliner inden for humaniora som historie, filosofi og skønlitteratur på dansk og fremmede sprog samt græske og latinske klassikere. Som offentlige biblioteker skulle disse stiftsbibliotekers formål netop være at medvirke til at udbrede oplysningstidens ideer om humanistisk dannelse.

Lærdomsbiblioteker af denne slags blev således grundlagt i Roskilde i 1811, i Odense i 1813, i Viborg og Ålborg i 1817 og 1818 og i Ribe og Aarhus i 1821. -

Stiftsbiblioteket i Maribo, der allerede blev grundlagt i 1795 af en "verdslig" initiativtager, fik en særlig status. Det var fra starten ret beset ikke noget stiftsbibliotek, men en såkaldt provinsialbogsamling for Lolland-Falster, som dengang hørte til Fyns Stift. Først da Lolland-Falster Stift blev oprettet 1803, fik biblioteket navn af stiftsbibliotek og sådan benævnes det stadig i dets funktion som Maribos kommunale folkebibliotek.

Tilbage af de gamle stiftsbiblioteker er der i dag fire i tal: Det bedst bevarede, største og fornemste i Roskilde (Sjællands Stiftsbibliotek), det i Odense (Fyns Stiftsbibliotek), som i dag er en særstilling i Universitetsbiblioteket i Odense, det stærkt amputerede Ribe Stiftsbibliotek, der i 1955 blev forenet med Ribe Katedralskoles bibliotek og så endelig det - i forhold til fordums størrelse - stærkt reducerede og ret uanselige Viborg Stiftsbibliotek. Det fik for godt 70 år siden, i 1924 sit blivende sted i Viborg bispegård.

De tilbageblevne stiftsbiblioteker er i dag stadig selvstændige enheder, administreret eller under tilsyn af de pågældende stiftsøvrigheder (hvilket først og fremmest vil sige biskoppen). Det er iøvrigt værd at mærke sig, at Viborg Stiftsbibliotek er det eneste af dem, der ikke er indgået i eller opstillet inden for rammen af en større bibliotekssamling.

Viborg Stiftsbiblioteks start var trægere end de fleste andre stiftsbibliotekers, og - som i hvert fald Aakjær giver udtryk for - "ikke mange af de gejstlige Herrer, der har haft med Starten at gøre, har indlagt sig Fortjenester af Bibliotekssagen." Der gik 10 år fra dets grundlæggelse (i 1817) til dets åbning for publikum (i 1827).

Først skulle der jo skabes en samling, og evnen stod ikke mål med lysten til at medvirke hertil. Det blev ved et kgl. reskript af 16. april 1817 resolveret, at renterne af et nedlagt stiftsprovsteembedes kapital skulle danne den økonomiske basis for oprettelsen. Og biskoppen på den tid, den lærde rationalist Jens Bloch, lod sende skrivelser ud til stiftets præster - og andre potentielle benyttere - med anbefaling om støtte. Dette gav imidlertid ikke de store resultater, præsterne var for forarmede på grund af landets penge- og landbrugskrise.

Der findes i Stiftsbiblioteket stadig bevaret bøger fra præster, der reagerede positivt på biskoppens anmodning om boggaver. Nævnes kan således, at der på titelbladet i første bind fra 1712 af et 10-binds værk (af den engelske kirkehistoriker Joseph Bingham) i håndskrift står "givet til Wiborg Stifts Bibliothek 1822 af J.G. Blicher". Det fulde navn er Jørgen Gantzel Blicher, og han var sognepræst i Vorning

- Kvorning - Hammershøj fra 1783. (Et andet flerbindsværk, P. Sarpus' *Historie des Tridentinischen Concilii* fra 1761, har også Blichers håndskrevne påførsel.)

Før Stiftsbiblioteket blev åbnet, modtog det flere andre bidrag i form af penge og gaver, bl.a. i 1822 fra Kongens Håndbibliotek. Og der findes i dag flere bøger med mærkater på indersiden af permen, hvor der står "Gave fra det Kgl. Haandbibliotek til Viborg Stiftsbibliotek" og med kong Frederik 6.s gyldne monogram på ryggen. (De bøger kunne måske også være blandt de ikke mindre end 1.200 bind, Christian 8. skænkede til biblioteket 1841.)

Biskop Bloch havde iøvrigt selv en stor samling, som imidlertid blev solgt på auktion og altså ikke skænket til stiftsbiblioteket efter hans død i 1830. Men af hans bøger er der i hvert fald på stiftsbibliotekets hylder ét eksemplar, nemlig en slavonisk oversættelse af Ny Testamente, skænket til hans "Højærværdighed" i 1816 af den kendte skotskfødte missionær og orientalist Ebenezer Henderson. Meget tyder på, at Stiftsbiblioteket den første tid efter åbningen blev mødt med ikke ringe velvilje. Men tilvæksten ved køb kunne ikke blive imponerende, da renterne af den oprindelige startkapital var ret ubetydelige. Det samme gjaldt renterne af den kapital, der blev resultatet af de af biskop Bloch udsendte anbefalingsskrivelser om kontante bidrag. Antallet af benyttede blev vist heller ikke stort. (Der blev ved åbningen indført udlånsprotokoller, men de er alle forsvundet). Der var iøvrigt kun åbnet for udlån en time om ugen.

Tilvæksten kom overhovedet væsentligst til at bestå af boggaver, og på bibliotekets hylder står der ikke så få bøger, hvor håndskrevne påskrifter røber gamle dages donatorer. Ovenfor er et par allerede nævnt, og i det følgende skal andre eksempler fremdrages.

Det var biskoppen, der havde det endelige ansvar for bibliotekets ve og vel, bistået af en ringe betalt bibliotekar som daglig leder, oftest en præst, men det kunne også være en lærer ved Katedralskolen. Måske kan Stiftsbiblioteket ret beset betragtes som bispeembedets offentlige bibliotek. Blochs efterfølger, Nicolaj Esmark Øllgaard (bisp til 1854) har i hvert fald egenhændigt på titelbladet i første bind af et værk i stiftsbiblioteket fra 1821 (*Om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd*) skrevet: "Tilhører Bispe-Embedet i Viborg". Måske har dette værk været et af de få, der indgik i hans tid? Han synes nemlig ikke - hvis man skal følge Aakjær - at have været synderligt interesseret i biblioteket. Men helt uden interesse for biblioteker har Øllgaard dog næppe været, idet det vides, at han trofast gav sin støtte til en af

pionérerne i sognebibliotekssagen, Jacob Jacobsen, da denne var sognepræst i Gedsted-Fjelsø sogne, Viborg Stift.

Et årti efter biskop Øllgaards afsked blev der gjort et seriøst forsøg på forøgelse af Stiftsbibliotekets bogbestand. Det blev således i 1863 ved et kgl. reskript pålagt stiftets embeder ved vakance at give et særligt bidrag til biblioteket. Den ordning ophørte først i begyndelsen af 1900-tallet; inden da havde det årligt givet ca. 200 kr. til nyanskaffelser. I 1875 blev det endelig besluttet for fremtiden af begrænse Stiftsbibliotekets indkøb af ny litteratur til først og fremmest at dække teologi og filosofi.

Men der indlemmedes lykkeligvis stadig fra tid til anden private boggaver. Således modtog biblioteket i 1880 som gave en større samling af sognepræst i Laastrup, K. Wahl, hvoraf nok kun få bøger er bevaret i biblioteket. Der er dog et par fra 1785 og 1788 med Wahls navnetræk; det er bøger af den veltalende og flittigt skrivende rationalistiske prælat Christian Bastholm med titlerne *Andagts-Øvelser for Syge- og Sengeliggende* og *Andagtsøvelser for Communicanter*.

Fra 1880 til 1919 blev tilvæksten med mellemrum trykt i Viborg Stifts Synodal-Akter.

En helt usædvanlig boggave

I 1883 modtog Stiftsbiblioteket en efter den tids målestok særdeles lødig og alsidig bogsamling, og det tilmed et professorbibliotek. Gammeltestamentleren og orientalisten Christen Hermansen havde nemlig i sit testamente 4 år før sin død bestemt, at hans bogsamling også efter hans død skulle komme videnskaben til gode, og da han havde bragt i erfaring, at Viborg Stiftsbibliotek "kun er tarveligt forsynet med Bøger" (rygtet talte sandt!), faldt hans bøger i dette stiftsbiblioteks turban. Samlingen var allerede katalogiseret ved modtagelsen af cand.theol. K.F.H. Kissmeyer (*Fortegnelse over Professor, Dr.theol. Christen Hermansens Bogsamling. Skjænket til Viborg Stiftsbibliothek*. Kbh. 1883. 358 sider), og den blev opstillet som særsamling i biblioteket. Hermansens Bogsamling omfattede især orientalistisk og bibelsk litteratur, men også kirkehistorie, etik, dogmatik og anden teologisk litteratur, foruden filosofi, historie m.v. og sågar naturvidenskab.

I 1896 udkom så endelig en *Katalog over Viborg Stiftsbibliotek*, som var udarbejdet af en af lærerne ved katedralskolen, overlærer (lektor) dr. I.P. Bang.

I følge Dansk Biblioteksfører 1915 skulle der i det år i biblioteket have været ca.

Stiftsbibliotekets første bolig, Sct. Mogensgade 9 (med årstallet 1643). Tegning af Johannes Bæch.

20.000 bind. (Der oplyses også, at udlånet i samme år var på 100 bind.) På den tid var den lærde A.S. Poulsen biskop (1901-21). Han var i særlig grad interesseret i at anskaffe litteratur om Luther; iøvrigt blev også i hans tid ca. 800 bind overvejende nyere litteratur skænket til det i 1917 oprettede Viborg Centralbibliotek.

Stiftsbibliotekets mange boliger

Biblioteket har i tidernes løb haft mange skiftende boliger og dette flytteri kom i høj grad bøgerne til skade. Ved starten blev de anbragt i et lejet lokale i en af byens statelige gamle bygninger, Mogensgade 9 (på bygningen står i dag årstallet 1643). I 1835 blev Stiftsbiblioteket flyttet til bispegården (under biskop Øllgaard) for i 1859 at blive opstillet i den tidligere Stænderbygning ved domkirken. Herfra blev det, da denne bygning skulle nedrives, i 1870 atter flyttet til bispegården, hvor det var i fire år, og så til det gamle Raad- og Thinghus, først i øverste etage og siden ned i rådhusets sorte kælder.

Det sidste opholdssted blev katastrofalt! I *Bogens Verden* (1939) giver Henri

Hansen, Viborg Centralbiblioteks daværende overbibliotekar, et førstehånds meget realistisk indblik i hvad man sådan kunne byde det gamle bibliotek i den kælder: "... en fed em af fugt og mug slog en i møde, når døren gik op; under borde og langs reoler lå utilgængelige bogstabler overgroet med vegetationer af tropisk yppighed etc." Sådanne forhold bød man Stiftsbibliotekets bøger i næsten 50 år - og Hermansens bogsamling i næsten ligeså mange år!

Ikke mærkeligt, at bogbestanden blev mærkbart reduceret i de år, indtil den i 1924 blev flyttet til tre tørre kælderrum i Vestre Landsret, Hermansens bøger i de to og de øvrige i det tredje. (I 1925 skal bestanden være reduceret til ca. 15.000 bind!) Da kælderen under Vestre Landsret skulle bruges til kul i 1940, i den tyske besættelsestids første år, blev Stiftsbiblioteket for tredje gang i dets historie flyttet til bispegården, men denne gang lykkeligtvis for at blive.

For at skaffe plads til bøgerne i bispegården var op mod 5.000 bind ikke-teologisk litteratur solgt på auktion i København af Boghallens Antikvariat. Den juridiske litteratur blev skænket til Landsretten.

Sjældne bøger i Viborg Stiftsbibliotek - før og nu

Der findes i dag dog nogle få sjældenheder bevaret i Stiftsbiblioteket. Således Christian 3.s foliantbibel fra 1550; den kom i bibliotekets eje med Hermansens samling og forblev det fortsat, da denne samling gik til Aarhus. Derimod mistede Stiftsbiblioteket ved samme lejlighed sin inkunabel, et af "vuggetrykkene" fra bogtrykkerkunstens ældste tid til og med 1500. Den hørte også til Hermansens samling. Det drejedes sig om en Horats-udgave, en foliant trykt i Firenze 1482, som via de teologiske institutter i Aarhus kom til Statsbibliotekets Inkunabelsamling.

I Stiftsbiblioteket er det ene af de to eksemplarer af Simon Paullis pragtfulde og kostbare værk *Flora Danica* fra 1648, der i sin tid blev modtaget fra det Kgl. Partikulærkammer. Det andet fik Centralbiblioteket, da det blev oprettet.

Blandt Stiftsbibliotekets bøger findes endnu et af Danmarks nationale bogklenodier (ganskevist i miserabel stand), nemlig Niels Jespersens *Gradual*, trykt af den berømte bogtrykker Lorenz Benedicht i 1573.

Flere andre sjældenheder har engang været i Stiftsbibliotekets eje. Blandt dem skal især nævnes Peder Palladius' *En Nøttelig Bog om S: Peders Skib* fra 1554, Henrik Smiths *En skøn Nyttelig Lægebog* fra 1557 og Birgitte Thotts Seneca-oversættelse fra 1658. Disse rariteter er enten gået til som følge af misrøgt eller solgt på auktion.

Endelig skal nævnes, at Stiftsbibliotekets fordums vigtigste håndskrift (I.P. Thjørrings topografiske og statistiske beskrivelse af Viborg) helt naturligt i dag er at finde i Viborg Centralbibliotek.

Stiftsbiblioteket fra 1940 til i dag

Det var således et misrøgtet og amputeret bibliotek, der i 1940 kom (tilbage) til bispegården! Det har drejet sig om skønsmæssigt ca. 8.000 bind . Samme år - altså inden udskillelsen af Hermansens bogsamling (se ovenfor) - blev der i Viborg trykt et *Udvalg af Viborg Stiftsbiblioteks bøger*. Udgiverne var biskop Axel Malmstrøm og Stiftsbibliotekets daværende bibliotekar, dr. Villiam Grønbæk, der dengang var residerende kapellan ved domkirken.

Bibliotekets bøger blev anbragt 3-4 forskellige steder i bispegården. Med overflytningen blev en udlånsprotokol påbegyndt; den kom til at fungere indtil 1965. I de mange år blev der udlånt ialt 329 bøger, hvad nok ikke kan siges at være mange!

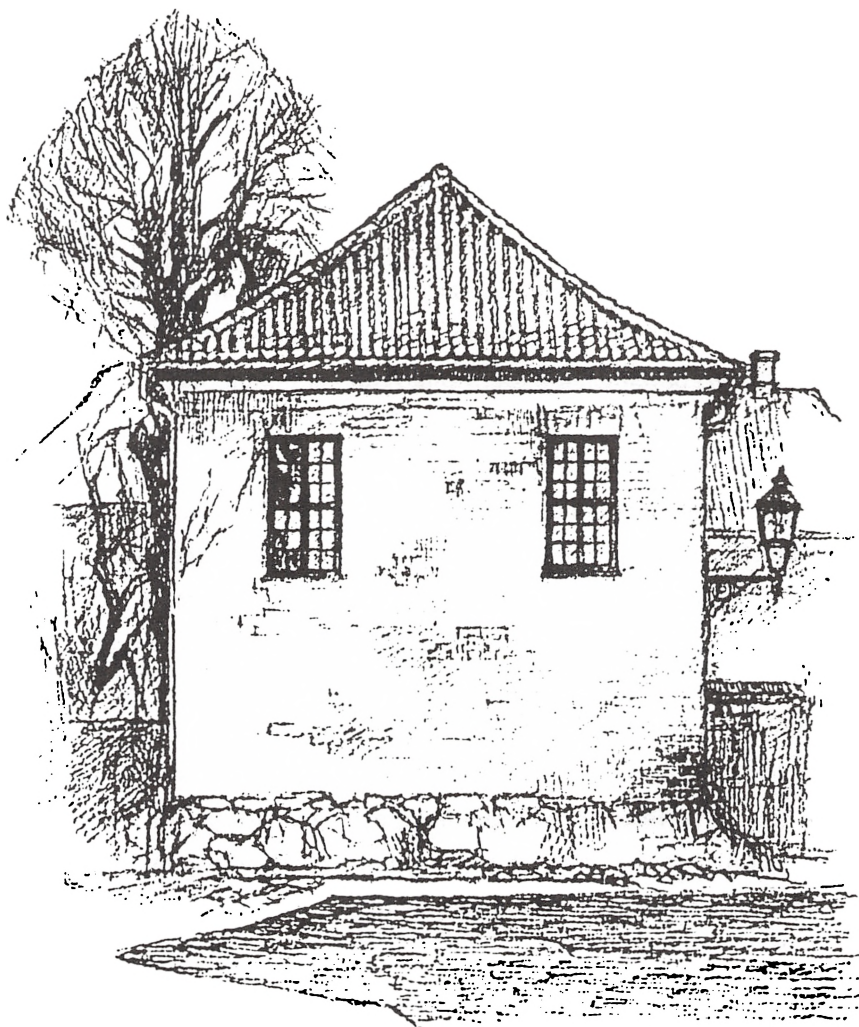
Tilvæksten har heller ikke været imponerende siden 1940. I årene 1941-1970 var den på ca. 500 bind, hvilket fremgår af Viborg Stifts Synodal-Akter. Efter den tid har der ikke været trykt tilvækstlister.

I årene 1953-54 blev den til bispegården overflyttede bogbestand mere end halveret. Da blev Hermansens store bogsamling nemlig overdraget til de teologiske institutter ved Aarhus Universitet. Herfra kom nogle af dem til andre universitetsinstitutter og til Statsbiblioteket (bl.a. den ovenfor omtalte inkunabel).

Stiftsbiblioteket i dag

Stiftsbiblioteket rummer i dag godt 3.000 bind. Det drejer sig vel om lidt mere end en tiendedel af dets bogbestand, dengang den var størst. Der er imidlertid en fortrinlig orden i samlingen. Som indgang til den er der en alfabetisk og en systematisk seddelkatalog.

Siden 1987 er alle bøgerne samlet i ideelle og værdige omgivelser i den søndre ende af bispegårdens vestfløj. (Her havde bispe- og stiftsøvrighedskontorerne haft til huse, før de blev flyttet over i den restaurerede østfløj.) I flotte reoler og med gode lysforhold er de ca. 100 hyldemeter bøger i dag opstillet i det store smukke hjørnelokale med vinduer ud til Domkirkestræde (det anvendes tillige som biskoppens mødelokale). Nogle få af bøgerne findes i et bagved liggende mindre rum, hvor også de alfabetiske og systematiske seddelkataloger, der er udfærdiget af en

Viborg bispegårds vestfløj fra Domkirkestræde. I det store og et mindre lokale bag de to vinduer er stiftsbiblioteket opstillet. Tegning Johannes Bæch.

langtidsledig bibliotekar, befinder sig, samt et skrivebord og en nyttig kopieringsmaskine.

På hylderne står bøgerne opstillet i systematisk orden (efter folkebibliotekernes Decimalklassedelings 5 udg.). En kortfattet beskrivelse af den systematiske inddeling står til rådighed med samt en nyttig vejledning i brugen.

De ydre forhold for Stiftsbiblioteket i bispegården er således fortrinlige i dag. Men nyanskaffelser har det desværre været ret så småt med. - Man skal imidlertid

ikke lede forgæves efter Karl Barths vist ca. 9.000 siders *Kirchliche Dogmatik*. Der abonneres på nogle enkelte fortsættelsesværker (således det store af Christian Thodberg udgivne flerbindsværk med Grundtvigs prædikener) og på nogle teologiske tidsskrifter. Enkelte monografier (inkl. disputatser) anskaffes også. Pengene er imidlertid særdeles knappe, få renter af en minikapital, samt lidt tilskud fra stiftsfundet.

Materiallesamlingen om nyreligiøsitet

Stiftsbiblioteket kan dog byde på en innovation. I det bageste lille lokale er der nemlig - som ovenfor allerede nævnt - etableret en samling nyreligiøs litteratur. Det er sket på den nuværende biskop, Georg S. Geils initiativ. Den omfatter allerede adskillige bøger på overvejende nordisk sprog samt andet materiale (tidsskrifter, pamfletter m.v.), indeholdende referencelitteratur af værdi for studiet af moderne omsiggribende nyreligiøse bevægelser.

Indkøb og ansvar for materialesamlingen røgtes af en præst i stiftet, Vagn Tefre, der som introduktion til den har udarbejdet en nyttig systematisk litteraturoversigt, følgende systemet i det såkaldte "Guturæk" på Aarhus Universitet (nyrevideret marts 1994). Der er intet hjemlån i den nyreligiøse materialesamling, men der stilles en kopimaskine til rådighed på stedet, hvortil nogle kan fås ved henvendelse til Stiftskontoret.

Litteratur

Lauritz Nielsen Danske Stifts- og Skolebiblioteker. Deres Udvikling og deres nuværende og fremtidige Stilling (Statens Biblioteks-tilsyns Publikationer IX). Kbh. 1925.

Henri Hansen: Viborg Stiftsbibliotek opløses. i: *Bogens Verden*, 21. årg. Kbh. 939, s. 357-59.

Svend Aakjær: Jyllands ældste Bibliotek. Viborg Stifts Bibliotek 1817-1942. Udg. af Viborg Biblioteksforening 1942.

Herdis Foverskov: De danske Stiftsbiblioteker - en undersøgelse af stiftsbibliotekerne udvikling fra 1925 til i dag. Danmarks Biblioteks-skole. Kbh. 1990.

Var Brandes prædadaist?

Staatsbibliothek zu Berlin, Sturm-Archiv, Herwarth Walden
samt nogle breve fra Georg Brandes, Herman Bang
og Johannes V. Jensen

af mag.art. Ursula Fugmann

I Sturm-Archiv i Berlin blandt 3.600 breve fra 200 afsendere, fordelt i 10 store papkasser, dukker der en kortfattet besked op fra Georg Brandes til Herwarth Walden. Brandes skriver 13. september 1906: "Hochgeehrter Herr, Ich ahnte nicht, dass Ihr Verein jung ist und keine Geschäfte macht ... Aber ich komme doch nicht zu Berlin. Ich habe nicht das geringste Vergnügen daran, öffentlich zu reden." Blandt brevene ligger der sandelig også tre fra Herman Bang og to fra Johannes V. Jensen.

Sturm-Archiv med de 3.600 breve og dette lille stykke dansk-tysk kulturhistorie befinder sig i Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, med adressen Potsdamerstrasse 33. Brevene fra Georg Brandes, Herman Bang og Johannes V. Jensen er alle reaktioner på indbydelser fra Herwarth Walden til at læse op af egne værker i den af ham stiftede Verein für Kunst i Berlin.

Herwarth Walden er ikke kendt for Verein für Kunst, men som udgiver af det legendariske tidsskrift *Der Sturm*, som kom på gaden i Berlin 1910. Nøjagtigt fra dette tidspunkt var tidsskriftet et af de vigtigste talerør for den tyske ekspressionisme og den tyske og internationale avantgarde. Tidsskriftet gik ind i 1932, som en konsekvens af de politiske begivenheder i Tyskland. De danske breve stammer fra perioden 1906-1908, altså umiddelbart før *Der Sturm* begyndte at udkomme.

Sturm-Archivs skæbne er højst dramatisk. Da jeg i 1984 opdagede brevene i Berlin, undersøgte jeg nogle forhold omkring Herwarth Walden. Arkivet var på det tidspunkt tilgængeligt i nogle store kasser, de såkaldte Marburgerkasser.

Nu er arkivets bestand katalogiseret og i nogle tilfælde mikrofilmet, så det ikke mere er muligt sådan at rode i selve kasserne. - I forbindelse med et besøg i Berlin i 1994 bestilte jeg brevene frem og fik dem kopieret.

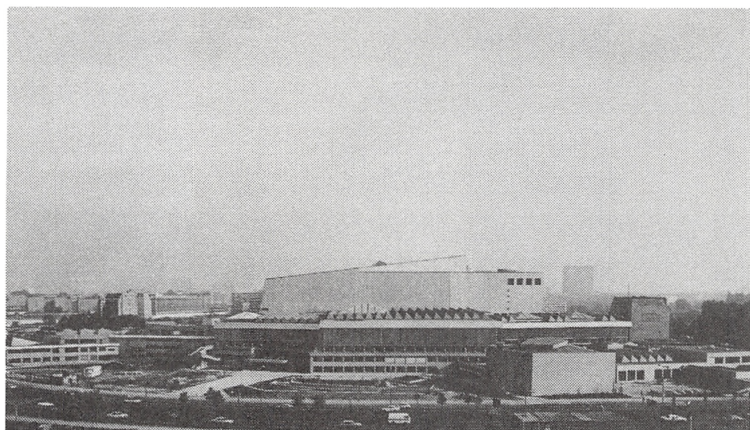

Staatsbibliothek zu Berlin. Biblioteket var i DDR-tiden universitetsbibliotek for Humboldt-Universität.

Biblioteket og arkivet

For at forstå begrebet Marburgerkasser er det nødvendigt at give et kort rids af Staatsbibliotheks og Sturm-Archivs skæbne. Staatsbibliothek zu Berlin, Hans Scharouns ekspressive bygning (1967-78), er en af efterkrigstidens største biblioteksbygninger. Den er en del af det af Hans Scharoun planlagte „Kulturbandes“, et museums- og kulturcenter, en slags kulturbånd fra Charlottenburg til Museumsinsel. Dette blev totalt forpurret, da Muren blev opført. Den første bygning, der blev opført på de udbombede tomter ved Potsdamer Strasse/Potsdamer Platz, var Scharouns Philharmonie i 1960-63. Senere kom Mies van der Rohes Neue Nationalgalerie til, opført 1965-68, og så Staatsbibliothek, der stod færdig i 1978. Dette kulturcenter, der går under navnet Kulturforum Tiergarten eller Kulturforum am Kemperplatz, blev højaktuelt ved Murens fald og genforeningen med de medfølgende sammenføjninger af museernes, bibliotekernes og arkivernes bestand fra Øst- og Vestberlin. Frem til begyndelsen af 1990'erne mindede bygningerne på tomterne mest af alt om atlantehavsdampere på kollisionskurs, hvad der forhåbentlig ændrer sig, når Kulturforum er færdigt. Idag er området udvidet med Kunstgewerbemuseum 1978-84 (Rolf Gutbrod), Kunstbibliothek og Kupferstichkabinett 1987-93 (Gutbrod, Hilmer & Sattler), samt Museen der europäischen Kunst (Hilmer & Sattler), der er under opførelse. Hans Scharouns biblioteksbygning blev efter Berlins deling opført som erstatning for Preussische Staatsbibliothek på Unter den Linden, opført 1903-14 efter udkast af Ernst von Ihne, oprindeligt

Staatsbibliothek
zu Berlin.
Opført på
Potsdamer
Strasse
(Vestberlin)
efter Berlins
deling, som
erstatning for
Preussische
Staatsbibliothek

Königliche Bibliothek, fra 1918 Preussische Staatsbibliothek. I mellemkrigsårene havde biblioteket status som det mest betydningsfulde universallibrotæk i Tyskland. Under DDR regimet tjente det som bibliotek for Humboldt-Universität og for Akademie der Wissenschaften.

Sturm-Archiv blev iflg. håndskriftsafdelingens accessionsprotokol solgt til Preussische Staatsbibliothek af Herwarth Walden 19. august 1926, få år før han i 1932 emigrerede til det daværende Sovjet, på flugt for nationalsocialismen. Her omkom han ifølge de officielle meddelelser i koncentrationslejr 1941, som offer for Stalinterrorismen. Under 2. Verdenskrig blev Staatsbibliotheks vældige bestand bragt i sikkerhed og udstationeret 29 forskellige steder i Tyskland. Sturm-Archiv tilbragte perioden i Westdeutsche Bibliothek i Marburg. Her blev det gennemset og anbragt i 10 store papkasser. Da Marburg befandt sig i det kommende Vesttyskland, tilfaldt arkivet naturligt Vestberlin, hvor det siden åbningen af Scharouns Staatsbibliothek 1978 har været tilgængeligt i dettes håndskriftsafdeling. Efter genforeningen 2. januar 1992 blev de to biblioteker forenet som ét bibliotek i to huse under navnet Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz. Når bygningen på Unter den Linden er sat i stand, er det meningen, at den skal huse bestanden fra før 1955 af håndskrifter, kort og musiksamling og indrettes til forskningsbibliotek. Scharouns bygning skal huse bestanden efter 1955, regionalsamlinger for Østeuropa, Orienten og Asien og fungere som udlåns- og informationsbibliotek m.m. Sturm-Archiv vil hermed returnere til sit oprindelsessted på Unter den Linden.

Sturm-Archiv er et såkaldt „ægte“ litteratur- og kunstartiv, organisk vokset ud af Herwarth Waldens litterære, journalistiske og organisatoriske virksomhed. Bestanden starter lige efter århundredeskiftet og slutter med årene 1918/19. Dokumen-

terne fra tiden fra 1910 omhandler kunst- og litteraturrevolutionen med ekspressionismen, kubismen og dadaismen. Korrespondancen handler fra da af ikke så meget om litteratur, men om billedkunst. For at give et eksempel på arkivets rækkevidde, så møder vi, for at nævne de kendeste: Guillaume Apollinaire, Umberto Boccioni, Blaise Cendrars, Alfred Döblin (44 breve), August Stramm (73 breve), Wassily Kandinsky (73 breve), Paul Klee (15 breve), Filippo Tomaso Marinetti, Oscar Kokoschka; Max Liebermann; Gustav Mahler; Rainer Maria Rilke; Arnold Schönberg; Kurt Schwitters; Frank Wedekind; Stephan Zweig; Karl Kraus; Adolf Loos; Julius Meier-Graefe og blandt mange flere så også Georg Brandes, Herman Bang og Johannes V. Jensen.

Manden

Den legendariske Herwarth Walden blev født i Berlin 16.9. 1878. Han var af jødisk afstamning og hed oprindeligt Georg Lewin. Han var uddannet komponist og pianist hos den dengang feterede Conrad Ansoerge, der arbejdede i den senromantiske Lizstskole, og dette skaffede den unge Lewin et Franz-Liszt stipendium med studieophold i Firenze 1897-98. Han gav senere musikundervisning og koncerter i de berlinske kunstnerfællesskaber, de livsreformistiske bevægelser som Die Kommenden og Neue Gemeinschaft, hvis grundstamme var tidligere naturalister fra den såkaldte Friedrichhagener Dichterkreis: Heinrich og Julius Hart, Bruno Wille, Wilhelm Bölsche, Karl Henckell, Felix Holländer, Albert Weidner, Wilhelm Spohr og Gustav Landauer. Til Waldens faste vennekreds i Neue Gemeinschaft hørte digterne Peter Hille, Paul Scheerbart, Else Lasker-Schüler, samt anarkisten Erich Mühsam. Heinrich Hart karakteriserer kredsen således:

Herwarth Walden i 1903.

"Wir sind Atheisten und Theisten, Aristokraten und Demokraten, Kommunisten und Individualisten, esoterisch und eksoterisch, Mystiker und Positivisten, wir sind beides zugleich und beides wiederum nicht ..."

Neue Gemeinschaft var den største af de berlinske livsreformistiske bevægelser af hvilke der i Berlin kan registreres tretten på dette tidspunkt. Medlemmerne var intellektuelle, forfattere, komponister, billedkunstnere, socialister og anarkister. Litteraturhistorisk var det den sennaturalistiske og symbolistiske periode lige før overgangen til ekspressionismen; disse folk går under samlebegrebet Die berliner Moderne. Walden giftede sig med den jødiske digterinde Else Lasker-Schüler i 1901. Sammen startede de tidsskriftet *Der Sturm* i 1910, i begyndelsen tænkt som et kulturtidsskrift, med hovedvægt på litteratur. Men allerede i tidsskriftets første leveår blev Herwarth Walden indfanget af de nye udtryk indenfor maleri, blandt andet Oscar Kokoschkas kunst, som han stiftede bekendskab med ved dennes besøg i Berlin i 1910 og lidt senere af de italienske futuristers. *Der Sturm* blev fra dette tidspunkt tidsskriftet for den tyske og internationale avantgarde, og Herwarth Walden kendt som Wegbereiter der Moderne. *Der Sturm* blev senere udvidet med Der Sturmgalerie og Der Sturm Verlag. I 1913 arrangerede Walden den banebrydende udstilling Erster deutscher Herbstsalon, en af de mest betydningsfulde udstillinger for international nutidskunst før 1. verdenskrig.

Foreningen

Men tilbage til 1904, hvor Verein für Kunst startede som en udløber af kontakterne fra Neue Gemeinschaft. Grundlæggelsen af Verein für Kunst var det første udslag af Waldens organisationstalent, hvor han samlede den sig stadig udvidende berliner- og wienerkreds af intellektuelle, musikere, forfattere, digtere og billedkunstnere. Foreningen vandt efterhånden ry i avantgardekredse som et af tidens mest konsekvente kunstneriske foretagender. Bevaret er Vereins indbydelsesbrev. I brevet til kunstnere står blandt andet:

Im nächsten Winter werden in 14tägigem Turnus 14 Abende veranstaltet, an denen nur wirkliche Künstler mitwirken werden. Jeder Abend ist nur einer Persönlichkeit gewidmet, und der Autor soll selbst seine werken vortragen oder höchstens durch einen von ihm gewählten Rezitator noch unterstützt werden. Auch die Auswahl von seinen Werken soll dem Dichter oder unter Umständen dem Tondichter selbst überlassen bleiben. Wir können aus den Einnahmen dem Autor ein Honorar von

100 Mark gewähren. Nach Abzug aller Unkosten würde sich immer noch bei selbst mittelmässigem Besuche ein Überschuss von ungefähr 100 Mark ergeben, der sonst den Agenten verfällt. Diese Überschüsse sollen gespart werden, um im nächstfolgenden Winter Kapital zu grösseren Veranstaltungen zur Verfügung zu haben.

Wir denken zum Beispiel an Aufführungen sogenannter „unaufführbaren“ dramatischer Werke und an Ankauf guter zeitgenössischer Literatur zur freien Verteilung an Volksbibliotheken etc. ... Wir behalten uns jedoch vor, auch neuen Talenten, die zugleich schon Könnern sind, auf diese Weise den Weg in die Öffentlichkeit zu erleichtern ... Die Veranstaltungen finden im Berliner Architektenhause statt ..."

Sandsynligvis har det været denne formulering, der har stået i den indbydelse, som Walden sender til Brandes, Bang og Jensen. "Nur wirkliche Künstler ..", står der. Man kan danne sig et billede af kvalitetsniveauet og derved indkredse, hvad Walden mener med en virkelig stor kunstner ved at se på en række af de personer, der har optrådt i Verein für Kunst: Peter Altenberg, Hermann Bahr, Peter Behrens, Peter Baum, Max Brod, Lovis Corinth, Richard Dehmel, Alfred Döblin, Julius Hart, Peter Hille, Arno Holz, Josef Kainz, Harry Graf Kessler, Karl Kraus, Else Lasker-Schüler, Adolf Loos, Heinrich und Thomas Mann, Alfred Mombert, Rainer Maria Rilke, Ludwig Rubiner, Paul Scheerhart, Johannes Schlaf, Henry van de Velde, Jacob Wassermann, og Frank Wedekind ...

Når Walden i indbydelsesbrevet omtaler "nur wirkliche Künstler" mener han sandsynligvis de allerede kendte i berliner- og wienerkredse: Wiener Bohemen, digteren Peter Altenberg; stifteren af wienersezzionen Hermann Bahr; den banebrydende berlinerarkitekt og forløber for funktionalismen Peter Behrens; wienerarkitekten tjekken Adolf Loos, hvis skrift *Ornament und Verbrechen* senere blev kampskrift for funktionalismen; den østriske forlægger, tjekken Karl Kraus, hvis ét mands tidsskrift *Die Fackel* sørgede for sprogets renselse; tjekken Max Brod, fra „Prager Kreis“, åndsbeslægtet og ven med Franz Kafka og fri forfatter og dramaturg; berlinermaleren, sezzionisten Lovis Corinth; forfatterne Richard Dehmel og Alfred Döblin, der senere skrev *Berlin Alexanderplatz*; den jødiske berlinske digterinde Else Lasker-Schüler, der skrev den tyske ekspressionismes største digte; Thomas Mann og Rilke taler for sig selv; Jugendstilarkitekten Henry van de Velde; samt forfatteren, kaba-retisten og dramatikeren Frank Wedekind fra München osv. Der er verdenshistorisk vingesus over den kreds, som også har dansk islæt, i form af Georg Brandes, Herman Bang og Johannes V. Jensen.

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Redaktion und Verlag: Berlin-Halensee, Katharinenstrasse 5
Fernsprecher Amt Wilmersdorf 3524 / Anzeigen-Annahme und
Geschäftsstelle: Berlin W 35, Poladamerstr. 111 / Amt VI 3444

Herausgeber und Schriftleiter:
HERWARTH WALDEN

Vierteljahresbezug 1,25 Mark / Halbjahresbezug 2,50 Mark /
Jahresbezug 5,00 Mark / bei freier Zustellung / Insertions-
preis für die 10malgespaltene Nonoparallelschleife 60 Pfennig

JAHRESANNO 1910

BERLIN/DONNERSTAG DEN 14. JULI 1910/WIEN

NUMMER 20

Zeichnung von Oskar Kokoschka zu dem Drama
Mörder, Hoffnung der Frauen

INHALT: OSKAR KOKOSCHKA: Mörder, Hoffnung der Frauen / PAUL LEPPIN: Daniel Jesus / Roman / ALFRED DÖBLIN: Gespräche mit Kallysso über die Musik / SIEGFRIED PFANKUCH: Liegt der Friede in der Luft / PAUL SCHERBART: Gegengerührung / KARL VOGT: Nissen als Theaterdirektor / MINIMAX: Kriegsbericht / Karikaturen

Mörder, Hoffnung der Frauen

Von Oskar Kokoschka

Personen:

Mann
Frau
Chor: Männer und Weiber.

Nachthimmel, Turm mit großer roter eiserner Kalgitur; Fackeln das einzige Licht, schwarzer Boden, so zum Turm aufsteigend, daß alle Figuren rebellartig zu sehen sind.

Der Mann

Weißes Gesicht, blaugepanzert, Stirntuch, das eine Wunde bedeckt, mit der Schar der Männer (wilde Köpfe, graue und rote Kopftücher, weiße, schwarze und braune Kleider, Zeichen auf den Kleidern, nackte Beine, hohe Fackelstangen, Schellen, Getöse), kriechen herauf mit vorgestreckten Stangen und Lichtern, versuchen müde und unwillig den Abenteuer zurückzuhalten, reiten sein Pferd nieder, er geht vor, sie lösen den Kreis um ihn, während sie mit langsamer Steigerung aufschreien.

Männer

Wir waren das flammende Rad um ihn,
Wir waren das flammende Rad um dich, Bestürmer
verschlossener Festungen!
gehen zögernd wieder als Kette nach, er mit dem
Fackelträger vor sich, geht voran.

Männer

Führ' uns Blasser!

Während sie das Pferd niederreißen wollen, steigen
Weiber mit der Führerin die linke Stiege herauf.
Frau rote Kleider, offene gelbe Haare, groß,

Frau laut

Mit meinem Atem erflackert die blonde Scheibe
der Sonne, mein Auge sammelt der Männer Früh-
locken, ihre stammelnde Lust kriecht wie eine
Bestie um mich.

Weiber

lösen sich von ihr los, sehen jetzt erst den Fremden.
Erstes Weib lästern
Sein Atem saugt sich grüßend der Jungfrau an!

148

Fra tidsskriftet *Morgen* 1908, hvor Walden var medredaktør, oplystes endvidere, at man i Verein arrangerede en mindeaften for maleren Walter Leistikow og en musikalsk aften med Arnold Schönberg. 1914/15 gav foreningen 10 Autorenabende med ekspressionistiske digtere i „Sturm Galerie“. Som en del af *Der Sturm* bestod

foreningen i 10 år, indtil et godt stykke tid ind i 1920'erne. Herwarth Waldens virke og aktiviteter dækker udtryks- og stilformer som naturalisme, kulturradikalisme, symbolisme, futurisme, ekspressionisme og dadaisme.

Med kendskab til Waldens senere virke med *Der Sturm*, der begyndte at udkomme 6 år efter, peger dette både frem og tilbage. Han opfordrer virkelige kunstnere til at deltage, men opfordrer samtidig nye talenter til at interessere sig for Verein für Kunst. De virkelige kunstnere var de store navne indenfor naturalismen og symbolismen, der forlængst var blevet klassikere samt de på det tidspunkt højaktuelle Die berliner Moderne. De kommende nye talenter var endnu ikke opdukkede, men med næse for hvad der vil ske, forudsiger Walden anden generation af Die berliner Moderne, ekspressionisterne, en omstændighed, som blandt andet gør Berlin til den interes-santeste by i Europa fra 1910 til et godt stykke ind i 1920'erne. Herwarth Walden bliver primus motor i dette foretagende og allerede persongalleriet i Verein für Kunst åbenbarer Waldens fantastiske evne til at opspore tidens førende personligheder fra ind- og udland. I denne sammenhæng skal vi se de tre danske indbudte.

Brevene

Og hvad indeholder så brevene? Fra Georg Brandes ligger der i Sturm-Archiv 1 brev med kuvert samt 1 telegram. Brevet er skrevet i København 13. september 1906 og iflg. kuverten afsendt til Berlin dagen efter. I brevet står der: "Hochgeehrter Herr, Ich ahnte nicht, dass Ihr Verein jung ist und keine Geschäfte macht; ich werde auch keine Versuch machen, Sie zu besorgen mir mehr zu geben. Aber ich komme doch nicht zu Berlin. Ich habe nicht das geringster Vergnügen daran, öffentlich zu reden; es ist mir beschwerlich, in fremder Sprache zu reden, und ich bin müde daran, Reisen nach Deutschland zu thun, wo man in der Regel zwei oder drei hundert Mark für einen Vortrag bietet, wovon die Reise und der Hotelaufenthalt reichlich die Hälfte verschluckt. Vor zwanzig Jahren war ich mit diesen Honorar zufrieden, weil die Reise selber mir Spas machte. Jetzt ist es anders. Mit Verzüglicher Hochachtung, Georg Brandes."

Dagen efter må Brandes alligevel have fortrudt, for man modtager om eftermiddagen den følgende dag 1906, 15.09., um 3.55 Uhr et telegram i Berlin på følgende adresse: Herwarth Walden, Ludwigkirch Strasse 12, Berlin, med ordlyden: "Werde dennoch am 18ten Oktober kommen. Brandes."

Blatt Nr. 074 112 10231 12423	Herwarth Walden Ludwigkirch Strasse 12 Berlin	BERLIN 15 SEPT 1906
Bestimmungsort von 15. 9. 1906 durch 12423	Telegraphie des Deutschen Reichs. Berlin, Haupt-Telegraphenamts.	
Telegramm aus Kopenhagen 19 d. 1906 den 15. um 3 Uhr 15 Min.		
Werde dennoch am 18ten Oktobers kommen Brandes		

Telegram fra Georg Brandes til Herwarth Walden 15. sept. 1906.

To af brevene fra Herman Bang er fra 1906 og det tredje fra 1908. Kuvert og brev har samme datering, 27. august 1906, fra senere samme år en kuvert med ulæselig datering og med et brev dateret 7. september 1906. Det første brev er afsendt fra Prinsesse Maries Alle 5 i København og brevet lyder som følger: "Sehr geehrter Herr, Ich weiss nicht ganz genau, was ich antworten darf. Denn ich trage eigentlich nicht mehr vor und deutsch vorzutragen wird mir auch recht schwierig sein. Doch ein kleine Sache könnte ich schon vortragen - nach Neujahr, wenn ich noch bis dahin lebe. Zu verzüglicher Hochachtung Herman Bang."

Denne depressive meddelelse synes at fortælle, at Bang har til hensigt at tage til Berlin, og bekræftende er det, at han 7. september 1906 afsender en uddybende meddelelse fra Randers med ordlyden: "Sehr geehrter Herr, Die Antwort ist mir nicht leicht. Dänisch mochte ich am liebsten gar nicht vortragen. Denn in meiner Sprache vorzulesen wenn absolut niemand versteht, wurde mir peinlich sein. Ich will aber jetzt versuchen, ob ich „Des Meisters Tod“ - den Schluss von „Michael“ deutsch einstudieren lassen und dann diese Sterbescenen vorzutragen. Was der Recitator liest ist mir recht egal. Denn ich weiss ja nicht, wer der Mann sein wird

und was er zu leisten im stande ist. Der 24 Januar wurde recht gunstig sein. Doch niemand weiss, ob man so lange lebt. Ihr ganz ergebnes Herman Bang."

To år senere, efteråret 1908, 9. september, er Bang igen blevet opfordret til at læse i Berlin. Her er svaret prompte: "Sehr geehrter Herr, Ich kann nicht nach Berlin gehen. Überhaupt trage ich nicht vor, wo man mir nicht ein Honorar von 300 Mark bieten kann. Es strengt mich allzu sehr an. Bien à vous. Herman Bang."

Fra samme år 1908 stammer to breve fra Johannes V. Jensen, svar på den samme indbydelse som de foregåendes. Johannes V. Jensen svarer på dansk. 2. juli 1908 lyder det: "Hr. Herwarth Walden, Hiemkommen fra en længere Rejse finder jeg til min Beklagelse, at et brev fra Dem har ligget og ventet paa mig og saaledes ikke har faaet min Besvarelse, jeg beder Dem meget undskyldte. For Tilbudet takker jeg, det er venligt af Dem og overordentligt smigrende at ville have mig ned og læse op for et tysk Publikum; jeg vil ogsaa gerne og tror at jeg nok kunne indøve nogle stykker paa Tysk. Men det er mig ikke muligt nu at give noget bestemt Svar. Visse gennemgribende Ting, der skal komme til Afgørelse i den nærmeste Tid forhindrer mig i foreløbigt at tage Bestemmelse, jeg ved ikke om jeg vil blive bundet her eller bliver fri til vinter, saa at jeg kan reise. Forhaabentlig vil jeg kunde vide enten-eller om en Maanedstid. Jeg beder Dem disponere ganske som det passer Dem, indtil De hører fra mig, og haaber De tilgiver det sene Svar. Med Undskyldning for at jeg skriver Dansk. Deres ærbødige Johannes V. Jensen Jacobys Alle 2, Kopenhagen"

21. september 1908 sender Johannes V. Jensen afbud med følgende ordlyd: "Hr. Herwarth Walden, Det gør mig ondt at maatte meddele Dem at jeg har set mig nødsaget til at opgive mit Besøg i „Verein für Kunst“, i alt fald for i Aar. Man har givet mig grund til at tro at Jeg, ukyndig som jeg er i Tysk, kun vilde misbruge et tysk Publikums Taalmodighed. Idet jeg beder Dem undskyldte at jeg saa sent har taget denne Bestemmelse, der er definitiv, er jeg Deres højagtelsesfulde ærbødige Johannes V. Jensen". Dette brev af 21. sept 1908 findes i arkivet i tysk oversættelse.

Var Brandes prædadaist?

Af brevene lader det til, at Brandes tager til Berlin for at læse af egne værker i Berliner Architektenhause 18. oktober 1906. Hvad han har tænkt sig at læse, vides ikke. Herman Bang har sandsynligvis læst i Verein für Kunst på den af ham opgivne dato 24. januar 1907 og kan have læst den af ham opgivne, på tysk indstuderede passage af slutningen af *Michaël*: Des Meisters Tod, dødsscenen. Om han under-

Herwarth Walden i 1915.

støttes eller ledsages af den af Walden foreslåede recitator vides ikke. Johannes V. Jensen udsætter afgørelsen i første omgang, fordi han kan stå foran vigtige afgørelser, der vil forhindre ham i at rejse, i anden omgang afslår han, fordi han har fået grund til at tro at han vil misbruge et tysk publikums tålmodighed på grund af ukyndighed i tysk.

Det, der er interessant, er at man fra Berlin på dette tidspunkt i et så specielt regi som Herwarth Waldens sender bud efter danskerne. Hvilket for Brandes' vedkommende ikke er så underligt endda; han var kendt i Tyskland og specielt i Berlin, hvor han havde opholdt sig fra 1877-1883 og havde udgivet samlingen: *Berlin som tysk Rigshovedstad, Erindringer fra et femårigt Ophold*, København 1885. Både Georg Brandes og Herman Bang er fortsat medlemmer af Waldens kulturgarde og dukker op i tidsskriftet *Der Sturm* i 1910. Georg Brandes optræder i en ironisk kommentar i 1. årg. nr. 46 under titlen: *Wie Georg Brandes Hilde Simon kämpfte*. For Bang annonceres der i 1. årg. nr. 1 i en annonce for *Beachtenwerte Bücher und Tonwerke* for bogen *Menschen und Masken*, Verlag Hans Bondy i Berlin. Samtidig bringes i 1. årg. nr. 16: *Die Väter essen Herlinge* (Zu Gustav Wied) og i 2. årg. nr. 46: *Honore de Balzac*.

Og så bryder modernismen for alvor igennem. Walden flytter 1912 med *Redaktion der Sturm* fra Berlin-Halensee til det dengang meget driftige kvarter omkring

Potsdamerstrasse og Potsdamerplatz. Og han udvider med oprettelsen af Der Sturm Galerie i Gilka-villaen i Tiergartenstrasse som indrettes til kunstudstillinger fra marts 1912. Han åbner med en udstilling med Der blaue Reiter mm. Walden bliver fra da af Wegbereiter der Moderne. I den egenskab starter han sine europæiske turneer og kommer da også personligt til København. Allerede juli 1912 vises Der Sturms udstilling af de italienske futurister i den Frie Udstillingsbygning. Herwarth Walden er selv tilstede. Maj 1913 er Walden igen i København med kubister og ekspresionister i Københavns Kunstsalon i Bredgade, og ved åbningen giver han en pressekonference.

Senere har to danske kulturradikale kontakt med tidsskriftet og galleriet i Berlin idet Robert Storm-Petersen publicerer to originaltræsnit i *Der Sturm* årgang 1913. Senere efter 1. verdenskrig deltager Storm-P. i en udstilling i Sturm Galerie april 1923 sammen med Emilio Pettoruti. Endelig publicerer Broby Johansen i *Der Sturm* 1928 Gruss an Dürer, over Albrecht Dürers skrift *Unterweysung der Messung*, Dürer som den første kubist, befriet for al metafysisk overbygning.

Ja, Brandes var prædadaist.

Konsuleret materiale

Sturm-Archiv, Handschriftabteilung, Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Potsdamerstrasse 33.

Tidsskriftet *Der Sturm*, Berlin 1910-32.

Materiale angående de nye forhold i Berlin efter 2. Jan. 1992 bl.a. *Die Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, Teil I, Berlin 1994.

Georg Brühl: *Herwarth Walden und der Sturm*, Leipzig 1983.

Katalog Herwarth Walden 1878-1941 Wegbereiter der Moderne, Berlinische Galerie, Martin Gropius Bau 1991.

Die Berliner Moderne 1885-1914 (ed. J. Schutte und P. Sprengel) Stuttgart 1987.

Kronik

januar - marts 1995

True To Type • Tryk fra engelske privatpresser

Udstilling i Det kongelige Bibliotek Slotsholmen, 17. januar - 11. marts 1995

Udstillingens tese var, at på trods af, at det kommercielle bogmarked domineres af offset tryk og desk top publishing, har den håndsatte bog stadig en vigtig rolle at spille og er stadigvæk sprællevende. Det demonstreredes tydeligt i udstillingen.

Her var muligheden for at opleve, hvad masseproduktion netop *ikke* giver: smukke tryk, design på højeste niveau, indbinding i allerbedste håndværksmæssige tradition og ikke mindst en holdbarhed, som vore dages øvrige tryksager ikke kan leve op til. - Udstillerne holder stædigt fast i traditionen fra Johann Gutenbergs opfindelse af støbte typer i 1443.

De 24 trykkerier, hvis arbejder var repræsenteret i udstillingen, laver oftest bøger i små oplag, kort, programmer, billetter. Udstillingen viste udsøgte miniaturer og omhyggeligt udførte 'foldebøger'; sjældne og sjældent benyttede skrifter som Walbaum, Mole Foliate, Trump Medieval og Nicolas Cochin.

Også papiret, der trykkes på, er eksotisk: Simili Japon, Arjomari og Basingwerk Parchment.

Udstillingen gav den danske offentlighed en enestående mulighed for at se og beundre bøger, der i alle detaljer er udført med fantasi og dristighed, i traditionelle og utraditionelle materialer, med farver og liv.

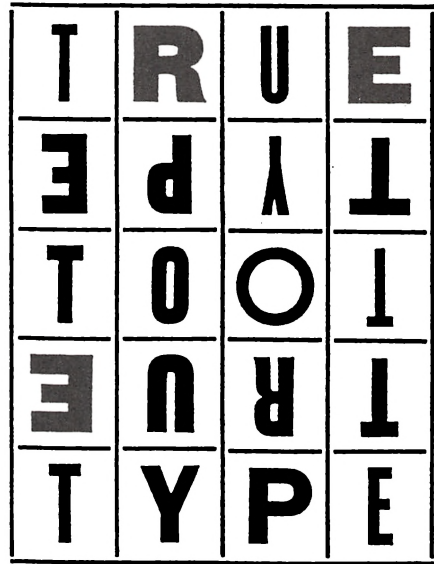
Udstillingen var produceret af Crafts Council, London, og det var med stor glæde, at Det kongelige Bibliotek lagde rum til udstillingen i Danmark.

Netop Det kongelige Bibliotek, der som en af sine hovedfunktioner har den at

være Danmarks Bogmuseum, med materiale om alle facetter af bogens historie, var den naturlige ramme om udstillingen *True To Type*.

I forbindelse med udstillingen holdt udstillingens tilrettelægger, Colin Banks, 10. marts 1995 et foredrag: *Macintosh; The Denial of the Flesh*, i Det kongelige Biblioteks foredragssal.

I sin forelæsning kom han ind på de små privatpressers fortsatte betydning i et moderne typografisk miljø, hvor Macintosh er blevet det grundlæggende værktøj.

Forhalsmontren

I januar 1995 vistes Det kongelige Biblioteks eksemplar af *Lipperts daktyliotek*. Interessen for antikkens signetringe eller "gemmer" opstod i renaissanceen. Ved flere fyrstehoffer i Europa oprettedes gemmesamlinger, såkaldte dactyliothecæ, "finger-ringssamlinger".

Philipp Daniel Lippert (1702-85), der var ansat ved porcelænsfabrikkerne i Meissen og Dresden, opfandt en porcelænsagtig masse, hvorved der skabtes mulighed for at masseproducere positivaftryk af signeter fra disse samlinger i naturlig størrelse.

Mellem 1755 og 1762 producerede Lippert aftrykssamlingen *Dactyliotheca universalis*. Aftrykkene opbevaredes i skuffer, der anbragtes i små skabe i form af foliantbind. I forbindelse med aftrykkene udfærdigedes en katalog over samlingen på latin 1755-62 og på tysk 1767-76.

Der er bevaret otte eksemplarer af Lipperts daktyliotek, af hvilke tre findes i Danmark; ét i Det kongelige Bibliotek og to i Nationalmuseets Antiksamling.

I februar-marts 1995 vistes en udstilling om *Bellmaniana i Danmark*, i anledning af 200-året for Bellmans død, arrangeret af førstebibliotekar Annika Salomonsen.

Brasiliansk litteratur • særegen og mangfoldig

Udstilling i Det kongelige Bibliotek Amager, 14. - 27. marts 1995

Hvad er brasiliansk litteratur? kan man spørge.

I begyndelsen, mens landet endnu var en koloni, var det litteratur, som blev importeret til landet; senere, fra 1800-tallets første halvdel og uafhængigheden af Portugal i 1822, kan man tale om litteratur fra selve Brasilien, skrevet af brasilianere for brasilianere. Dette århundredes brasilianske litteratur tager sit udgangspunkt i en revurdering, en ideologisk og historisk selvkritik, med det formål at udvikle landet kulturelt.

Udstillingen viste mangfoldigheden i hele den brasilianske litterære udvikling; fra 1500-tallets litteratur under stærk europæisk indflydelse og op til vor egen tid.

Udstillingen var en plancheudstilling, lavet af det brasilianske kulturministerium til præsentation på den internationale bogmesse i Frankfurt i 1994, hvor Brasilien var årets tema.

Den lagde vægt på at vise, at det enkle, folkloristiske indtryk af Brasilien - på én gang Paradisisk og særpræget - som mange går rundt med, ikke holder. Brasilien er meget mere, bl.a. et land der har udviklet varig demokratisk frihed.

Det brasilianske kulturministerium betoner i plancheudstillingen landets litterære mangfoldighed og viser et moderne samfund, der er fuldt ud i stand til selv at skabe og udvikles kulturelt.

Ved udstillingsåbningen 14. marts 1995 talte forfatteren Peter Poulsen.

Chr. Ejlers' 60 års fødselsdagsudstilling i Fiolstræde

Det kongelige Bibliotek Fiolstræde var 24. febr. - 15. marts 1995 vært ved en udstilling arrangeret af Erik Ellegaard Frederiksen, Søren Møller Christensen og Jørgen Harne, i anledning af forlæggeren Christian Ejlers 60 år fødselsdag.

Nye bøger

Danske Provinstryk 1482-1830

En bibliografi udarbejdet af Grethe Larsen under redaktion af Erik Dal. Bd. II: Nordjylland. Det danske Sprog- og Litteratur og Det kongelige Bibliotek. (I kom-

mission hos C. A. Reitzels Forlag). 1995. XXXII + 156 s. Indb. kr. 350,-. Bd. I-VI i abonnement kr. 312,50 pr. bind.

Med støtte fra Tuborgfondet er bd. II af dette hovedværk inden for den historiske del af nationalbibliografien nu udkommet.

Hvis man turde give det en umådelig lang undertitel, ville den være: Bibliografi over bøger, småtryk og blade trykt i det nuværende Danmark (uden for København), ordnet efter by, bogtrykker og trykkeår - til brug for lokal-, person-, erhvervs- og boghistoriske undersøgelser. Dertil kan føjes, at bibliografien også vil kunne bruges i forbindelse med den forskning i læsevaner, som er blevet aktuel i de senere år. For hvert tryk gives udførlige bibliografiske og typografiske data.

Mens bd. I var domineret af bogtrykkerierne ved Sorø Akademi, præsenterer bd. II den almindelige bogtrykkerivirksomhed i to jævnbrydige nordjyske byer, Viborg primært 1737ff. og Aalborg 1745ff. med c. 440 tryk fra hver. Udover undersøgelser knyttet til den enkelte by giver dette bind på grund af sammenfaldet i periode og omfang tillige gode muligheder for sammenlignende undersøgelser, hvad allerede registrene antyder. Til de to store byer føjer sig Thisted 1823ff. (med 13 tryk), hvis første bogtrykker i 1828 også blev Rønnes første, jfr. bd. I.

Et dansk polyteknisk tidsskrift 1826-1842.

Indhold og register til Georg Frederik Ursin's Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 1. og 2. Rk. & Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere. Ved Michael Wagner. 1995. 96 s. Kr. 50,-

Magazin for Kunstnere og Haandværkere er et levn fra det gryende moderne teknologiske Danmark og kan berette om teknikkens samtidige udvikling i ind- og udland. Det viser informationsstrømme og deres betydning og diskuterer samfundets stade i forhold hertil.

Magazinet var en hjørnesteen i den beskedne tekniske offentlighed, der var under opbygning herhjemme i første halvdel af 1800-tallet. I løbet af 1830'erne begyndte det videnskabelige miljø på den polytechniske Læreanstalt, indviet i 1829, i stigende grad at præge indholdet i magasinet.

Men videnskabeliggørelse udføres af specialister, og specialisering er en sag for eksperter, snarere end noget for den bredere offentlighed. Dermed forsvandt behovet for et polyteknisk magasin med beretninger af bredt og sagligt orienterende karakter.

Dania Polyglotta

Det kongelige Bibliotek har udsendt et nyt bind af *Dania Polyglotta*, den årlige fortegnelse over fremmedsproget litteratur om Danmark og udenlandsk litteratur med tilknytning til vort land.

Bibliografien omfatter 2.667 bøger og artikler, fordelt på hele 39 sprog: fra galicisk og katalansk til mongolsk og japansk, og stoffet er ordnet efter emne præcis på samme måde som bøger er ordnet på hylderne i et folkebibliotek, så det er let at gå til for en dansker som vil informere udlændinge om Danmark. Men det benyttede emneordningssystem ligger også tæt på internationale systemer og vil derfor være nemt at forstå i udlandet.

I bogen støder vi overalt på H.C. Andersen. I 1991 var det 150 år siden vor vidtberejste digter aflagde en visit på Malta, meget levende skildret i *En Digters Bazar*. I den anledning havde vor på Malta bosatte litteraturkyndige landsmand Sven Sørensen arrangeret en imponerende H.C. Andersen-udstilling, hvis katalog vi finder beskrevet på side 20. En artikel om besøget er registreret s. 80, og s. 158 optræder en oversættelse af Andersen-eventyr til maltesisk, en særpræget europæiseret arabisk dialekt: *Sirenella u stejjer ohra*; disinji ta' Frank Schembri.

Iøvrigt er Andersen som sædvanlig repræsenteret med flere snese af oversættelser, mest af eventyr, men 1991 har dog tillige bragt en italiensk oversættelse af Italien-afsnittet af *En Digters Bazar*, såvel som en italiensk oversættelse af Nørregaard-Nielsens bog om digterens tegninger fra Italien.

For at dvæle endnu et øjeblik ved Middelhavet kan vi nævne en græsk udgave af Christiane Lüths *Athen-dagbog 1847-48*, samt græske oversættelser af *Vinterbørn* og *Dansen med Regitze*.

De skønlitterære oversættelser er stærkt prægede af moderne litteratur og mange børnebøger, dog finder man enkelte klassikere som *En Jøde* på tysk, *En Sjæl efter Døden* på engelsk, og sågar Blicher på japansk.

Kierkegaard er oversat til japansk og talrige andre sprog, og litteraturen om ham er kolossal; de påfaldende Kierkegaard-interesserede amerikanere har endda begået en bog om hans fejde med Corsaren.

Personalhistorien bringer os overhovedet vidt omkring: en stor fransk udgave af Gauguins breve til hans danske kone, Mette Gad, en 756 s. tyk tysk bog om Thorvaldsen i Rom og hans tyske venner, en norsk bog om Haarders uddannelsespolitik, en mexicansk udgave af Jørgen Nybo Rasmussens bog om *Broder Jakob*, Christian II's

broder. Og i Schweiz er *Min fynske Barndom* udgivet både på tysk og på dansk, mens udgiveren på tysk har skrevet et 5 bindsværk om Carl Nielsen.

Udover de udenlandske udgivelser kommer der naturligvis fra danske forlag og institutioner hundreder af bøger og artikler som på fremmede tungemål fortæller om hvert hjørne af vort land og belyser alle aspekter af dansk kultur og samfund. F.eks. har Hernov udgivet *Signposts to Denmark*, en meget personlig introduktion til Danmark af Dame Anne Warburton, den tidligere britiske ambassadør.

Således er Dania Polyglotta en fremragende nøgle for ikke-danskkyndige til viden om Danmark.

Erhvervelser

Boghistoriske samlinger

I 1992 udskrev Det kongelige Bibliotek i sin egenskab af Danmarks Bogmuseum en europæisk bogbindskonkurrence i anledning af 200-året for bibliotekets åbning for publikum. Af de 225 indsendte bogbind udvalgte 144 til udstilling i jubilæumsåret. Med velvillig støtte fra Edvard Pedersens Biblioteksfond, Indbindingscentralen, Ny Carlsbergfondet og Prosektor, dr.med. August Jurisch og hustrus legat indkøbtes en række af disse bogbind til biblioteket, hvor de nu ved indlemelse i bibliotekets Boghistoriske Samlinger bidrager til for nutid og eftertid at demonstrere og dokumentere europæisk bogbindskunst i 1990'erne.

Danske Afdeling

Fra Mona Moltke er som gave fra Harald og Else Moltkes bogsamling modtaget en fin samling bøger i smukke bogbind, flere med dedikationer:

Danske Folkeviser med gamle Melodier ved Thomas Laub og Axel Olrik. Tegninger af Joakim Skovgaard. Gyldendalske Boghandels Forlag. Simon Bernsteens Bogtrykkeri. 1903. Med dedikation til Else Moltke fra Simon Bernstein dat. 9.7.1920. Bogen er indbundet i et papirbind af Anker Kyster.

Kr. Zahrtmann 31. Marts 1843 - 22. Juni 1917. Fortegnelse over hans Malerier. 1917. Indbundet af Anker Kyster i et halvbind med marmorpapir lavet af ham selv. Desuden 15 papirbind, de 12 indbundet af Anker Kyster og de 3 af bogbinderen Oscar Jacobsen.

Håndskriftafdelingen

En samling manuskripter fra forfatteren F.P. Jac.

En lille samling manuskripter efter forfatteren Martha Christensen.

Supplement til forfatteren Ole Sarvigs efterladte papirer (breve, optegnelser og tryksager).

Supplement til forfatteren Paul Hammerichs efterladte papirer.

En samling mindre manuskripter (rejsebeskrivelser, sagn m.m.) fra forfatteren Thit Jensen.

En samling scrapbøger med avisudklip fra forfatteren og journalisten Niels Ufer.

Supplement til Studenterforeningens arkiv 1980-90.

En samling breve, personalia og manuskripter efter komponisten P.E. Lange-Müller.

4 optegnelsesbøger fra kunsthistorikeren Julius Lange.

Kunsthistorikeren Francis Becketts manuskript til bogen "Frederiksborg. Slotets historie", samt diverse forelæsningsmanuskripter.

Iøvrigt har afdelingen erhvervet en række andre samlinger og enkelte breve og manuskripter af blandt andre Henrik Stangerup, Jeppe Aakjær, Christian Elling, Carl Nielsen, Thor Lange, Henri Nathansen og Gustav Wied. Opmærksomheden henledes på, at nogle af nyerehvervelserne af forskellige årsager må holdes utilgængelige indtil videre.

Kort- og Billedafdelingen

12 album med exlibris. Fra Herbert Rosencreuz.

En samling familie billeder (Plesner m.v.) hidrørende fra fru Elisabeth Vinding, f. Plesner. Fra Ib Vinding.

En større samling fotos af historiske begivenheder, lokaliteter, samt portrætter af skuespillere m.v. Fra Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum, Odense.

En samling familie billeder, samt topografiske billeder med relation til Østifternes Kreditforening, København, bl.a. fra byggeriet 1914-15 hidrørende fra fru Karen Thorvald Jensen. Fra Valdemar Dan-Jensen.

En stor samling nyere og ældre danske og udenlandske postkort. Fra Mogens Seerup.

En samling fotografier og dias, bl.a. nogle der har været brugt i Elias Bredsdorffs bog *Kjeld Abells billedkunst* (1979). Fra Elias Bredsdorff.

Der er i perioden erhvervet fotografier taget af følgende fotografer: Paul Graham ("Television Portraits" Jack Bradford, England, 1989), Poul R. Weile og Erik Gram: Hanssen (5 fotos kaldet "Udsnit").

Besøg

19. jan. 1995 besøg af den amerikanske kulturattaché Virgil Bodeen og ledende bibliotekar Karen Kirk Sørensen, The American Documentation Center, København.

21. jan. 1995 besøgte Svensk Fotohistorisk Selskab Billedsamlingen til en orientering om afdelingens tidlige fotografier.

3. febr. 1995 besøgte et hold fotostuderende Billedsamlingen og blev informeret om den fotohistoriske samling, især om nyere fotografi.

10. marts 1995 besøg af direktør for Forskningsministeriets forskningspolitiske søjle, Peter Lorentz Nielsen.

28. marts 1995 besøgte et hold fotostuderende Billedsamlingen og blev informeret om den fotohistoriske samling, især om nyere fotografi.

Udlån til udstillinger

Dansk sommer - norsk vinter, Schæffergården, 18. jan. - 1. marts 1995. Lån fra Kort- og Billedafdelingen.

Helios, Carl Nielsen-Museet, 1. febr. - 1. april 1995. Lån fra Musikafdelingen.

Fiamminghi a Roma, 1508-1608, Palais des Beaux-Arts, Bruxelles, febr.-maj 1995. Lån fra Kort- og Billedafdelingen.

Danefæ, Nationalmuseet, 1. marts - 15. oktober 1995. Lån fra Danske Afdeling.

Hans Henny Jahnn, "Alten Handelshof", Leipzig, 23. marts - 23. april 1995. Lån fra Musikafdelingen.

Illustrationen på næste side:

For nylig er til Boghistoriske Samlinger erhvervet et prøvetryk til en udgave af Froissarts krønike, oversat til engelsk af Lord Berner. Det var en af de udgaver, som William Morris (1834-96) arbejdede på i sine sidste år, men som det ikke lykkedes ham at gøre færdig. Efter hans død udsendte Kelmscott Press i 1897 dette prøvetryk på pergament i 162 eksemplarer. Teksten er sat med den af Morris designede såkaldte "Chaucer Type". I den stiliserede blomsterbort er på den ene side indsat det franske, det tysk-romerske riges og det engelske våben. På den anden side ses tre engelske adelsvåben.

HERE BEGYNNEETH THE PROLOGE OF SYR JOHAN FROIS-
SHRT OF THE CRONICLES OF FRHANCE, INGLANDE, AND
OTHER PLACES ADJOYNYNGE

The first Chaptre.

WHAT the honorable and noble aventures of
featio of armes, done & achyved by the warres
of fraunce and englande, shulde notably be
inregistered, and put in perpetuall memory,
wherby the preve & hardy may haue enaam-
ple to encourage them in their well doynge, I
syr Johan froisbart, wyll treat and recorde an
hystory of great louage and preyae: but, or I
begyn, I require the auayour of all the worlde,
who of nothyng created al thynges, that he
wyll gyue me such grace and vnderstand-
yng, that I may continue and perseuer in such
wyse, that who so this proces redeth or hereth,
may take pastuaunce, pleasure, and enaam-
ple. It is said of trouth, that al buildynges are
maadoned & wroughte of dyuerse stonae, and
all great ryuers are gurged and assemblde of
diuersa burges and sprynges of water: in lyke
wyse all sciencies are extraught & compiled of
diuerse clerkes, of that one wryteth, another
parauenture is ignorant; but by the famous
wrytyng of ancient auctours, all thyng is ben
knowen in one place or other.

JHAN to attayne to the mater that I
haue entreprised, I wyll begyn, fyrst,
by the grace of God and the blessed
Virgyn our Lady Saynt Mary, from whom all
comfort and consolacion procedeth, and wyll
take my foundation out of the true cronicles
somtyme compiled by the right reuerend,
diucre and sage maister Johan la Belc, som-
tyme chanon in Saint Lambartiof Liege, who
with good herte & due diligence dyd his true
deuoure in wrytyng this noble cronicle, and
dyd continue it all his lyfes days, in folowynge
the trouth as nere as he myght, to his great
charge and coote in velyng to procure and to
haue the perfyght knowledge thereof. He was

also in his lyfes days welbeloued, and of the
secret counsaile with the lordc air Johan of
Haynaulte, who is often remembrede, as reason
requyret, here after in this bolte: for of many
fayre & noble auctures he was chiefe causer,
& to the hyng right nigh, & by whose meane
the said syr Johan la Belc myght well knowe
and here of many dyuers noble dedes. The
whiche here after shal be declared.

THROUTH it is, that I who haue entrepri-
sed this bolte to ordeyne for pleasure
and pastuaunce, to the whiche alwaye
I haue been inclyned, & for that intent I haue
folowed and frequented the company of dy-
uerse noble & great lordes, as well in fraunce,
englande, and Scotlande, as in diuerse other
countries, and haue had knowledge by them,
and alwaye to my power iustly haue inquired
for the trouth of the dedis of warre and auct-
ures that haue fallen, and especially ayth the
great battell of Poytyers, where as the noble
lyngc Johan of france was talyn prisoner,
as before that tyme I was but of a yonge age
or vnderstandyng. Howe be it I toke it on
me adooone as I come from scole, to wryte
and recite the sayd bolte, & bare the same com-
pyled into englande, and presentet the volume
thereof to my Lady Phelyppe of heynaulte,
noble queene of englande, who right amably
receyved it to my great profite & auancement.

AND it may be so, that the same bolte
is nat as yet examyned nor correctet,
so iustely as such a case requyret, for
featio of armes derely bought & achyved,
the honor therofought to be gyuen & truly de-
uided to them that by prowes & hard traiayle
haue deauered it. Therefore to acyute me in
that behalf, & in folowynge the trouth as nere
as I can, I Johan froisbart haue entreprised
this hystory on the forsaide ordynaunce & true
fundacion, at the instaunce and request of a
dere lordc of myn, Robert of Namure, knight,
lordc of Blesfort, to whom entierly I owe love
and obeyaunce, & God graunt me to do that
thyng that may be to his pleasure. Amen.

Here shalthe the auctour of suche as were
moost valiant in myghtis to be made mencion of
in this bolte. Capitulo II.

AL noble hertis, to en-
courage & to shewe them
enaamle and mater of
honour, I Syr Johann
froisbart begynne to
shelle after the true re-
port and relation of my
maister Johan la Belc,
somtyme Chanon of
Saynte Lambertiof

Personalia

Forskningsbibliotekar Henrik Dupont deltog 17. - 18. jan. 1995 i SDF's lederkursus i Fredericia.

Førstebibliotekar Ingrid Fischer Jonge deltog 16. febr. i Kulturministeriets Kanal-møde vedrørende *Den nye kunst, de nye kunstnere*.

Forskningsbibliotekar Michael Fjeldsø overværede 28. febr. - 7. marts 1995 efter indbydelse fra The Sarasota Opera og som repræsentant for Carl Nielsen Udgaven de afsluttende prøver og premieren på Carl Niensens opera *Maskarade* i Sarasota, USA, og holdt i tilslutning hertil et foredrag om Carl Niensens musik.

Førstebibliotekar Ulf Haxen er indtrådt i arbejdsgruppen vedr. *Kulturarrangementer under Statsbesøg* m.v. under Udenrigsministeriet; er medarbejder ved *Den Store Danske Encyclopædi*.

Forskningsleder Niels Martin Jensen var 24. - 25. jan. 1995 på tjenstligt besøg ved *Johannes Brahms Gesamtausgabe*, Musikwissenschaftliches Institut der Universität Kiel; deltog 3. - 9. april 1995 i symposiet *Die Musik zwischen beiden Weltkriegen und Slavko Osterc* i Ljubljana.

Fagreferentvikar Christian Kaatmann holdt 1. marts 1995 et foredrag om *Dansk og tysk i arkitekturen 1850-1940*, i Haderslev.

Afdelingsbibliotekar Lene Knudsen deltog 26. - 31. marts 1995 i Informations/uddannelsesseminar i Luxembourg/Bruxelles.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen

deltog 6. jan. 1995 i jubilæumsmøde i Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie på Christiansborg i Dronningens Håndbibliotek i anledning af 250-året for Selskabets stiftelse; deltog 16. jan. 1995 i medlemsmøde og generalforsamling i Sektorforskningens Direktørkollegiums Program; deltog 20. jan. 1995 i Nordisk IFLA-møde i DF-regi på Danmarks Biblioteksskole; deltog 23. jan. 1995 i indvielsen af Aalborg Universitetsbiblioteks nye bygning; deltog 29.-30. jan. 1995 i LIBER Executive Board-møde på Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen; deltog 1.-3. marts 1995 i forårskonference for Den statslige Direktørkreds om Lederes råderum, på Hotel Trouville, Hornbæk; fik 14. marts 1995 overrakt Den Symbolske Globus til Det kongelige Bibliotek fra FN's Verdenstopmøde om social udvikling; deltog 23.-24. marts 1995 i Danmarks Biblioteksforenings årsmøde og generalforsamling i Odense Koncerthus; deltog 29. marts 1995 i møde i Wissenschaftliches Beirat der Eutiner Landesbibliothek.

Forskningsstipendiat Ole Kongsted har foretaget forskningsrejser til Rostock, Güstrow, Schwerin, Wismar, Kiel, Flensborg 18. - 28. jan. 1995; til Österreichisches Nationalbibliothek, Wien 4. - 11. marts 1995; til Rostock, Güstrow, Schwerin, Wismar, Kiel, Flensborg 12. - 18. marts 1995; holdt 11. febr. 1995 i DR foredrag om *Frederik IV og musikken*.

Forskningsleder John T. Lauridsen er

febr. 1995 indvalgt i *Jysk Selskab for Histories presidium*; holdt 22. febr. 1995 foredraget *De danske nazisters kamp for en dansk national identitet* i Jysk Selskab for Historie, på Erhvervsarkivet i Århus; er 1. marts udnævnt til forskningschef.

Bevaringschef Jonas Palm deltog 26. - 28. febr. 1995 i *Restoration 95 - International Exhibition and Conference for Professionals and Owners of Historic Homes and Collections*, i Boston, MA, og holdt et foredrag *Digital Restoration of Photographic Information*; deltog 2. - 5. marts 1995 i 1995 *Winter Meeting of the American Institute of Conservation, Photographic materials Group*, i Washington, D.C.; besøgte samtidig Library of Congress' Preservation Directorate og Preservation Research and Testing Office.

Cand.jur. Hanne Palsøe er 1. jan. 1995 ansat som turnusfuldmægtig i Administrationsafdelingen.

Overarkivar Birgitte Possing har bidraget til DRs undervisningsserie Danskernes historie, afsnit 9: *Maskinernes indtogsmarch*.

Fg. afdelingsleder Stig T. Rasmussen deltog 17. januar 1995 i en temadag på Danmarks Biblioteksskole om *Informationssøgning om det moderne Mellemøsten* og præsenterede her en oversigt over de relevante søgemuligheder på Det kongelige Bibliotek; var i perioden 10. marts - 9. april 1995 frikøbt af Nationalmuseet til forberedelse af en udstilling med tilhørende publikationer under titlen *Den arabiske rejse - danske forbindelser med den islamiske verden i 1000 år*. Udstillingen er én af tre store udstillinger, der i 1996 arrangeres af Nationalmuseet, Forhi-

storisk Museum Moesgård og Davids Samling.

Bibliotekar Thilde Skjøth kunne 16. jan. 1995 fejre 40 års jubilæum som ansat på Det kongelige Bibliotek.

Forskningsbibliotekar Ann R. Welling kunne 13. febr. 1995 fejre 25 års jubilæum i statens tjeneste.

Bibliotekar Liwiria Wionczek kunne 1. marts 1995 fejre 25 års jubilæum som ansat på Det kongelige Bibliotek.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen og udviklings- og planlægningschef Karl Krarup deltog 7. - 8. febr. 1995 i konference om *Forskningsbibliotekernes rolle i informationssamfundet* på Middelfart Parkhotel.

Førstebibliotekar Steen Bille Larsen og kst. førstebibliotekar Bodil Koch deltog 8. - 10. febr. 1995 i nordisk møde *Folkebibliotek som brugere av nasjonalbibliotek*, i Mo i Rana, Norge.

Førstebibliotekarerne Ingrid Fischer Jonge og Grethe Jacobsen og afdelingsbibliotekar Lisbeth Hansen deltog 21. febr. 1995 på Danmarks Biblioteksskole i konferencen *Revision af ophavsretsloven*, arrangeret af Biblioteksparaplyen.

Forskningsbibliotekarerne Henrik Horstbøll, Henrik Laursen og Hans Kristian Mikkelsen deltog 27. marts - 2. april 1995 i studierejse fra Danmarks Biblioteksskole til London, Oxford og Cambridge med besøg ved British Library, University of London, National Gallery, Blackwell publ., Bodleian Library, Cambridge University Library, Scott Polar Institute m.m.

Publikationer

Institutionspublikationer

Bibliografi over Danmarks offentlige publikationer. *Impressa publica regni danici*. 45. årg. 1992. Udg. af Det kongelige Bibliotek, Danske Afdeling. Red.: Gertrud Nielsen, Lisbeth Hansen og Karen Høgsberg. 1995. 158 s. ISSN 0067-6543. ISBN 87-7023-117-6. Kr. 325,-

Danemark (DNK), Denmark, Dinamarca: (dansk bidrag for året 1993 til *Index translationum*) / udarbejdet af Det kongelige Biblioteks Danske Afdeling. København. Det kongelige Bibliotek, 1995. 1 diskette (udtræk af REX). Skal publiceres i *Index translationum* on CD-ROM (1979-1993, vol. 32-46) i juni 1995.

Dania Polyglotta. Literature on Denmark in languages other than Danish & Books of Danish interest published abroad. An annual bibliography compiled by the Danish Department of the Royal Library. New series 24. 1992. Eds.: Jan William Rasmussen & Sven C. Jacobsen. 1995. 242 s. ISSN 0070-2714. ISBN 87-7023-421-3. Kr. 450,-

Danske Provinstryk 1482-1830. En bibliografi udarbejdet af Grethe Larsen under redaktion af Erik Dal. Bd. II: Nordjylland. Det danske Sprog- og Litteratur og Det kongelige Bibliotek. (I kommission hos C. A. Reitzels Forlag.) 1995. XXXII + 156 s. Indb. kr. 350,-. Bd. I-VI i abonnement kr. 312,50 pr. bind.

Hjælpesystem REX. Red.: Barbara Melchior. 3. rev. udg. 1995. 263 s. (Specialhjælpemidler 19). ISSN 0105-8215. Kr. 40,-

Magasin fra Det kongelige Bibliotek. 9. årg. Nr. 4. Red.: Lotte Philipson. 1995. 89 s. Ill. ISSN 0905-5533. Gratis.

Minivejledning. Det kongelige Bibliotek. 12 s. 1995. (Publikumsorienteringer 12). ISSN 0105-3167. Gratis.

Nyhedsbrev fra Det kongelige Bibliotek. 1995:1. 4 s. ISSN 0902-1272. Gratis.

Personalepolitiske retningslinier. Udarb. af Personalepolitisk Udvalg. 1995. 83 s. (Modernisering i historiske rammer 7). ISSN 0909-2382. Kr. 100,-

Vejledning for lån til forsknings- og kulturinstitutioner. Det kongelige Bibliotek. 8 s. Gratis.

Wagner, Michael F.: Et dansk polyteknisk tidsskrift 1826-1842. Indhold og register til Georg Frederik Ursin's Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 1. og 2. Rk. & Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere. 1995. 96 s. Ill. (Specialhjælpemidler 28) ISSN 0105-8215. ISBN 87-7023-524-4. Kr. 50,-

Medarbejderpublikationer

Christensen, Jytte (m.fl.): Biblioteket som arbejdsplads år 2000 - FMDF-konference november 1994. i: *DF-Revy*. 18. årg. Nr. 1. 1995. S. 15-17.

Dupont, Henrik: Dansk sommerfotografering 1900-1950. i: *Dansk sommer - norsk vinter. Plakater og fotografier*. Oslo. 1994. S. 12-16.

Fjeldsøe, Michael: Musikhøst i Odense. i: *Dansk Musiktidsskrift*. 1994/95. Nr. 5. S. 208-209.

Foltmann, Niels Bo (udg.): *Gade, Niels W.: Symphony No. 4*. Opus 20. (Niels W. Gade: Works, I:4. Published by the Foundation for the Publication of the Works of Niels W. Gade). Cph. 1995.

Foltmann, Niels Bo (medred.): *Dansk Årbog for Musikforskning*. XXII. 1994. 1995.

Jensen, Niels Martin: Carl Nielsen Reissued. Forthcoming Collected Edition of His Works. i: *Musical Denmark*. 49. Winter 94/95. S. 16-19.

Kongsted, Ole: Musik og musikalsk virksomhed i Danmark ca. 1550 - ca. 1610. En rapport. i: *Dansk Årbog for Musikforskning*. XXII. 1994. 1995. S. 109-110.

Lauridsen, John T.: Censuren til trods. Opbygningen af Det kongelige Biblioteks samling af illegale tryk fra tiden 1940-1945. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 9. årg. Nr. 4. 1995. S. 3-22.

Melchior, Barbara: IDT94 - fransk dokumentations- og informationsteknologi. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 9. årg. Nr. 4. 1995. S.56-63.

Mikkelsen, Hans Kristian og Galina Starikova: Anm. af: Annie Christensen: Russisk Grammatik. 1992. i: *Russian Language Journal*. Vol. XLVIII. Nos. 159-161. S. 274-276.

Palm, Jonas: Informationsflow i forfald. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 9. årg. Nr. 4. 1995. S. 31-39.

Posing, Birgitte: Styrk kulturforskningen, et essay. i: *DM-bladet*. Nr. 3. 1995.

Poulsen, Leo: Årene efter Tage. i: *Foreningen af Tjenestemænd ved Statens Samlinger 75 år. Jubilæumsskrift*. 1995. S. 28-30.

Salomonsen, Annika: Bibliographic Control and UNIMARC Activities in Scandinavia. i: *International Cataloguing and Bibliographic Control*. Vol. 24, no. 1. January/March 1995. S. 9-10.

Det kongelige Bibliotek har udsendt

Lumbye-katalog. Fortegnelse over H.C. Lumbyes trykte kompositioner. Ved Dan Fog. Det kongelige Bibliotek : Museum Tusculanums Forlag. 1995. 180 s. (Danish Humanist Texts and Studies, vol. 10).

Kr. 198,-

Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400-1600. Lovfaste Mænd og ærlige Kvinder. Af Grethe Jacobsen. Det kongelige Bibliotek : Museum Tusculanums Forlag. 1995. 388 s. Ill. (Danish Humanist Texts and Studies, vol. 11). [Disp.].

Kr. 298,-

Catalogue of Arabic Manuscripts: Codices Arabici Additamenta & Codices Simonseniani Arabici. Ali Abdalhussein Alhaidry and Stig T. Rasmussen. Det kongelige Bibliotek : Munksgaard. 1995. 472 s. Ill. (Catalogue of Oriental Manuscripts, Xylographs etc. in Danish Collections, vol. 5.1.)

Kr. 1.100,-

Dansk kortfortegnelse 1994. Udarbejdet af Det kongelige Biblioteks Kortsamling = The Danish National Bibliography. Cartographic Materials 1994. Compiled by the Map Department of the Royal Library. 1995. 27 s.

Kr. 25,-

Ekspedition og salg: Det kongelige Biblioteks Driftsafdeling, Postboks 2149, 1016 København K. Tlf.: 33 93 01 11, lok. 373.

- Ved forsendelse tillægges forsendelsesomkostninger.